

Народне игре са сијела и збора у Горњој Херцеговини.

Приопћили

Тома А. Братић и Ст. Делић.

(Са 28 слика у тексту.)

I. Сијело, збор, дернек или алус и теферић.

Кад прођу божићни празници, онда се дуге зимске ноћи прикрађују сијелима, на која иду момци, дјевојке, невјесте, постарији људи, па често и жене, а иду да уживају у игри, пјесми и разговору. Тако је то у цијелој Херцеговини, како на селу, тако и у вароши. Према овоме у најужем значењу сијелом би се звали ноћни састанци, на којима се забавља игром и пјесмом, али сијело има много шири значај, јер се сијелом уопће зове сваки и дневни и ноћни састанак, који је састављен у цијељи забаве, па тај састанак био зими или љети. Сијелом се зову и они састанци, када се у вече скупи сеоска младеж у Доњој Херцеговини па уз пјесму комушају кукуруз, нижу духан и пеку ракију, или у Горњој Херцеговини, када се окуне жене и дјевојке па чешљају вуну, преду, плету и раде уопће какву женску ручну радњу. Но оваки женски састанак, на коме мушкима нема приступа, зове се још и прёло.

Права dakле сијела држе се само зими, када су дуге ноћи, а вријеме је спријечило сваки рад у планини и пољу. За сијела се обично одабира најпространија кућа у селу, те се у њу саставају сијелције из свега села; а врло често, нарочито када је лијепа зима, долазе и из других села, један до два сата удаљених. У том случају опет одреде у другом селу, па и у трећем, сијело, на које дођу сијелције и из оног села, где је прије сијело било. Има спомена, да се је прије ишло и даље, по 3—4 сата даљине и то преко планинских предјела, а наравно, да понеки старији људи на така сијела иду на коњима, кад то снијег не спријечи.

На Бачком пољу у Борчу (котар Невесиње) налази се једна некропола од више комада гробница и зове се Вучије гробље. Према народној традицији ту је у стара времена чопор вукова ударио на сијелције, које су ишли из Језера у Бак, те их већину растрграо. На неким гробницама налазе се удолице као од коњских нога или вучијих шапа и народ вели, да су под гробницама са коњском копитом закопани они, које су у опћој забуни коњи погазили; а под гробницама са вучијом шапом они, које су вуци растргали. Бак је планинско мјесто на висини од 1125 м на обронку планине Црвља, која има преко 2000 м висине.

Сијели се обично у очи свечаних дана и у свечане дане у вече, а нијесу ријетка сијела и у ноћи радних дана, особито кад зима стегне па не да у планину ни у дрва ни у сијено, па је свијет беспослен.

Кад се у једној кући одреди сијело, каже се некоме из те куће и сад је укућанима дужност, да се кућа распреми за сијела, то јест, да се из собе, где ће сијело бити, уклони све што би сметало сијелцијама у извођењу разних игара. Ако би случајно домаћин те куће затворио врата пред сијелцијама или, ако би прије казао, да не прима сијело, изговарајући се, да му је стан у соби, а у истини није тако, онда га у селу свак презире и послије све да зове, у њега не ће нико доћи. Сијела се не састају вазда у једној кући, него се једну ноћ сијели у једном дијелу села, а другу ноћ у другом и тако редом; само при томе увијек се пази, да се сијело не одреди у кући, где има болесник или где је жена у порођају и т. д., како се са хуком и галамом не би коме сметало.

На сијело се окупља одмах послије вечере, а то је од 7—8 сати и сијели се до поноћи, а често и до саме зоре, већ како је младеж расположена за игру и забаву. Кад има на сијелу особа из других села, онда их мјесне сијелције поведу својим кућама и ту код њих остану до сванућа, па обично ту и ручају и тек у дану се враћају својим кућама. Женске обично не иду на сијело у друго село, осим кад је то сијело у роду какве невјесте, онда та невјеста може да дође на сијело са дјевером, дочим се у своје село може ићи без замјерке. Сијелције из других села долазе колико ради забаве, још виште ради загледања дјевојака, особито ако ко намјерава узети коју дјевојку из тога села.

Кад је у селу умр'о какав угледан човјек, кога је цијело село цијенило и поштовало, онда се у томе селу не држи сијело за недјељу дана, мјесец или пак за цијеле месојеђе, већ према томе, како га село жали и колико има своје породице у дотичном селу. Кад у једној породици умре мушки чељаде од три године па на више, у прво вријеме, барем за двије недјеље, не иде нико на сијело; послије иде младеж, али не пјева, него се забавља у разговору и гледању. У кућу, у којој је био смртни случај, не долази се на сијело ради игре и забаве такође за неко вријеме, а често ни за годину па више, нарочито, ако је умр'о млад домаћин или син једињак, који се и у породици најдуже жали. Народ је у овоме врло осјетљив, те се веома замјера, ако се ко из породице, па и племена умрлога, огријеши о уобичајене начине жалости или коротовања. Дотичне особе не само да су изложене пријекору па и презиру своје породице, ако се огријеше о уобичајени начин жалости; него су презрене и од других породица, које са дотичном породицом нијесу ни у каквој сродничкој вези.

Домаћа чељад куће, у којој се сијели, дужна је постарати се, да буде довољно воде за сијелције и обично дјевојке и невјесте, ако их има, служе сијелције као своје госте. Угледнији или постарији људи почасте се кафом, а често и бардаком вина. Мјестимице, а нарочито на бијеле покладе, све се сијелције почасте са приганицама, питом и осталјем јестивом.

Сваки је сијелција дужан пазити, да се домаћину не учини каква штета у кући, а ипак, ако се штета учини нехотице, домаћин се не љути, нити тражи да му се штета надокнади, него ако се присутни љуте на штеточињу, он га брани и одговара. На сијелу често пута дође до свађе, па и до крваве кавге, око разних игара и надметања у њима, али озбиљнији људи вазда осуде кривца, те га послије презиру као прзницу и кавгацију и избјегавају сијела, на која таки људи долазе.

Обично се седмично сијели по три пута и то у недјељну вече, уторник и четвртак; али ово се не може узети као правило, јер се често пута сијели седмично и више, а често и мање пута. Мјестимице се не иде на сијело у очи недјеље због тога, што се народ боји, да га не би Бог казнио за то те би се озлиједио у којој игри.

На једном се сијелу редовно одреди, где ће и у чијој кући бити идуће сијело, а и у који дан. Како се сијелције окупљају на сијела, пјевајући и са главијама и фенјерима, ако је мрачна ноћ, на исти се начин и враћају својим кућама.

Даља се сијела купе по дану под ведријем небом, те су и свечанија, пошто се сијелције љепше обуку и оправе. Ова се сијела окупљају само у свечане дане, кад се не ради. Зими се овака сијела окупљају насрд села, на какво плочно гувно, или на какву равницу, где се могу играти кола као и друге разне игре; а љети на брјегове, покрај извора или пак на какву равницу. Особито су занимљива и добро посјећена сијела Хумљака, који изгоне стоку на планину у Зеленгору, па се окупи младеж из више катуна, да се заједнички поигра и у пјесми и игри провесели, а тако исто и сијела, на која се окупља младеж при берби малина и љешника у Горњој Херцеговини, на која се окупи по неколико стотина мушких и женских. На овим дањим сијелима обично се играју кола уз пјесму, а мушки се надмећу у скакању, уметању и другим јуначким играма. Но на даљим сијелима зими, нарочито на Задушнице, месне и бијеле покладе измијене се врло многе игре као: деда, вукова, међеда и т. д., са којима се мушки забављају, а женске обично играју и пјевају. На овака сијела иде се зими одмах послије ручка, а љети, пошто се хајван намири.

Мјестимице сијелима зову и оне састанке, који се окупљају љети на Петровдан и Илињ-дан на каквим изворима, као н. пр. на Јавичу више Борча, код Водене јаме у Пониквама у Гацку, где се зором гомилама свијет скупља и послије се цио дан ту забавља у игрању. На та мјеста и у те дане окупљају се све вјероисповијести, па се у посебним групама играју и забављају, те се ти скупови зову и теферијима.

Муслимани зову уопће све забаве, осим ноћних сијела, теферијима, а тај израз тефериј има у Босни и шири значај, јер све богатије породице мусиманске имају по селима своје чардаке, где љети излазе на тефериј и остану преко цијelog љета. За цио тај боравак на селу, рече се, да се је било на теферију; дочим се у Горњој Херцеговини под теферијом разумијева излет у поље, на извор, у кућу кога свог еродника, на дан или мало више, где се то кратко вријеме проведе у гозби и весељу. У овоме смислу и Вук тумачи ријеч тефериј — die Landfahrt, Landpartie, epulum rusticum, а према оној пјесми:

„На попали турске карауле
И обори турске теферије“

теферијом се зове и онај љетњи боравак у сеоским чардаџима.

На теферијима, на које се иде само за један дан, игра се и пјева, као и на дневним сијелима. То чини млађарија, док се старији људи и хануме забављају у разговору уз каву и дуван. Таки се теферији спомињу и у оној пјесми о теферију Мустајбеговиће:

„На троје се коло разиграло
Смишали се момци и дивојке“¹⁾.

¹⁾ „Hrvatske narodne pjesme“, књ. IV., бр. 32. Ова се пјесма у Гацку другачије пјева.

Така се кола на теферицима и данас играју, те се младеж на њима врло лијепо забави, а момци још мјере своју мушкину снагу у скоку, уметању, дизању кћца и т. д.

Народна нам пјесма прича и за Херцега Шћепана, да је и он на теферици излазио:

„Док избише у Лђлу зелену
Хеј у Лђлу на трапезарију;
Ту је извор седам кајнакова,
А седам је чесми начињено —

Седам чесми, а седам корпта
Отесато од камена љута.
Херцег Шћепан чесме начинио,
Ту слазио и теферици о.“

И како се види, ту се теферици разумије у смислу љетњег боравка, као и данас што се разумије у Босни¹⁾.

Још су знаменити осим сијела и скупштине народа о великијем празницима код пркава, где се свијет јатомице купи, да се послије молитве забави, старији у разговору и договору за ову или ону ствар, а млађарија у игри, пјесми и весељу. Оваки скупови зову се дернек или алус. Дернек и алус су туђе ријечи, али су се укоријениле и код нас као и у Црној Гори, дочим је збор чисто наша ријеч, са којом се и у најстарија времена означава састанак код пркава, као што се види из оне пјесме:

„Збор зборила господа ришћанска
Код бијеле самодрже цркве“ . . .

Но данас од цијеле Херцеговине још се чује у Невесињу ова ријеч у горњем значењу, али се и ту врло често замјењује са алус, а у новије вријеме и са дернек.

Ријеч збор има двојако значење, јер се са том ријечи означаваје, осим скупштине народа код цркве у свечане дане, још и скупштину народну на одређенијем мјестима у цијели договора о каквој важној народној ствари. Отуда и називи мјеста „Зборна гомила“, „Збориште“ и т. д., а Вук то тумачи са „Sammel-Hügel, wo man sich versammelt; cumulus conventus“. И на тијем мјестима сабирао се је народ до у новије вријеме, те је ту вијећано и договор вођен о народним стварима, које су засиједале у јавни народни живот. Како су ти зборови били политичког значаја, то и у „Законику“ Ст. Душана налазимо забрану да себриробови — не смију се скupљати на зборове²⁾.

На овијем зборовима често пута су хватана „жалосна кола“, то јест ту би дошла родбина кога погинулог човјека, који је погинуо од руке кога силеције, те би жене и дјевојке ухватиле жалосно коло и тужаљкама разжалиле цијели збор и збор би се онда заузео за сиротињу убијенога, а често убицу и осудио. Оваких примјера има више, а један се спомиње и у Гацку на Зборној гомили³⁾. Послије свршеног договора и на овим би се зборовима заметала јуначка игра; скакало би се и бацало камена с рамена⁴⁾ и т. д. Да је још каквих игара било на оваким зборовима, које би биле израз весеља, нема спомена, а по свој прилици није их ни било, јер је овај збор потребом изазиван.

¹⁾ Теферић је лијепо растумачио г. К. Херман у своме Зборнику: „Narodne pjesme Muhametanae u Bosni i Hercegovini“, књ. I. и II. са ријечима „забава“ и „одмор“. За чудо да пок. В. вит. Врчевић ту ријеч врло погрешно тумачи, разликујући зијафет, мушки забаву и теферић женску. Није посве исправно ни тумачење др. Л. Марјановића у зборнику пјесама, што га издаде „Матица Хрватска“, јер га узима само у значењу „весеља“, подаље од куће у хладу код какве воде (књ. IV., стр. 631.).

²⁾ Сравни: „Законик Стеф. Душана“ у редакцији Ст. Новаковића. Београд 1898., стр. 189.

³⁾ Тома А. Братић: „Одломци из нар. правних обичаја у Херцеговини“ у „Гласнику земаљског музеја“, год. 1904., стр. 33.

Збор или дернек код цркве имао је често пута у прошлости значај и политичког збора и збора народног весеља и забаве у игри и пјесми. Но данас код нас црквени збор или дернек има само ту цијељ, да се вас алус послије молитве забави на свој начин. Старији људи и жене, као што већ рекосмо, забављају се у разговору уз филџан каве или уз чашу ракије, млађарија ухвати по неколико кола, па се игра „Оро“, „Љељеново коло“, „Пауново коло“, „Чадор-коло“, „Тидије“, „Ђедмана“ и т. д., а коме није до забаве у веселој пјесми, тај се забавља у „жалосном колу“, које су ухватиле жене и дјевојке из породице кога умрлога, па туже над његовом капом. Момци опет замећу скакање и уметање, те је данас на црквеном збору свак забављен са неком забавом.

На црквени се збор долази у јутру раније, да се приспије на службу, а са збора се одлази тако, да се стигне кући на конак, а неки, којима су куће даље од цркве, свраћају се уз пут у своје родбине на конак.

Има цркава, које су оглашене са великих зборова, па се ту и издалека свијет скупља, и прође по једну или двије цркве, где се такође тај дан служи, док дође тамо, где је већи збор.

Према овоме молитва не би била главна цијељ у посјетилаца црквених зборова или дернека, а нарочито у млађих, него је главна цијељ игра и забава.

II. Опће напомене о играма.

Игра и пјесме јесу пошљедице пријатног осјећаја у души — пошљедице душевног расположења. „И само им се игра и пјева“, вели наш народ посматрајући игру и пјесму веселе младежи на каквом сијелу или збору, а како је народ наш по свом темпераменту благе и веселе ћуди, то је природно, да он изобилује игром и пјесмама. Наша народна поезија позната је у свему литерарном свијету као поезија, која се сравњује са класичном поезијом старих Јелина Омировог доба. У тој се поезији дивно изражава јуначки карактер и племенита душа народа нашег.

Тако би се могло мислiti и за наше народне игре, али није тако; није ваљда за то, што је поезија изљев осјећаја, а игре су више ствари комбинације разума и укуса, те су различите према интелектуалном стању и културном усавршавању народа. Уз то игра има и цијељ забавну, а наш народ има у томе своје традицијом сачувано становиште, које се огледа у народној пословици: „Никад се нећеш насијати мудрој, ако се не насијеш лудој.“ За то није ни чудо, што се у народним играма види често пута сцена и чује ријеч, које ни мало не годе оку или уху фино образованог човјека са естетички развијеним укусом, док исте сцене и ријечи код простог народа изазивају смијех и задовољство пријатне забаве. Сами смо често пута оставили сијело пребапујући играчима, да те игре и ријечи нијесу да их гледају и слушају бар дјеца и дјевојке, али нам је вазда одговорено са горњом изреком, за коју се још додавало: да су је рекли наши стари.

При честом размишљању, од куда таке игре код нас, у којима се огледа доста груба простота и врло слаб укус, као од куда и пословица, да се човјек само лудој смије, долази се до тог резултата, да је све то пошљедица слабог књижевног образовања. Она кратка периода од св. Саве до отоманске најезде, није била довољна, да књижевност продре у шире слојеве простог народа, да оплемени укус и прочисти просте назоре народне. Са отомanskom најездом настале су таке прилике у јавном животу нашег народа, да се је морало напустити и оно, што је дотлен постиг-

нуто, а о каквом даљем усавршавању није се могло ни мислiti. Те су прилике донијеле, те је народни живот морао сврнути са пута културног напретка и опет се повратити у оно старо и примитивно доба.

У оваким приликама прости укус народни стварао је таке игре, које су за човјека простог укуса смијешне и забавне, али врло неугодне за човјека финијег укуса.

Ко не познаје душу нашег народа, могao би мислiti, гледајући како се народ на сијелима забавља, да је наш народ скроз деморалисан, али у истини није тако. Исте оне особе, које у игри опонашају сполни сношај, у обичном животу врло су чедне, моралне и стидне. Томе је опет узрок добро домаће васпитање, које се оснива на народној пословици: „Боље је поштено умиријети, но срамотно живјети,“ па како му се је ово са материјним млијеком улило у душу, тако му се је улило и то, да нема ништа срамотна, ради смијеха и забаве судјеловати у играма, које приказују и таке сцене, које нијесу за описа. Та то су лудорије, које се чине само ради смијеха, шале и забаве, па ништа не смета, што су оне масније и од најдебље манастирске кобасице — како то вели покојни Вук вitez Врчевић.

Ово што рекосмо важи само за неке народне игре и никако то не треба схватити тако, као да би те игре откривале поквареност народа, јер те покварености фактично нема. У осталом игре са бруталним сценама могле су се наћи и код других народа, а налазе се и данас, па и ако су ти народи били несравњиво одмакли од нас у културном напретку. Позната је раскалашеност у Аристофановим играма и саблажњиве сцене у њима, а код Римљана била је читава врста игара саблажњивих призора, које су познате под именом: „*carmina fescennina*“. Познати су са својих непристојних машкарада средовјековни народни играчи јокулатори (*joculator*), који се јављају у Провансу као жонглери (*Jongleurs*), у Шпанији као охглари (*Joglar*), а у Енглеској као минстрели (*ministerialis*)¹⁾. И данас су у некијем крајевима наше домовине познате карневалске мачкаре, кад се уз пријатну шалу и забаву може чути и видjetи понешто и бруталног.

Кад посматрамо народне игре по њиховом садржају, могли би их подијелити у три групе, у игре сатирично-комичне, игре које су искомбиниране само ради шале и забаве и игре гимнастичке. Наравно, да у некима и од све ово троје има понешто.

Сатирично-комична жица понајвише избија у играма: Хајдука, Лупежа, Ација, и Зунђур попа, наравно у некој игри мање, а у некој више. У „Хајдуку“ се исмијава јунаштво или газилук уображенога и до краја страшивог газије, који се хвали, да је толика јунаштва починио, а у истини га плаши сваки шум и прёза, да ће видјети сад хајдука. Није ли то нешто, ако и у маломе, налик на Дон Кихота и његове витешке авантуре? У игри „Лупежа“ народ на свој начин приказује дијелење правде, кукавичлук и подмитљивост онијех, који су ту правду некад — бир земаниле — дијелили. У исто вријеме ту је илустрована освета правице за неправицу. У игри „Ација“ приказују се евентуалне прилике, које би могле настати ушљед тога подузећа.... У „Зунђур попу“ на врло оригиналан начин приказује нам народ егоистичне тежње старог свештенства, наравно не свега, него оног изнимног, које је дијелило благослов према ономе, како се њему дијелило.

¹⁾ Сравни: Др. Јох. Шер-а (Scher), „Allg. Literaturgeschichte“, у српском пријеводу Ст. Новаковића у 3 књиге. Београд 1872.

Сатирично-комичне жице може се наћи још у више игара, као и. пр. у игри „Невјесте“, која мјесто пољубаца дијели убоде и у којој је у живој слици приказана она народна пословица: „Невина добрина и југова ведрина кратка су вијека“; а даљом анализом игара, могло би се ове жице и више наћи, али је та анализа сувишна, јер код пажљивог посматрања та се жица да врло лако примјетити. Док су нам неке игре из оне групе игара, које имају једину цијель да забаве и да им се човјек наслади, одурне, ради непријатних сцена и масне шале, дотле нам ова комично-сатирична жица рашћера тај непријатни осјећај, те је забава ипак пријатна. Овдје се мисли нарочито на оне игре, у којима народ уз забаву шиба и своје мане, као и. пр. у игри: Млинара, Тежака, Јазавца и т. д. Добар дио игара скопчан је са тјелесним кретањем у гимнастичком смислу, а то нам открива карактерну црту нашег народа, да му је главна жеља и брига, да поред племените душе развије и здраво тијело.

Ове игре за тјелесну вјежбу скопчане су са тјелесним покретима у свима правцима, а имају големог значаја за тјелесни развитак народа, као што су га некад имале олимпијске игре и тјелесне вјежбе пентатлона на тјелесни узгој јелинског народа.

Кад посматрамо гимнастичке игре на сијелима, као што су пузање по ужету у игри „Ћабе“, претурање у игри „Овна“, покрети тијела у „Мјерењу соли“, у свима начинима дохватања прстена и т. д., упада у очи, да су те игре скопчане са врло тешким тјелесним покретима. Успјешно учествовање у тијем игrama тражи, уз здрав тјелесни састав, јачину мишића, гипкост удова и хитрину покрета, а уза све то разумно и одмјерено кретање, удешено према захтјевима игара. Тијело, које се од изласка из колијевке вјежба у томе, да се временом може натјећати у појединачним играма са другима, мора стећи сва та својства и развити се као што треба.

Игре, које се играју на зборовима, све су махом тјелесно вјежбање, почевши од играња у колу, па до надметања у скакању.

Већ код игре „Оро“ чине се разни покрети рукама, увија се тијело у струку, а ноге се вјежбају готово као и при скакању. У „Љељеновом колу“ исти се покрети понављају, а тако и код „Паунова кола“ покрети су још дубљи и слободнији. Јуначко надметање у скакању, бацању камена с рамена и хрвању, изискују толико тјелесне вјежбе, као и при тешким гимнастичким операцијама, у којима могу учествовати само тијелом здрави такмаци; а ипак у нас нема збора, па ни обичног састанка, где се момци не надмећу у скакању, уметању и хрвању.

Код старих Јелина побједитељи су, при овим утакмицама, били богато награђивани, те није ни чудо, да су тјелесне вјежбе биле главни фактор у њиховом узгоју. Код нас је у том друшчије; код нас побједитељи при тим утакмицама не добивају никакве материјалне награде нити видљивих знакова за побједу у том надметању, па ипак сваки човјек сматра за част, кад се може надметнути у којој игри. Њему је довољна награда и у томе, што му се рече, да је ваљан и окретан, да је — јунак, те ако је неожењен, може се, и ако је сиромашан, оженити и из богатије куће и боље породице, јер за такијем дјевојке уздишу, као што се цјева и у народној пјесми.

„Благо мајци која га родила,
И ћевојди којој буде суђен.“

Дјевојка или невјеста срећна је, кад јој се призна, да је витка и окретна као срна.

Колико наш народ држи до похвале и како је енергичан у утакмици, најбоље се види из игре прескакања јатагана (великог ножа), где се без икаква изгледа на награду, него просто игре ради, меће живот на коцку. Свакако, похвала као морална награда, цијени се у нашем народу као и највећа материјална награда.

У изнинијем случајевима дијели се и материјална награда, а то је у утакмици у трци приликом неких свадба или приликом јавних трка, које се мјестимично приређују од стране опћинских власти.

Приликом свадбе, трке коњске, ћешачке, надметању у скакању и бацању камена с рамена, приређивао је сам онај, који је н. пр. женио сина, брата или унука, те је дотични сам давао награде побједитељима. Те утакмице некад су биле врло честе, јер су их, приликом породичних весеља, приређивале све богатије породице, али су данас врло ријетке и више су се одржале код мусулмана, него ли код хришћана. Награда при тим утакмицама састојала се је у чохи, ризи одијела или у комаду оружја, као н. пр. сребрној пушци, јатагану и т. д., а дијелом и у новцу, обично златном.

Чешће су утакмице за награде, које приређују опћинске власти, јер где је то уобичајено, ту се приређује један пут у години, а врло су добро посјећене. Само при овијем утакмицама у скакању и трчању ријетко кад учествују момци из бољих кућа, а то је за то, што је ту утакмица само за новац, дочим у утакмицама без новчане награде свак весело учествује.

Сад нам се намеће питање: кад и како су се развиле народне игре?

Ово питање, колико је важно, толико је опет тешко дати на њу позитиван одговор, јер је оскудица у изворима.

Код Јелина се главне игре спомињу на свечаностима приликом скупштина амфтионија, олимпијских игара и при скупштинама на Делосу приликом прољетне Аполове свечаности. На тим скупштинама главни дио свечаности, пошље приношења жртава, састојао се је у утакмици у играма¹⁾.

Познато је, да су се и стари Словјени састајали на скупштине зарад приношења жртава и религиозних свечаности, на којима је сигурно уз религиозне обреде било и игре, пјесме и утакмице у томе. Л. Легер (L. Leger) у своме чланку „Esquisse sommaire de la mythologie slave“ напомиње, како су Словјени имали обичај, приређивати свечаности у част Купила, бога земаљске родности. На тим свечаностима баџали су се вијенци у воду, ложиле су се и палиле ватре, око којих су играли. Трагови ових свечаности сачували су се и до данас у играма коледа, додола, лилара, у теферичима на Ђурђев- или Илињ-дан, као и у паљењу огња о Благовијестима и Јован-дану (у Невесињу) и Петров-дану (у Гацку); огањ се пали у очи тих дана. У Босни мјестимице постоји обичај, да се пале буктиње и носе уз игру и пјесму у очи Јован-дана, као н. пр. у Бијељини. На теферичима се и данас пјева, игра и надмеће у разним играма, а то се у неколико сматра и за обвездно, јер свак гледа да то учини, па макар и незнао зашто. „Ово нам је остало од старина“ — рећи ће сваки, кад га упиташ, зашто се скупљају у те дане или зашто пале ватре.

Према овоме трага народним играма мора бити и у давној прошlostи, те су се са развитком народа и оне протезале, мијењајући се ваљда у толико, у колико је и народ, под упливом религиозних и политичких прилика, мијењао своје обичаје и начин живота.

¹⁾ Сравни Куртиус (Curtius): „Griechische Geschichte“, св. I., стр. 483. О играма и забавама код Јелина лијепо је писао г. Љ. Длуствуш у својој популарној расправи: „Стари Грци и уважање у њих“ у „Школском Вјеснику“ за 1894. г.

Народ наш у прастарој прошлости својој није био упућен на писменост, није био упућен, да се усаврши у лијепијем вјештинама вајарства, кипарства и др., као што су н. пр. Грци и Римљани, па да се сад дијелом из писаних споменика, а дијелом из културних творевина његових има позитивних доказа о цјелокупном начину живота његова. Већина онога, што се о томе зна, зна се из извора каснијег доба. Зарад овога народна поезија једини је извор, на који би се могли осврнути, али, како та поезија опјевава витешке дјела појединача, то се у њој и спомињу само витешке игре, као скакање, уметање, хрвање и уткривање. Игру „Кола“ налазимо на врло старим надгробним споменицима, те ће бити то јамачно најстарија игра наша. По некој врло старој словјенској причи Богиња Жива води коло¹⁾, а биће ваљда сваком познато, како се у толико народних пјесама спомиње, како Виле воде кола и играју и колу.

Игра „Прстена“ спомиње се у пјесми: „Јован и дивски старјешина“:

„Најприје игру заметните
Проклетога у руке прстена“²⁾.

Та пјесма спада у најстарије пјесме, што их има српска народна поезија, а то се види по самом сизлују пјесме.

У другој једној пјесми: „Наход Симеоне“ пјева се:

„Једно јутро у свету нећељу
Изашли су ћаци манастирски
Те с играју игре свакојаке:
Скачу скока, међу се камена.
Прескочи им Наход Симеона
Прескочи им, каменом одмече“³⁾.

И ова је пјесма врло стара, јер нас са својим садржајем подсећа на Софо-клава „Краља Едипа“ [Οἰδίπους τύραννος], али је под упливом хришћанства нешто од првобитности измијењено у њој.

У пјесми: „Смрт војводе Капице“ спомиње се јуначка утакмица у овијем играма:

„Прву игру трка пјешачкога;
Кад потрча Облачићу Раде,
Он натрча три стотин' Маџара
И шездесет дјече каравлаха....
Другу игру кола маџарскога;
Кад заигра Капица војвода
Он надигра три стотин' Маџара ....
Трећу игру скока јуничкога;
А кад скочи Облачићу Раде
Он натскочи три стотин' Маџара ....
А Маџари игру започеше,

Започеше камена с рамена,
Камен дође Капици војводи,
Он надбаци три стотин' Маџара ....
Раерди се војвода Сибињска,
Па ишета пред шатора свилна,
Па дозива војводу Капицу;
„Од јуначе, да с' надстрељујемо,
Да бијемо пишан за облаком“
Гди је Маџар оком погледао
Ту Капица стрелом ударио“⁴⁾.

Даље се у поезији народној спомињу игре при свадбама, гозбе при славама и породичним свечаностима, где је сигурно опет било игара, али се те игре потање не описују, те ни ми не можемо о њима говорити. За чудо је, да поред све класичности српске народне поезије, ишак нема пјесма, у којој би се свестрано

¹⁾ Краус (Kraus): „Sagen und Märchen der Südslaven“, св. I., стр. 31.

²⁾ Вук Стефан Карадић: „Српске народне пјесме“, књ. II., у којој су пјесме јуничке најстарије“, стр. 29., ст. 79. и 80.

³⁾ На озн. мј. стр. 65., ст. 32.—37.

⁴⁾ На озн. мј. стр. 485., ст. 125.—191.

и до најмање ситнице насликао живот народни у дому као и изван дома, као што се слика живота Јелина у Омира. Ово је узрок, те се не може ни при студији о народним играма специјално одредити, које су игре кад постале; али свакако осим игара: кола, скакања, уметања, трчања, стријељања, биће да од најстаријег времена потјечу и игре: Вукова, Јежева, Јазаваца, јер су уопште врло старога поријекла како игре, тако и поједине археолошке ствари, на којима су приказиване животиње, нарочито у примитивној изради. — На тим се играма није течајем времена могло много промијенити, дочим већина осталих игара, или је под упливом разних прилика знатно измијењена и према новим приликама удешена, или су у новије вријеме и постале.

Упада у очи, да добар дио наших игара има битне сличности са играма, које су биле уобичајене код Јелина, које нам описује Омир у Одисеји и Илијади. Народна наша игра: „Оро“ има свој назив, као што Омир описује познату грчку игру: „Хорбс“⁽¹⁾), од кога је можда и постала. Ево како Омир описује ту игру:

„Сада су скакали момци и дјевојке ногама вјештим

А сад су једни к другим по реду трчали спој

(Илијада, XVIII. пј.)

а то је управо, као што наши момци и дјевојке играју „Оро“. Међутим Омир у истом пјевању Илијаде спомиње и друге игре Грка.

„Момци се у колу плешућ окретали, међу њима гласно
Јечаху свирале тада и формигне ....
Онда чињаше вјешто рукотворац преславни коло
Слично ономе какво у Кносу, широком граду
Аријадни Дајдал љепокосој начини некад:
Ту су држећи се рукама за чланке играли момци
Играле дјевојке ту су....“

У VIII. ћевању „Одисеје“ спомиње се игра фајачких момака:

„Стану младићи, сви у напону, вјешти у плесу,
По колу ударе они божанској ногама, те се
Поскоку њихових ногу Одисеј дивљаше мотрећ.“

Према томе било је код Јелина више начина играња, али и наш народ има тога и упада у очи велика сличност у томе игрању. У нашем „Паунову колу“, док се пјева: „Пауна ми ноге боле, мој пауне мој!“, играчи се у колу помичу држећи се објема рукама за кољена нога, па и за голијени, те и чланке; а у игри „Кола“, игра се и скаче, да се ноге поломе. У игри „Љељенова кола“ праве се таки заплети, да се тој игри у истини странац мора дивити.

Мало даље Омир нам слика утакмицу у јуначким играма, које су биле веома уобичајене и омиљене код Грка:

„Прије свега се другог у трку оглеђу борци
Од постојалишта потрчати имаше; и сви
Скупа низ поље бразо полете, прашину вијуј...
Онда се стану момци у рвању мучном огледат,
И ту најбоље све јунаке надрве Фаријал,
А у скакању од свих Америјал најбољи бјеше,
А у колутању бјеше Елатреј најачи од свих.“

¹⁾ Ову је народну игру врло лијело описао Ј. Ф. Иванишевић у „Гласнику земаљског музеја“ од 1900. год., стр. 533.—542.

Није ли ово иста онака утакмица као у Вуковој народној пјесми „Смрт војводе Каице?“ Фактично, и ако је неко прије дуже времена прочитao наведене стихове Омирове, па послије оне, где се српске војводе са Каицом натјечу у истијем играма са Сибињанином Јанком и његовијем Маџарима и дјецијем Каравласима, како се то у пјесми вели, мора се и нехотице сјетити наведених Омирових стихова, јер ту је така сличност да примјетно упада у очи.

Кад се поменуте игре виде у опширијим описима, дјеломице код Омира, а дјеломице код појединих писаца из старог доба или новијег времена, који су се бавили проучавањем игара код Грка, као на пр. Фр. Ланде, др. Л. Грасбергер и др., грчке игре, које споменујемо, истовјетне су са нашијем играма. Шта више, ни силни размак времена, ни друге разне прилике не могоше ту истовјетност претворити у мању сличност, а ко жели, да се о тој истовјетности поближе упозна, нека уз горе наведене писце пажљиво прочита и наше описе игара, те ће се о том и сам увјерити. Још боље би се увјерио, кад би имао прилике приликом зборова гледати утакмицу у тијем играма. Уз то се мора узети у обзир, да је та утакмица данас знатно хладнија, него ли је била прије тридесет година, када је тјелесна снага била много потребнија, те се више и цијенила, него ли данас; а неке су се игре сасвијем и забациле, као устрељивање (нишан), играње копљем (пилитање); па ни трка пјешачка у близу није тако честа као прије, а трка или пут у даљину за опкладу престала је са свијем¹⁾.

Из ове кратке напомене лако се да виђети, да су сасвим оправдане ријечи Љ. Длустуша: „како наша данашња култура, којом се толико дичимо, лозу вуче баш од самога праоца Хомера, а опет, како је грчко народно биће сродно с нашим, или можда правије да речем, како је наш народ првашњих времена упио и присвојио поједине стране грчког бића“²⁾.

При игрању појединих игара постоје правила, која су обvezна за све учеснике у играма подједнако. Ко не може поднијети све оно, што правила игре коме играчу дозвољавају у одношају према другим играчима, тај нека не ступа у игру. „Ко не зна за шалу, тај нека се не шали“, вели народна пословица, а то се нарочито примјењује у играма.

Према правилима игара на сијелу, кад си већ ступио у игру, мораш подносити све оно, што дотична игра захтијева, а да се не нађеш увријеђен за то, а ту често, као што се види из описа игара, буде и доста грубе шале. При играма на збору људи су далеко озбиљнији и ту не смије бити грубих нити непријатојних ријечи, ни у шали. Често пута и мала пошалица изазове велику свађу, за то и игре на зборовима махом су пристојног значаја. Но колико био народ осјетљив за хотимичну увреду изван правила игре, толико опет не пази, када се нехотице учини каква увреда. Има случајева, где буде и врло тешких тјелесних озледа, као на пр. при уметању, игрању у колу и т. д., па ради тога не дође до свађе, јер што је учињено, учињено је нехотице. Наравно, према овоме, ако хоће какав играч да учествује у игри, у којој има што год, што би тај сматрао за увреду, пајприје му се каже, шта све долази у тој игри, те му онда на вољу стоји, да у игру ступи

¹⁾ Трке или пут у даљину пјеше, а у опкладу, биле су врло честе у скромом времену. Тако су се кладили, да се за дан, т. ј. од три сата у јутру, до 8 сати у вече дође из Никшића у Мостар, а то је, да се у том времену пређе 180 км. Наравно, могао је дотични иди и пријеким путем, који је можда за неколико километара краћи, али зато много кршевитији.

²⁾ Љубоје Длустуш: „Стари Грци и узгајање у њих“ у „Школском Вјеснику“ за 1894. г., стр. 799.

или не ступи. Али свакако се према странцима поступа обазривије, јер већ ако је играч и из другог села, ријетко ће кад у игри прстена бити обријан, односно карећен, јер се сматра као гост, и свак гледа, да га не увриједи и да се не огријеши о гостопримство.

Дође ли до распре у којој игри, одмах се одаберу неколика човјека, која се сматрају као први вјештаци у дотичној игри, те они установе, који од играча има право и тако мора бити, као што они одреде.

При утакмици у играма не пази се како на богаство, тако ни на сталеж, вјеру или народност, нарочито при играма: скакању, уметању, трчању и гађању пишана, док је та игра била још у обичају. Ту се је без замјерке могао свак натјеци, те му је за побједу изрицано признање уз похвалу јунаштва. Злобне зависи наравно да је било, па често и мушких убиства ради утакмице у играма, али су се вазда таки случајеви осуђивали као злочин најгоре врсте; и ако се је дознalo, да неко гаји пизму и снује освету ради тога, што је у игри побијеђен, од свакога је тај био презрен и осуђиван.

При игрању игара, у којима се играчи маскирају, или како народ вели граде, маскирају се или граде највећи играчи, којих има у свакоме селу, а свак се радо гради, без обзира на богаство или друштвени положај, јер народ у томе не налази никаква понижења. За врло вјеште играче народ вели, да су пуни таклица и диклица, а то значи, да су ти играчи пуни досјетака и шаљивих доскочица, те их приликом сијела свак моли, да учествују у играма. Хаљине и ствари, које су потребне за градњу у играма, у Гацку се зову добрета, а по другијем мјестима: дрњици, прње, дрпе, и обично се узимају у оној кући, где се игра одиграва, ако их има, ако ли нема, онда се искупљају по свему селу и обично свак радо дâ, што играч затражи. И саме сијелције, ако што имају на себи, што би се у којој игри могло употребити, радо дају, а дотични играч то чува, да се не поквари или подере, као своје; па и ако се подере, онај чије је, ишак не замјера.

У већини игара, као на пр. при карећењу код прстена, Млинара, Хајдука, Бабе и дјевојке, Сватова на коњима и т. д. они, који одигравају те игре, промијене свој природни глас у говору, па говоре мјестимично високим и дебелим гласом, или женским гласом, мјестимично опет испуштају поједине гласове у говору, на пр. блате (л мјесто р), блав (л мјесто р), јубим (ј мјесто љ) и т. д. У неким играма играчи употребљују и кратко дрвце, које се уметне међу зубе, да се не могу ријечи потпуно изговарати, него дотични у говору шушка и тада се обично чују само грлени гласови, напола кроз нос изговорени. Врло се радо у играма употребљују и тако изговарају ријечи, које се могу у двојајком имену разумјети, као на пр. „метнути сјаме“ мјесто: „метнути са јаме“; „кој-из-ове“ мјесто: „који зове“ а разумије се у погрдном смислу „кој из ове“, т. ј. из стр... це, и т. д.

Играчи често пута један другога у сличнијем ријечима не ће да разумију, него га разумију обратно, као што је то случај у игри „млинара“ и сваку ријеч изврне, која се може изврнути у друго значење, а таких игара има више.

У играма често пута играчи на комичан начин приказују и вршење религиозних обреда, као на пр. у игри: „Сватова на коњма“, „Бабе и дјевојке“, „Хаџија“ и т. д., али то не треба узети тако, као да би народ омаловажавао дотичне обреде, јер народ поштује и цијени све оно, што носи на себи религиозно обиљежје, како своје религије, тако и туђе, него је само у томе народ нашао нешто, што он може на свој начин употребити, па да се у томе забави и наслади, и тако је то изврнуто и употребио.

Морамо напоменути и то, да су у Горњој Херцеговини многе игре и код мусулмана и код православних исте, нарочито на вечерњим сијелима, али свакако мусулмани више проводе вријеме у разговору уз игру прстена под финџаном, него ли у многим другим разним играма, као православни. Колико смо ми могли дознати, код мусулмана нема ни једне игре, које друге вјери исповјести не би играле, па зато и не може бити говора о разлучивању игара по вјери исповјестима. Ово важи колико за игре на вечерњим сијелима, толико и за игре за теферица, јер на теферицима се само играју кола, која се играју и код нас, изузимајући „Оро“ и „Пауново коло“; пошто мусулманкиње не воле теже тјелесне покрете у игри то се већином ограничавају на лака играња, тако звано: колање.

Код већине игара зна се мајстор, а то је редовно највећи играч и он игру почиње, те се сви играчи течајем играња дотичне игре њему покоравају и слушају га, а само се по себи разумије, да мајстор мора бити правичан, јер ако се огријеши о правичност, не ће га више бирати за мајстора.

Тако исто у играма има и сеоски старјешина, који се зове кнез, а то опет мора бити вјешт играч и пун шале и доскочица, да се зна у свакој прилици снаћи и играчима доскочицом доскочицу узвратити, јер обично играчи часте њега шаљивим погрдним ријечима, које им он мора на исти начин вратити.

Како су народне игре врло опсежан материјал за описивање, а нарочито ради тога, што се готово у сваком селу и у свакој игри понешто надовезује или изоставља, већ према вјештини дотичних играча, то ни ми нијесмо могли све варијације и начине играња узети на ум, него смо гледали нарочито на Гацко и Невесиње, као мјеста, према којима је у обичајима у главноме једнака сва Горња Херцеговина. Према томе су и наше игре нарочито из ових мјеста, али опет напомињемо, да у тијем мјестима има села, у којима се исте игре друкчије одигравају.

Биће доста игара, да су остale неописане, јер се поред најбоље воље ипак није све могло описати, али ипак гледали смо, да опишемо све, што је главније и занимљивије.

Овом приликом слободни смо изразити своју топлу благодарност пресвијетлом гosp. одјелном предстојнику Кости Херману, који је први упознао научни свијет са нашијем играма у своме јавном предавању у Инсбруку и чијом иницијативом и ми ово урадисмо и његовијем се научнијем савјетима обилато користисмо.

III. Игре са ноћних сијела.

Прстена.

Свако сијело обично почиње са игром прстена, а игра се на три начина: под капе, под финџане и у руке. На селу се обично игра под капе, у вароши под финџане, а у руке се играју понајвише дјеца.

Под капе се игра прстена овако: Изаберу се двојица највећијих играча и они подијеле све играче на тај начин, да један метне два играча, а онај други од те двојице једнога одабере себи, а други остаје ономе. Сад овај што је одабирао метне опет двојицу да онај одабира и тако редом, док се сви играчи подијеле. Дијеле се и мушки и женски играчи, али женске мање учествују у игри.

Кад су се играчи подијелили, посједају у коло на какву простијиру, узму десет капа, а мјестимично и дванаест, те један играч сакрије прстен под двије капе или рукавице, већ под што се игра, јер кад нема довољно капа, крије се и под рукавице.

Противна странка сад диже једну капу и то ону, под којом мисли да је прстен. Ако је прстен био под том капом, онда је прстен те странке, те она одпочиње игру, кријући прстен под све капе; ако ли није био прстен у дигнутој капи, него је остао у оној, што није дигнута, онда она странка чија је недигнута капа, одпочиње игру, кријући прстен под све капе. Прстен се крије па тај начин, да играч, кога је друштво одабрало за кривење, држи прстен у затвореној руци и подвлачи руку под сваку капу напосе.

Кад су све капе метнуте на простијарку, онај што је крио још држи руку затворену, а противна странка ишћили или погађа, гдје би могао бити прстен. Пошто су сви боли играчи казали своје мишљење, један највећи играч, који се зове ишћилбаша, дигне једну капу, у којој мисли, да је прстен говорећи: „поткривак“! Ако је под том капом прстен, онда је узет, и сад та странка крије; ако ли није био прстен под њом, онда онај, што крије, узме ту капу и поново сакрије под њу. Сад она странка, што тражи прстен, дигне другу капу, у којој мисли да је прстен говорећи: „амбар“! Ако је прстен ту, узет је и сад ова странка крије, ако ли није, онда играчи оне странке, која је крила радосно викну: „празан ти пазар“. Сад се дижу празне капе говорећи: „баш“, те ако се нађе прстен под „баш“, онда се изброје оне капе што су још недигнуте, њима се дода још амбар т. ј. један и игра се почиње наново, кријући прстен под све капе опет онај, што је и крио. Ако се прстен не нађе до пошљедње двије, онда опет од те двије странка, која тражи прстен бира за себе једну — ону под којом мисли да је прстен — дигне је говорећи: „Ова наша“! Ако је под том био прстен, узет је и та га странка крије, ако ли није, онда играчи оне странке, што крије, завичу: „Остаде“! и они броје два и амбар, т. ј. свега три, а онај, што крије, наново почиње крити. Тако се крије и тражи, узимање странка у странке, бројећи вазда оне капе што су остала недигнуте, кад је прстен нађен под: „баш“. Која странка прије имала буде 101, та је странка игру добила, а противна је изгубила. Капе, које се броје са амбарам заједно, зову се понти или коњи, а игра се обично у 101 понат или коња; али нијесу ријетки случајеви те играчи уговоре, да се игра и у 201 понат. Странка, која има мање од 50 поната, каже: „још смо у циганима“, а кад пређе преко 50, велп се: „изашли смо из цигана“.

При дизању капа, кад се нађе прстен у првој иза амбара, онда се броји 10 и каже се ономе, који је дизао, да је убио патку. Патка је убијена, т. ј. десет се броји и кад је више капа дигнуто за баш, а за амбар није још дигнута. Ово бива нарочито онда, када се капе дижу за руком, т. ј. како се која крије, онако се и диже, а оваки су случајеви само онда, кад је страшив онај, који крије прстен, па не смије да га остави, али ипак паметније ишћилбаше увијек прије амбаре, па онда празне башкају, пошто се па тај начин мање поната броји.

Када се све капе дигну, а остану само двије, онда они, који траже прстен гатају, у којој би могао бити прстен. Гатање то бива на три начина; први је начин тај, да се пљуне на два прста: кахипрест и онај до њега, у десне руке, па се онда потрља по халјини и гледа се, за који је прст прионула длака: десни или лијеви, те ако је прионула за десни, узме се капа, која стоји на десно, ако ли за лијеви, онда она, што стоји на лијево.

Други је начин: пљуне се на длан па се удари кахипрестом по тој пљувачки и дигне се она капа, на коју пане кап од пљувачке. Трећи је начин: пружи се кахипрест и онај до њега, па се раставе један од другог колико се може; онда се

пружи лијева рука према једној капи, прсти се метну на раме и помичу се низ руку говорећи: „јест, није“. Ако се сва рука измјери на „јест“ онда се мисли да је ту прстен, ако ли са „није“ онда није. Тако се ради и са другом капом, па ако се први пут немогло буде одлучити, онда се то ради три пута, и код које два пута буде са „јест“, она се диже као пуна, т. ј. да је под њом прстен.

Ове се гатке употребљавују код невјештих играча, кад неумију да уишћи, где је прстен, дочим праве ишћилбаше до њих не држе баш ништа, него им се ругају.

При игри прстена играчи сједе тако, да половину круга чине играчи једне странке, а другу половину играчи друге странке.

Прстена под финџане игра се на исти начин као и под капе, т. ј. на исти се начин играчи подијеле, групишу, гледају, која ће странка испод два финџана однijети прстен да крије под све финџане. Финџана се узимаје обично дванаест, а игра се у 201 понат. У игри овој нема поткривка, него странка, која тражи прстен, тражи га у амбару и од пошљедња два финџана узима један, те ако га од та два пута — у амбару и предпошљедњем — нађе, узима прстен, ако ли не, прстен остаје за ону странку, која је крила.

Код ове игре прстен се сакрије под финџане за вратима, у другој соби или уопште где у каквом куту, где нико не види, па се финџани донесу на послужавнику (табаку) међу играче. У овој игри више учествују женске, него ли у игри прстена под капе.

При доношењу послужавника са финџанима међу играче праве се разне шале и говори се на пр. „изволте прну кафу“!; „изволте лимунаду, фришка је и добра“ и т. д.

Као што на селу свако сијело почиње са игром прстена под капе, тако у вароши опет почиње са игром прстена под финџане.

Док се старији људи играју прстена под капе или под финџане, дотле се дјеца играју: прстена у руке. Код ове игре странке сједе једна према другој, пошто су се прије подијелили као и код прва два начина. Један играч сакрије прстен у двије руке, те противна странка узима једну руку и ако је у тој руци био прстен, онда та странка почиње игру, кријући прстен у руке, тако, да се сви играчи групишу око свога ишћилбаше, који једноме да прстен у руку. Пошто је прстен сакривен, сви играчи са затвореним рукама посједају на своја мјеста, пруживши руке напријед. Играчи противне странке ишћиле сад, у којој би руци и у ког играча могао бити прстен, те пошто су се договорили, једну руку амбаре. Ако је у њој био прстен, узет је, ако ли није, онда бошкaju онe руке, за које мисле да су празне, а од пошљедње двије руке узимају једну, те је прстен узет, ако је био у тој руци.

Понти или коњи броје се као и код прва два начина, т. ј. броје се све руке са прибројеним амбарам, које су остале затворене, кад је прстен нађен у оној руци, која је бошнута. У овој игри учествују и мушки и женски, а обично је у свакој странци по пет играча, а може бити и више. У игри прстена странка, која је добила, обично брије или карети ону странку, која је била надиграна, т. ј. која је игру изгубила.

Тај карет или бријање врши се овако: Изабере се 3—5 особа из странке, која је игру добила, редовно мушких, те обуку разнобојно подерано одијело женско и мушки, маскирају се различито; неки све лице намаже гаревином, а неки опет поспе брашном. Међу њима је један мајстор, који јаше на штапу и за појасом има задјенуту машу, један или два су шегрти са ламама или са чијем другијем, што

лупа; један је калфа са каком торбом, у којој се налази луга и прибор за бријање. Двоје је маскирано као женско и то су мајсторова кћер и жена. Мајстор још има на леђима привезано звоно, које се обично међе на овнове, те како се он креће, онако и звоно лупа, а женске имају торбе, напуњене лугом или брашном.

Слика 1. Бријање или карећење у игри „прстена“.

Тако маскирани у великој лупи и ларми дођу међу играче (слика 1.) скачу тамо-овамо, лупајући у ламе и вичући: „О-о-о-о-о-ој“!

Они, што ће бити бријани, невесели су, јер знају, да је сва та лупа њима намијењена, али се ипак подсјехују мајстору: „лоша коња, а горег јунака и погане војске за њим“!

Кад су протрчали између играча мајстор стане на сред собе и пита:

— Ко је овдје кнез од села?

— Ја сам! — јави се један играч, обично од оне странке, која је добила; — него који си ти, који питаши?

— Ја сам мајстор од сваког заната, па тражим радње; има ли у тебе?

— Има! има!, ево ово ми момче иде у ћосање па да га мало обријеш, — вели кнез и покаже на једног играча од странке, која је игру изгубила.

— Еј ћеџо! брже на рад! — виче мајстор и шегрти са калфом за час метну на сред собе столицу, и сједу на њу играча, на кога је кнез показао.

— Акшам ти га ајиросум! — поздравља га мајстор, чинећи му темена по турски.

— Ала ти га разола и кад те ћаво донио! — отпоздравља овај.

— Ти ћеш се бријат на ћузел за ашиковања?

— Ето рекоше, пошто не може друга бити!

— Ради! — заповиједа мајстор, и сад мајстор први, а сви остали за њим трче око овога, лупајући у ламе и вичући: „О-о-о-о-ој“.

Кад су три пута облећели око њега, мајстор завиче „Алат“!, а калфа вади из торбе какву подерану крпу, а понајвише пелену, у коју се мала дјеца повијају, и застре онога. Шегрти стоје и гледају, а мајстор трља онога рукама по лицу као да га умива; онда машом или каквијем дрветом струже га као да га брије; најпошље га отре пеленом и поспе брашном или лугом, те је тај играч сад обријан и пошто захвали мајстору, устаје са столице и одлази.

— Немам брашна, самељи ми мало! — наређује сад кнез мајстору.

— Пекала! — виче мајстор и већ је онај играч, на кога је кнез показао, сио на столицу. Мајстор и шегрти привежу па уже сач за таван и спусте га до више главе онога, што сједи на столици, поспу лугом, засучу у же добро и онда пусте вичући: „бр-р-р-р-р“. Сач се са свом брзином врти на ужету, а луг с њега сипље по ономе, што је на столици.

Трећему играчу ваде зуб и мајстор, кад потегне зуб, изврати се на сред собе, а калфа и шегрти га дижу. Четвртоме вади бадље из носа, те киха, а мајстор се као препадне, те се завали, а шегрти га опет дижу. Петоме подсијеца солуфе, лупајући му око главе.

— Имаш ли још какве радње? — пита мајстор кнеза.

— Има, има, ако ти умио будеш израдити.

— Умијем, вала, ако ћеш све чанака.

— Треба ми треница — вели кнез.

— Ђе је јапија? — пита мајстор.

Двојица од играча надигране странке стану насрд собе, а мајстор их посматра, куцка у њих и прислушкује ухом, како лупање одлијеже, те куша, је ли јапија здрава. Кад је пронашао да је здрава, онда замахивају дрвљади око ових, мајстор и шегрти као да сијеку, и играчи падају један поред другога као посјечена дрвета; онда их котрљају као балване и машу рукама, као да од њих тестерају тренице (даске). Од неких опет играча граде пасја корита, ступе за метење масла и т. д., а при томе се често пута чују, како од оних, који карете, тако и од оних, који карет трпе, врло масне пошалице.

Док мајстор са калфом и шегртима брије играче, који су игру изгубили, дотле она два играча, који приказују мајстореву жену и кћер, иду појединим особама мушким и женским, те им гатају у длан и проричу срећу или несрећу у љубави, трговини или у чему другоме. При томе кћер помало и ашикује са појединим играчима, на што мајсторица грди и њу и онога, са ким ашикује, али и она сама врло често намигује којем постаријем човјеку, на што опет мајстор прави свађу и са њом и са онијем, што је с њом ашиковао.

Кад је мајстор свршио са бријањем, узјахива опет на штап, окупља своју маскирану дружину, захваљује кнезу на радњи, а ови опет њему; наравно, те су захвале опет у масној шали; и онда у лупи и ларми одлазе из собе и са тијем је игра и карет завршен¹⁾.

Мјестимично мајстора допрате у собу на каквој ограђеној столици, а за њим иде његова дружина и влаче једну сову, на којој мајстор у соби узјаше као на коња. При влачењу мајстора два играча иду напријед и вичу: „с пута мёре, с пута! мајстор се вози!“ Шегрти иду за њим и лупају у ламе, вичући и лармajuћи да уши заглуну.

При свршетку игре на исти начин мајстора одвлаче из собе.

Млинар.

Један се играч, обично највјештији, начини као млинар; халбине су му и шал око главе врло дрпаве и посуте брашном. Пред њим је сач, са којим окреће

¹⁾ „Каретити“ = грудити, наказити кога, наружити кад игру изгуби. Каретити, тим у. impf. im прстен = Spielstrafen, multo in lugo annuli. (Вук „Рјечник“). Кारећење, п. das Strafen in прстен = Spiel, multatio in lugo annuli.

као са млином, а уз то говори кад-кад, као да гони кокоши, и кад-кад и извади дудук, свиралу, иза паса, па свира у њу.

Други играч уљезе на врата и виче: „о млинару“! Млинар једнако меље; онај опет виче: „о млинару!“, а кад млинар ни то не чује, овај му се примакне стр....ци и виче: „о млинару!“ На ово се млинар обзире, гледа испод руке и

Слика 2. „Млинара“.

одговара: „прде кокоши!“, и опет меље (слика 2.). Када га онај опет зовне, млинар се чеше по стр....ци и виче: „кој-из-ове?“

— Зовем те ја! дану изађи!

Млинар сад устане и пита се са онијем за здравље, па одмах вели: „де болје, шта ћу ти? немам кад!“

— Море ли се мљети? — пита онај.

— Море! — вели млинар и враћа се млину, али се опет присеја, па се поврати и пита:

— Какво ти је жито?

— Шеница.

— Какво ти је кљусе?

— Коњ.

— Е не море се мљети! гони! гони!

Овај се врати до пред врата, али се опет повраћа и виче: „о млинару! о млинару!“

Млинар се и не осврће на то, него окреће онијем сачем, свађа се са кокошима и свирука, али пошто је онај већ неколико пута зовнуо, млинар се осврће одазивајући се: „Кој-из-ове!“

— А ти си из ове — виче му онај љутито — образ ти твој!, што не изађеш?“

Млинар тромо устаје.

— Шта је! говори брзо, ја немам кад.

— Море ли се мљети.

— Море, море! А какво ти је жито?

— Јечам.

— А кљусе?

— Коњ.

— Е не море, не море!; суша, па нема воде — виче млинар враћајући се и ружећи онога.

Онај опет ружи млинара и опет излази на врата, али се до мало враћа и зове млинара, колико га грло носи. Млинар се у почетку не одазива, али у неко доба се јавља: „Кој-из-ове?“

— Зовем ја.

— Шта је?

— Помоз Бог!

— Де боље, немам кад.

— Море ли се мљети?

— Какво ти је кљусе?

— Кобила.

— А жито?

— Крупник.

— Е баш како ваља — вели весело млинар, па развезе питати дотичнога за кућу, чељад, хајван и остала, а најпосље му вели да отовари и унесе жито у млин, па ће му мљети онако без мјере, јер колико му је било код куће, толико ће и сад бити.

— Ти сад мореш ићи где у село, па тражи конак — вели млинар, а кобилу свежи пред млин, а ја ћу јој метнути сјаме¹⁾.

Онај опет захваљује млинару и препоручује му, да му пази кобилу па онда излази из собе, а онај играч, што је уљегао четвероношке као кобила, остаје код млинара.

Млинар сад милује кљусе по сапима, а ово се гица ногама, али се посље умири и пошто је млинар метнуо сламе, кљусе пане — бива крепа. Млинар се сад нађе у чуду, па диже кобилу полугом, али кобила лежи као мртва, млинар сметено уљезе у млин и стане мљети; у томе онај, чија је кобила, бане на врата: „О млинару!“ Млинар га види, али не ће да се одазове.

— Јеси ли ми самлио? — пита онај млинара да вас млин звечи.

— Јесам, јесам! — вели млинар.

— А где ми је кљусе?

— Ето га тамо, где си га и оставио.

Онај погледа и види кобилу; хоће да је дигне, али кобила се не миче; сад он опет зове млинара: „О млинару! на зло ти Божић донио, шта си ми ово од кобиле учинио!“

Млинар једнако меље, а не ће да чује, шта му онај говори, али онај виче у вас глас, а најпосље прилази млинару, принесе му главу стр....ци и виче га.

— Кој-из-ове? — одговара млинар прихваћајући се за стр....цу.

— Крепала ми кобила!

— Клепава је била и синоћ!

— Мртва болан! мртва!

— Јес мрка, јес, видио сам и ја.

¹⁾ Сјаме, мјесто сламе, али се овдје разумије у преносном смислу.

— Лисала, гром ти у уши ударио! — виче онај.
— Лисаста, брате, ја!

Онај се љути, куне и њега и његов млин и опет му виче, да му кобилу да на сриједу јер је крепала, али се млинар правда, да му је клепава и била.

— Па где је кобила? — најпосље пита млинар.

— Ено је где је крепала!

— Клепава су кљусад јака, него натовари брашно па гони!

— Клепав си ти у оба уха!; мртва је кобила!

— Мрка су кљусад најбоља!

— Е нећеш данас с њим на крај! — вајка се онај, па му се принесе стра...ци и виче.

— Хеј море, чујеш! Хајдемо пред сеоску правду; крепала ми је кобила, па вала да ми је платиш!

— Краду млини, краду, али ја бели јок!

— Пред сеоску правду бре, да ми кобилу платиш — викне онај љутито и ухвати млинира за врат, па га влачи у други крај собе, где сједи као сеоски кнез један играч са шалом око главе, а уза-њ још 2—3 играча, као међлис. Кнез има дуго дрво — штан — те пуши на њега као на чибук.

— Доћеро сам у овога угурсузу у млин, па ми је он метао кобили сјаме, те је кобила крепала и сад га тужим да ми плати кобилу.

— Је ли крепала кобила код твог млина? — питају ови млинира.

— Јес брате клепава, јес.

— Крепала, болан, а не клепава.

— Клепава му је и била!

Један од сеоске правде устаје и примиче се млиниру на ухо, па виче.

— Крепала му је кобила, па си ти крив!

— Јез брате клепава, ама не знам, или у десно или у лијево уво.

— Крерала, крепала!

— Ама за ајтар Божији, шта сам ја крив, што он има клепаву кобилу!?

— У ценем отишао на клепавој кобили — љути се онај и опет му се приноси на ухо па виче.

— Мртва, лисала, крепала, чујеш бре!

— Чујем брате, чујем, та нијесам глув; лијепо сам видио, да му је и мрка и лисаста и клепава.

Онај се љутито враћа и сједа, а устаје други од сеоске правде, па виче млиниру на ухо:

— Крепала кобила, па ћеш је ти платити.

— Па шта јој фали што је клепава?; и моја је баба клепава у оба уха, па јој ништа не фали, а никог не тужим.

— Ти си, ћеде, глув.

— Сув брате, сув! све се осуших од пусте жеђи.

— Не ћеш вала до кијамета с њим изаћи на крај — љути се онај, па сједа, а устаје трећи од сеоске правде и приноси се млиниру на ухо:

— Мртва је кобила!

— Ха! ха! ха! — смије се млинар, — ама ко ти каза, да је моја баба Митра у колиби.

— Мртва! мртва!

— Митра, Митра! Е јес била кршна моја баба Митра, пос јој њезин, док је била млађа; то ти је за причу.

— У ђавола и ти и твоја баба Митра и колиба и кобила! — вели овај љутито и сједа на своје мјесто.

— Ама људи Божији! доста је бенетања о мојој баби Митри и клепавој кобили; мени издангуби млин — вели млинар и хоће да иде.

— Водите у апс угуреуз глувог! — заповиједа кнез, а један од сеоске правде и онај што је доћерао у млин хватају млинара за уши и воде га према вратима.

— Е сеф сте ви људи! ово су моје уши, а нијесу ваше — брани се млинар.

— Кад је клемпава моја кобила и твоја баба, не ће ни теби ништа фалити, што ћемо ти мало уши истегнути — вели онај, што му је крепала кобила и изводе млинара на врата те је игра свршена¹⁾.

Пурка.

Играчи се окуне у коло и сједе, држећи сваки у руци капу, увијену и зашиљену. Мајстор је у врх кола и он почимље игру: „Вели Пурко да оремо, да оремо, да оремо!“ а при тијем ријечима повлачи капом као да оре. То исто говоре и чине капама и остали играчи. Мајстор дигне капу горе, говорећи: „Вели Пурко диг, диг, диг!“ и држи капу у висини, а то исто раде и остали. Мајстор спусти капу и повиче: „Вели Пурко пад, пад, пад!“ а то учине и сви играчи. Пошто се мајстор увјерио, да су сви играчи рекли и учинили исто оно, што и он, опет дигне капу у висе, говорећи: „диг, диг, диг!“ и држи капу у висини. Који од играча на ове мајсторове ријечи дигне капу, мора одмах дати залогу, јер се је преварио, пошто није мајстор рекао: „Вели Пурко диг, диг, диг!“ Уз залогу, морају тога, што се је преварио, мајстор и сви остали капом ударити.

Сад мајстор опет вели: „да оремо, да оремо, да оремо!“ и повлачи капом, а остали играчи ћуте и мирно држе капе, јер који би учинио, шта и мајстор, дао би залогу, и тукли би га капама. — Мајстор опет почиње: „Вели Пурко диг, диг, диг!“ и држи капу у вису, а то чине и остали играчи, јер који не би учинио, преварио се је и мора залогу дати.

Овако се игра наставља, док се већина играча превари, а онда се залоге одкупљују, као што ће се у игри „Тикава“ описати.

Type.

Играчи сједе по соби онако без реда, као што су и у почетку сјели, а један савије туру од платнене крпе, уз то узме прстен, те га меће у руку, крило или њедра свакоме играчу говорећи му: „ето ти прстена и добро га чувај!“ — „Дај, дај, и мјесто му је ту!“ — обично одговара онај и крије, као да је збиља у њега остављен прстен. Неки се опет шали — обично момци — па веле: „не остављај га ту, јер ћу се преварити, па ћу га дати дјевојци, првој коју виђу!“

Пошто у игри учествују и женске, то ако момак крије прстен, давајући га каквој дјевојци, шали се са њоме: „ево ти прстена, и сад немој рећи, да нијеси моја, то ти је аманет!“

¹⁾ У Гацку ова се игра игра нешто друкчије, јер у њој млинар неком совом чисти јажу, посијеца млин и гони кокопи вичући: „иш! исх!“, а при том удара совом присутне по ногама, а ови бјеже.

Кад је код сваког играча крио прстен, дође првоме и пита га: „Камо мој прстен?“ овај сад пружи руку и виче: „није у мене!“

— Ако није у тебе, а ти казуј у кога је — вели овај и ошине га туром по руци.

— Ето га у тебе и у твоје туре!

— Није у мене ни у моје туре! — брани се овај и удара сам себе по руци.

— Ено га у Милана П. — вели онај.

Милан П., док је чуо своје име, а није у њега прстен, пружио је руку, те онај са туром долази к њему, удара га по руци и пита:

— Камо мој прстен?

— Ено га у Милице Ј.

Ако је у Милице прстен, онај играч, што је прстен крио, те га сад тражи, добро удари туром овога говорећи: „Да ти га предам погодио си!“ Пошто је овај примио ударац, узима туру, а Милица му даје прстен, те га он крије и тражи на исти начин као и први играч.

Игра траје, уз разне шале и пошалице, док се већина играча и играчица измијене у кривењу прстена.

Радаве.

Један играч узме туру и стане насрд собе, држећи туру у рукама, други играч стоји за његовијем леђима, држећи се чврсто за пâс првога. Овај се први играч зове Коловођа и он сад запјева:

„Моја жена Радава, Радава!“

Онај што стоји за њим, отпјева му:

„Ја сам ти је видио, ћидијо!“

Коловођа:

„Ђе си ми је, ћидијо, видио?“

Онај што стоји за њим:

„У млиници на паприци видио, ћидијо!“

Коловођа:

„С' ким си ми је, ћидијо, видио?“

Онај одговара:

„Са Николом Јововићем видио, ћидијо!“

и покаже прстом на дотичног играча, који мирно сједи, јер не зна, да ће баш на њега казати. Али, чим је чуо своје име, дотични играч одмах скоче на ноге и бјежи, јер коловођа одмах полети к њему, да га шиба са туром. Онај бјежи и варка се са коловођом, док му не пође за руком те се сакрије и ухвати за леђа онога играча, што је за коловођу ухваћен. Кад се је ухватио, коловођа опет пјева исту пјесму као и прије, а сад му одговара овај други играч, кога је са туром гонио.

Овако се игра и пјева, док се ухвати читава поворка играча преко све собе, и онај, који није добро хитар и окретан, буде добро туром испибан.

Вјешта и невјешта.

За ову игру одаберу се два играча, један, који се је и прије ове играо и то је вјешти, а други, који није никад прије видио, како се ова игра игра, и тај се зове невјешти. Оба играча легну насрд собе један уз другог и добро их покрију губером, а остали играчи се скупе око њих, држећи сваки по штап или туру у

руци, те их ударају. Покривени погађају, ко их удара, те ако погоде, одмах погођени лијегају под губер мјесто оних, што су под губером. Овако ту игру у почетку започну, али брже вјешти сам узме штап у десну руку, коју полако извуче испод губера и сад он сам удара невјештога, који му вазда лежи са лијеве стране, и он мислећи да га ударају играчи што су око њега, погађа на њих, али наравно да између њих није био ни један. Пошто га је вјешти много пута ударио, а невјешти је по више пута споменуо име свакога, играча али се ови само смију невјештоме. Када невјешти види, да не може да погоди, ко га удара, а удараца је добио доста, скита губер, али онај сакрије штап, а они играчи, који су око њега, држе штапове, као да су га они ударали; опет не може да се сјети, па обично стидећи се сам своје невјештине, не ће више да се игра.

Ако је видио, да га је био онај, што је с њим под губером лежао, обично се љути и псује, те и он постаје вјешти за играње ове игре други пут.

Вукова.

Начине се два играча као вуци: обуку на сиву гуњину и утегну се, ноге обмотају сивијем крпама, уз главу прислоне рукавице као уши и то утегну каницом, привежу штогод страга да виси као реп. По лицу се огаре, издрље очи, искесе

Слика 3. „Вукова“.

зубе, накуне балеге мјесто нечисти, а успу у бочицу воде мјесто мокраће и иду четвероношке. (Слика 3.)

Два чувара као чобани устакну на главу зобнице, а у руке узму дрвене сохе мјесто пушака. Двоје троје дјеце иду иза њих на ногама и рукама и то су им пси. Сијелције су овце, а особито снаше, на које вребају вукови.

Кад је све овако припремљено, чобани, носећи сохе о раменима као велике пушке, раздвоје се и један иде са једне стране, а други с друге, па ће један почети викати, опонашајући Дрињаке:

— О Дуране!

— Шта је Салише?

— Чуј добро! зур се учинила звјерка, пушћај вашке да лочу, а потпраши пушке. Великог зељова од Салиха Бурека свежи за ову јоху (показујући какву стару жену) и подај му ево одавле гуку масла (хвата се за стр....цу) да боље лаје и чува.

— Mâ зељове, mâ шарове, гарове mâ-â-â! — ваби Дуран, а паса стане цика и лајање, те им он ко бајаги улије, па их онда повеже, а за тијем оба чобана легу да спавају. У то један вук улети у собу и завије, а завије и онај пред собом, па онда улети и он. Скачу по соби, њуше у чељад и прип...вају из онијех бочица уз чељад, код неких и клекну, па му оставе балегу у крилу. Скачући тако по чељади, гледају, кога ће ухватити да понесу. Пси лају и скочу око вукова, а чобани бољекају, а кад су вуци већ пограбили свој плијен — обично какву снашу — у соби настаје вика и галама. Пси лају, циче и вију, а чобани трче, бољечу, пцују као из пушака: там!, там!, па онда сипљу лугом и дозивају се:

— О Салиш!

— Еј Дуране!

— Удрила је звјерка и бели је нешто о'нио.

— Е није но донио! Та није влапки поп да носи бисаге, па да о'несе; гледај бр'те и преbroј браве.

Овај сад иде по соби од чељадета до чељадета и броји, ударајући питапом свако, а кад види, да му нема једне, дозива друга:

— О Дуране!

— Еј! еј!

— Нема ти велике гаре, оне знаш зринасте; о'нио је вук, Бога ми! Јесам ли ти каз'о, да се звјерка зур учинила, па да наредиш вашке; у з'о час ти дао гуку масла! надржкај вашке, не би ли је отели.

Онај сад бољекне и полети са псима на врата, па се до мало врати, водећи ону снашу.

— О Салиш!

— Еј Дуране!

— Ево гаре! отесмо је, али је звјерка веома дофатила, оволики јој зуб доље натурала — вели онај и омјера десном руком до лакта.

На то приђе и други чобан па завирују снашу ко бајаги, где је вук дохватио, а снаша се брани, јер је стид од њих; уз то се ови договарају, како ће је лијечити.

— Знаш шта је Дуране! исијек је најбољи лијек, потеци бр'те па донеси и то ћемо јој метнут у рану, па је онда завит и утоплит и не ће ни мукајет.

Дуран сад иде од човјека до човјека, па кад дође до снашина мужа, прихвати га за турину, замахне руком, као да одсејече и онда иде снаши.

— Ево Салиш млијека, тисни јој у рану. Овај сад као да снаши нешто меће, дрпље се с њоме, док му се снаша отме, па побјегне међу сијелције.

— Ено бр'те видиш! — виче чобан — док јој метнујемо исијек, о'ма ко да руком однесе.

Док се чобани хвале, како излијечише гару, вуци опет вију пред вратима, чобани се дозивају, вашке су немирне, чобани потпрашују пушке. Вијање се понови неколико пута, па онда оба вука дојуре у собу.

— А пус! а пус! — бољечу чобани. — Еј Дуране, пали пушку, крв платио! однесе велику срну.

— Сломио ми се бр'те кремен! него пушкај кучку, не ће ли отети — виче онај, али су већ вуци ухватили другу снашу и однесу је преко врата.

Чобани иду у поћеру, те се опет враћају са снашом, па и њу лијече; наравно уз нове пошалице, на које се обично присутни смију.

Игра се продужује по вољи играча.

У Сарајеву у истој овој игри вуци огаре уграбљено чељаде, а са некијем малијем разликама она се одиграва по свој Босни и Херцеговини.

Лети . . .

Играчи посједају у коло са мајстором у врх кола, те мајстор пружи један прст од руке, а то учине и остали играчи. Мајстор почне врћети прстом у зраку говорећи: „Шта лети, шта лети, шта лети?...“ а то чине и говоре за мајстором и остали играчи; мајстор на један пут дигне прст у вис и повиче: „Тица лети!“ а то морају учнити и рећи и сви играчи. Кад се мајстор увјерио, да су сви играчи учинили као и он, спусти руку и опет врти прстом говорећи: „Шта лети, шта лети, шта лети?...“ и пазећи, да ли и сваки играч чини оно, што и он. Сад брзо мајстор дигне прст у вис и вели: „Штица лети!“ Мајстор једнако држи прст у вису и виче: „Штица лети! штица лети!“ а при том гледа, да се није који од играча преварио и дигао прст, јер кад мајстор рекне, да лети која ствар или животиња, која нема крила па не може ни лећети, преварио се је и мора дати залогу, која се искупљује као у већ споменутој игри „Тикава“.

Мајстор руководи игром, спомињући сад збиља разне птице, које лете, на што и играчи морају дизати прсте и викати да лете, а сад опет оно, што не лети и играчи морају остати у миру, иначе су се преварили и морају дати залоге.

Живера¹⁾.

Играчи посједају у коло, а мајстор сједе уперед кола међу играче и пита сваког играча: „Шта си ти?“ а сваки играч рече: „Ја сам мачка, пијевац, овца, кењац“ . . . уопће сваки рече, да је она животиња, чији глас умије најбоље опонашати. Сад мајстор пружи прст десне руке доље, врти њиме и говори: „Живер, живер, живер!“ а то за мајстором чине и говоре и остали играчи. Мајстор дигне прст у вис: „Афороз!“, окрене доље: „ићи тука пихороз!“, а то чине и говоре сви играчи, иначе их мајстор туче туром. Мајстор врти прстом, окренутијем доље и говори: „Живер, живер, живер“, издигне прст у вис: „мундиби“, окрене доље „мунар таси“, опет у вис: „муртепеси“, доље: „апостолинђи“, у вис: „елеминђи“, доље „прст палац“, у вис: „ана бана“ и сад се мајстор окрене једноме играчу и одмјери му од шаке до лакта говорећи: „иште сана!“, а све мајсторове покрете и ријечи морају за мајстором као по команди изговорити и остали играчи, па и одмјерити ономе, а онај опет уз исте ријечи одмјери мајстору и играчима.

Мајстор поново понови сва кретања и све ријечи као и прије, па онда упре прстом у брк једнога играча говорећи: „Онђе кока јаје снијела“. То исто учине и рекну сви играчи. Ако мајстор случајно упре прстом у свој брк уз горње ријечи, онда сваки играч упре прстом у свој брк и вели: „овђе кока јаје снијела“.

Мајстор опет врти прстом: „Живер, живер, живер“, те понавља све као први и други пут и онда упре прстом у зубе или браду коме играчу уз какву грубљу шалу, а то чине сви играчи па и онај, у кога упиру. Ако би који играч у овоме од великог смијања занемарио игру, мајстор га шиба туром.

Кад су се сви обредили, т. ј. кад је на сваког играча показивано уз какву пошалицу, мајстор куцне једног играча туром и вели му: „јави се својим гласом“. Овај се сад јавља гласом оне животиње, коју је у почетку одабрао.

¹⁾ Овако се игра у Невесињу и Мостару, а у Гаџеу се игра нешто друкчије.

— Анатема те ђавола! — вичу сви играчи и крсте се рукама десном и лијевом.

Онај се јави опет истијем гласом и, ако није добро потрефио први пут, гледа да сад буде боље.

— Шта је оно људи? — пита мајстор и крсти се ногом, а то чине и остали.

Онај се јави и по трећи пут.

— Ко зна боље? — пита мајстор.

Ако дотични збиља није добро потрефио глас, онда се јављају дотични играчи, који се истијем гласом умију боље јавити. Мајстор нареди првоме играчу, који се је пријавио, да зна боље, те се он јави гласом онога играча, који се није јавио као што треба. Играчи пресуде, који се боље и љепше јавља, те тај однесе побједу и мајстор му да туре и рече му: „'ајде измјери Н. Н. од бабине р... до стр...це и то два и по пута. Овај сад узима туре и удара оног играча са слабијим гласом два пута добро и једном мало лакше по леђима, бројећи ударце: „један, два и пô!“ На тај начин преслушају се сви пријављени и вазда слабији буде шибан туром, а по том мајстор наређује другом играчу, да се јави својим гласом, те се дотични и јави; јављају се и они, који знају боље као и код првог играча. Тако се измијене сви играчи и онда игра престаје.

Мјестимично ову игру дијеле на двоје, те се први дио, односно прва игра, зове: „Живер“ а друга „Гласова“.

Јежева.

У овој игри учествују само два играча, а остали сједе и са овима сејире. Играчи сједу један према другоме, ноге су им прикупљене тако да им колјена стоје према прсима. Руке су опружили са једне и друге стране колјена, те су им

Слика 4. „Јежева“.

свезане иза шака баш пред колјенима, а испод колјена им се провуче дрво око 1 м дуго, које дође изнад свезаних рука, да се руке сад од дрвета не могу скинути са колјена.

Кад је и један и други играч тако свезан, метну им у уста по једну иглу и сад одпочне борба између њих (слика 4.).

Сваки је играч тако свезан, да се ни су чим не може борити осим врхом ногу, али и ту мора бити врло опрезан, јер лако може да изгуби равнотежу, те се превали, и онда његов противник хитро допуже до њега и боде га иглом.

Играчи туркају један другога, влачећи се полако по тлу, чувајући се при том колико свог противника, толико и тога, да сами не би изгубили равнотежу у покретањима и превалили се.

Кад се који од играча превали, гледа да се сам опет исправи, како би избјегао да га противник не боде иглом, или гледа да и противника превали, те се онда оба ваљају по тлу насрћући један на другога. Послије краће таке борбе присутни их опет исправе, примакну једнога другоме и борба опет отпочне. Тако то бива чешће пута, док се играчи уморе те их присутни одријеше и игра престаје.

У ову игру улазе обично они момци, који су врло хитри и окретни, јер лијени или нијесу способни за њу, или, ако је један играч окретан, а други лијен, онда ће онај лијени добити толико убода од игле, да не ће више радо у исту икад ступити.

Јазаваџа.

Играчи стану у поворци један за другим ухвативши се за рамена један другоме, а при том су ноге раскрочили толико, да се може човјек провући између њих.

Један играч са туром у руци дође првоме играчу, за кога се држе остали играчи у поворци и пита га за сваког појединог играча од њега до стражњег:

- Ко ти је ово?
- То ми је кум! — одговара први играч.
- Ко ти је ово?
- То ми је пријатељ.
- Ко ти је ово?
- То ми је гост.
- Ко ти је ово?
- Кумов пријатељ.

Тако за сваког играча до посљедњег, а кад је дошао до посљедњег и упитао:

- А ко ти је ово?
- То ми је набиг...ца¹⁾ — вели први играч и набиг...ца одмах побјегне.

— Удри набиг...цу! — повичу сви играчи. Онај, што је питао, сад шива туром набиг...цу и гони га око поворке три пута и онда он, ако уграби прилику те га онај не ће достићи и туром добро ишибати, бјежки између ногу стражњему, па онда цијеле поворке, док избије пред првога, и ту стане, а први се ухвати за њега. Ако ли није био сигуран, да ће гонпоцу олако умаћи, онда бјежки око поворке, док му најбоља прилика испане и тек онда бјежки између ногу од стражњег до првога.

Кад је већ овај прошао кроз цијелу поворку и стао напријед, сад онај са туром пита њега за сваког играча, коју је који; посљедњи је опет набиг...ца, те бјежки као и онај први. Тако се измијени цијела поворка па најпослије и онај, што је гонио. Њега гони сад посљедњи играч поворке и, пошто се је и он првукao између нога, игра је завршена.

Ткања.

Четири, шест, осам или више дјевојака у парном броју, стану у два реда, један према другом реду, односно лицем к лицу окренуте.

¹⁾ Набиг...ца је обичан народни израз у Горњој Херцеговини, који означује човјека, који без икакве посла иде од куће до куће о славама и другим говзама, само ради тога, да се добро наједе и напије.

Кад су се поредале у редове да могу рукама једна другу дохватати, почињу повлачти рукама к себи пјевајући:

„Ћемо, ћемо златно платно,
Нити су нам танка свила,
А брдила шимширова;
Златни чунци пролијећу.
Куцни чешће, биће љепше!“

Код првог стиха: „Ћемо, ћемо златно платно“ повлаче рукама, као да ћу брдилма на стапу и на тај стих момци се редају у поворку да се провлаче испод њихових руку. Код стиха: „Златни чунци пролијећу“, момци се сагињу да прођу између њих испод руку им, а код стиха: „Куцни чешће, да је љепше“, дјевојке

Слика 5. „Ткања“.

ударају шакама онога момка, који између њих пролази и то у леђа (слика 5.). Иста се пјесма пјева и момак све један по један пролази на исти начин као и први. Провлачење момака иде врло споро, јер свака дјевојка гледа, да сваког момка удари шаком по неколико пута. Ти су ударци често пута јаки, а нарочито, кад се провлачи момак, кога дјевојке мрзе као насртљивца, јер тај добије јакијех удараца, а све у смију и шали. Но како они обично знају за то, гледају да што олакше прођу па за то брзо пројуре између дјевојака.

Поједини момци пролазе између дјевојака по више пута.

Трбе.

Сви играчи посједају у коло један до другог. Мајстор од игре игру отпочиње са ријечима: „Трбе, трбе, трбе“; узме капу у зубе и окрене се мало на косо према играчу с десне стране до себе, те овај узме исту капу из зuba мајсторевих у своје зубе. Сви играчи непрестано вичу: „трбе, трбе“, а узимљу капу из зuba у зубе. Кад је капа дошла до мајстора, те је мајстор узео у зубе из зuba лијевог играча, он подигне десну руку и испод руке дода капу десном другу у зубе; овај је на исти начин дода другоме и тако редом, док опет дође до мајстора. Сад мајстор подигне десну ногу и, држећи капу у зубима, додаје је испод ноге првом играчу до себе, а овај на исти начин другоме, и тако редом иде у цијелом колу.

Кад је опет допила капа до мајстора, мајстор устане, окрене леђа до себе другу, опре се на руке и дода му капу из зuba у зубе између нога, овај је на исти начин дода другоме и тако редом у цијелом колу, а кад је дошла до мајстора игра је завршена.

У овој игри не смије се до капе дохватати рукама, него једино зубима, па и онда, кад коме играчу падне капа при узимању или додавању, овај је дохвати зубима и игру настави даље.

Ради бољега реда у игри мајстор има туру, те с њоме шиба оне играче, који би што учинили мимо правила игре.

Другова.

Играчи се подијеле у два реда, а морају бити у парном броју, те сједу ред према реду. Сваки играч из једног реда одабере себи друга у другом реду и то обично онога, који сједи према њему, а може узети и другога по вољи.

Један играч узме кабб¹⁾ пун воде од прилике од 10 ока тежине, држи га у рукама, одмакнутијем од тијела, према прсима. Његов га друг пита:

— Шта то држиш друже?

— Бреме тешко и претешко! — одговара он.

— Нећеш га ти држати.

— До ко ће?

— Држаће га Н. Н.

Н. Н., односно онај, чије је име сад споменуто, ћути, а јави се његов друг:

— Не ће га он држати.

— Да ко ће га држати? — пита овога друг онога, што кабб држи.

— Држаће га Милан Н.

Милан Н. мора да ћути, а његов се друг јавља и вели ономе:

— Не ће га он држати!

— Да ко ће?

— Држаће га Јован.

И тако редом вазда брани друг друга.

Ко се први превари у игри, то јест, ко се јави, кад се његово име спомене, томе се одмах предаје кабб, те га он држи, а друг га пита на исти начин, као и првог играча. Ако се одмах не јави друг играча, чије је име споменуто, онда је он крив, те он кабб држи, док се други који играч превари.

Питања и одговори у овој игри морају се врло брзо изговарати, како се неби превећ уморио онај, који кабб држи.

Лупежа.

Један од играча завије велики турбан око главе од бијелога дугог пешкира, у руке узме дугачко дрво, те пуши на њега као на чибук, и то је сад као кадија. Код њега сједе неколико друга човјека, као меџлис. На врата долази један играч, капу метнуо под пазухо, долази пред кадију, чини темена.

— Шта је рајо? — пита кадија.

¹⁾ Може се узети и друга тешка ствар осим кабла, али попито је кабло, а још пун воде, која преко њега пљуска, понаже држати, то њега најчешће узимају. Ова се игра у Сарајеву зове „чирака“.

— Зло моје, златни ефендија! — вели овај као кроз плач — имаћах два вола, па дође лупеж и украде ми једнога и сломи ми јарам, него за царев љеб помози!

— Аја! није ти га лупеж укр'о; у мом кадилуку нема лупежа, него си ти вола негдје изгубио; иди тражи.

— Немам ти куд ићи, златни ефендија, него молим те за Божији ајтер, помози, да ми се воб нађе.

— Шта ћемо с овијем? — пита кадија меџлиз.

— Да спремимо пандуре, да траже лупежа.

— Мудро судите, баш ћемо тако!

Кадија нареди, те три момка оду да траже лупежа, а с њима оде и сељак; али се до мало врате, водећи једнога као лупежа. За пасом су му два дрвета и маша мјесто малих пушака и јатагана, а о рамену вратило на узици, бива велика пушка. На глави има ћасу пуну воде, али превезану шалом да се не види.

Лупеж иде полако према кадији, јер се боји да му се вода из ћасе не саспе за врат. Кадија видио лупежа, па му се учинио необичан, прави 'реуз и крвник, те поплашено гледа око себе, куда би се измакао, ако требало буде. „Јес вала прави 'реуз, биће русваја!“ шапће кадија и маше руком, да пандури уставе лупежа код врата. Момци би то учинили, али лупеж метнуо руку на машу и пријеко гледа а свађа се с њима: „Не стојим ја прије но дођем пред тога вашег ефендију и упитам га, с чијим емром ви устављате праве људе на царској ћади и називате их 'реузима!“

— Није вала 'реуз но права раја; па га пустите сербез ћадом — вели кадија, — само да не би овај дошао до њега, јер га се боји.

— Аман, ефендија, за царев љеб!; он је укр'о муга вола!; он је 'реуз и 'реузски син! — запомаже онај сељак, и са осталијем стиже пред кадију и меџлиз.

— Ко вам је овђе ефендија? — пита лупеж оштро и једнако држи руку на оружју.

— Ево валах суда и правде! — вели кадија и показује на меџлиз — што они пресуде, не побија се.

— Јок! јок! — одговара меџлиз — ово је наш добри ефендија, што суди и пресуђује.

— Аман, ефендија, да си ми по Богу отац! суди овоме 'реузу, да ми плати вола.

— Ко је 'реуз? — виче лупеж. — Ко је ефендија, да га питам, јесам ли ја 'реуз?

— Ево нашега златнога ефендије! Он ће теби показати, како се ломе сиромашки јарми и цвијељају ћеца!

— Јеси ли ти ефендија? — пита реуз кадију.

— Ето вала, синак, реконше да јесам! — одговара кадија невесело, пошто види, да нема куд-камо.

— Па јеси ли ти спремио ове људе, да мене резиљују на царској ћади?

— Јок валах! Ти си поштена раја, но су отишили, да траже 'реуз, што украде вола овоме овђе.

— Он га је укр'о, златни ефендија!

— Јес' он!, јес! — вичу и пандури.

— Ја сам ти, ефендија, вазда, био прав, ко уже у врећи, а ови ме твоји резил чине.

— Виђу валах и ја, синак, да си прав, али „два без душе, а трећи без главе“.

— Ејвала, ти, ефендија, кад право судиш!; само ми кажи, којој тројици да одсјечем главе, па ћу им ја одмах одсејеши — вели 'рсуз и извади машу па гледа, коме би одсјекао главу.

— Теби треба главу одсејеши, 'рсуз један, да не крадеш сиромашкије волова — вичу пандури љутито.

— Јаваш! јаваш! — вели кадија. — Ево овијех поштенијех људи, што суде, па нека они пресуде.

— Јок! јок, ефендум!; у тебе су сви кануни, па ти суди! — одговара меџлиз.

— Суди му, златни ефендија, да ми плати вола и сву дангубу.

— Суди, ефендија, ама знаш, онако, како је јак и право! — вели лупеж и кријући показује кадији ћесу са новцем.

— Е судију валах баш по кануну, па нек је свакоме право!

— Тако, ефендија, живљела ти ћеца! — виче онај сељак.

— Узе ли ти вола у овога?

— Јок вала!; асли ми у трагу није, да туђе прихватим.

— Лаже 'рсуз један! не вјеруј му, слатки ефендија — моли сељак.

— Лаже! лаже! ми смо нашли, ће га је закл'о.

— Ти знаш, ефендија, за моју правду; а они нека петљају, само ти суди по кануну, ко и дослен! — вели лупеж и опет кришом показује кадији ћесу и паре.

— И нијеси вала! Ево лијепо пише у кануну, да га ти нијеси укро, него су сви ови сеф.

— Аман, ефендија! он је лупеж....

— Јок! јок! у кануну лијепо пише, да он није твога вола ни видио — виче кадија и неда сељаку да збори.

— Ејвала ти, драги ефендија! кад право судиш и пресуђујеш — вели 'рсуз и поклони се кадији тако, да му она часа са водом, падне у прса и сва му се вода саспе у њедра и по свему њему. Кад је 'рсуз то извршио, умакне на врата, а настаје опхи смијех међу играчима и присутним, те задиркују кадију, да му је то за то, што је судио по кануну!

Ако је кадија знао, да онај лупеж има на глави ћасу са водом, која је њему намијењена, увијек се држи на опрезу, да му се вода не би салила у њедра, кад лупеж пусти ћасу. Но тада се и лупеж према томе влада, па се са сељаком и пандурима свађа о својој правди и све при том гледа да завара кадију и баш онда, кад се кадија не нада води, саспе му је у крило и њедра. Ако међу играчима има неко, који не зна свршетак игре, а ипак се држи, да све зна, онда њега одреде за кадију, а кажу му, како ће одговарати лупежу и шта ће му пресудити. Овај се тада и не нада води, па се и не чува, него комотно суди и пресуђује, па му се и вода сва саспе у њедра.

Мотике.

Скупе се играчи у коло и посједају до мајстора; мајстор ухвати за десну ногу до себе друга, а то учине и остали играчи, а сад мајстор почине махати и у под туђи ногом, коју држи говорећи: „Да копамо, да копамо, да копамо!“ и при том опонаша копање, а то исто чине и говоре сви играчи. Мајстор говорећи „да копамо“ и махајући ногом, што је држи, као да копа, пази, да ли и остали играчи тако раде, па пошто се је увјерио, да игра добро иде, притужи копати и виче:

„Мотика тупа, мотика тупа!
Каменита лука, каменита лука!
Нема ручка, нема ручка!“

Играчи понављају за њим све то, као по команди.
Мајстор понавља:

„Да зовемо, да зовемо!“
„Кога ћемо, кога ћемо!“
„Анку Бепову, Анку Бепову!“
„О А-и-к-о Б-е-п-о-в-а до-не-си ру-ча-к!“

Кад је све ово, као у неком збору изговорено, мајстор опет отпочиње:

. Да копамо, да копамо, да копамо!“

и копа ногом.

„Сад ће ручак доћи, сад ће ручак доћи!“
„На починак ћемо поћи, на починак ћемо поћи!“
„Копај, копај!“
„Нема ручка, нема ручка!.... ће т-е р-у-ч-а-т-и-и-и.“

Кад је ово изговорено, мајстор опет почиње:

„Да копамо, да копамо, да копамо!“
„Мотика тупа, мотика тупа!“
„Трновита лука, трновита лука!“
„Нема ручка, нема ручка!“
„О-ш-т-р-и-и-и!“

Мајстор, а и сви играчи издигну ноге на крила, превлаче по њима рукама, као да ошtre, а у томе буде и комешања, јер заболе ноге, па неки јаучу, а неки и вичу „не заврћи ме ти, до вјере ћаћине! сломи ми ногу!“

Пошто су наоштрили, мајстор почиње опет копати:

„Да копамо, да копамо, да копамо!“	„Да зовемо, да зовемо!“
„Мотика није више тупа!“	„Кога ћемо, кога ћемо!“
„Ама је трновита лука!“	„Ризну Јованића!“
„А мука, нема ручка!“	„О-о Р-и-з-и-а! О-о Р-и-з-и-а-а-а!“

Мајстор даље наставља:

„Да копамо, да копамо, сад ће ручак доћи!“

А до мало мајстор се наљути:

„Ја не могу више радити без ручка; крепах од глади! ја идем кући и понијеђу своју мотику!“ — вели мајстор, заметне ону ногу, што је с њом копао, преко рамена, па устаје да иде, влачећи онога, што је његова нога, а он опет влачи до себе друга и тако се повуче читава черга од играча, држећи се све један за другога. Настаје смијех, шала и урнебес по свој соби, док играчи пусте један за другога, те је игра свршена.

Овој је игри слична игра „Тамбура“, која се игра по нашијем варошима. Док се у овој игри опонаша копање и оштрење уз ногу, дотлен се у игри „Тамбура“ уз ногу опонаша тамбурање и затезање жица.

Кубе.

Играчи поједају у коло и мора их бити на лиху, т. ј. у непарном броју. Мајстор скупи све пет прста у десне руке на кубе, положи их на таван и викне „кубе!“, а тако учине и рекну и сви остали играчи.

„Емир зубе!“ — рече мајстор обарајући прсте доље; горе: „Цијара“, доље: „Ебуара“, горе: „Постулицик“, доље: „Чентриацик“. За мајстором ово раде и остали играчи, а мајстор ће најпосље: „Ченгрц!“ и хитро својом руком ухвати руку кога играча, и држи је а уз исту ријеч и остали играчи гледају да ухвате по једну руку, само двојица не смију имати једну руку, за то ко први за руку кога ухвати, тај ту руку и држи.

Пошто је играча био непаран број, то један остане да не држи руке и тај пита сад: „Камо мени?“

На то питање сви му играчи одмјере лијевом руком од шаке до лакта:

„Ево теби!“

Он опет пита: „Ане бана?“

Сад се играчи пусте, ударе лијевом руком по лакту десне, одмјере му и рекну: „Иште сана!“ Игра се на исти начин понавља по вољи играча или, док мајстор остане без руке, па пошто му одмјере уз „Иште сана!“ игра се прекида.

Соколове главе.

Играчи посједају у коло један до другога и онда мајстор почне: „Ја, људи, имам од сокола главу и продао бих је, па ако је који муштерија, нека се јави и купи, шта му треба, али нека пази, да се не ускаје и удари на се.“

— Купци смо, купци! изнеси је на пазар — веле играчи.

Мајстор сад пита сваког играча редом од себе, шта ће који узети, а они узимљу, неки језик, неки око, неки обер, неки ћубу, неки кљун, нос, вилице, браду и т. д. Како који шта узимље, мајстор виче: „нека ти је сретно!“

Кад је сваки играч понешто узео, мајстор се ухвати за главу и викне:

„У мене глава к'о у сокола глава,
Хај ћиди! хај!“

Остали играчи као у збору повичу:

„Хај ћиди глава! Хај!“

Први играч до мајстора дохвати се до језика и виче:

„У мене језик к'о у сокола језик,
Хај ћиди! Хај!“

Остали одмах за њим:

„Хај ћиди језик! Хај!“

Други до овога:

„У мене око к'о у сокола око,
Хај ћиди! Хај!“

Остали за њим:

„Хај ћиди око! Хај!“

И тако редом сви играчи вичу, сваки за своју ствар, коју је узео, а остали потврђују са „Хај ћиди! — Хај!“

Када су се сви обредали, мајстор се прихваћа за главу и виче:

„У мене глава ко у кењца глава,
Хај ћиди, хај!“

А остали наставе:

„Хај ћиди глава хај!“

Други играч:

„У мене језик ко у кењца језик,
Хај ћиди, хај!“

Остали играчи:

„Хај ћиди језик! хај!“

И тако се редом обреде сви играчи, а кад опет дође до мајстора, мајстор се прихвати за главу и виче:

„У мене глава ко у крмка глава,
Хај ћиди! хај!“

Остали играчи:

„Хај ћиди глава! хај!“

Други играч:

„У мене језик к'о у крмка језик,
Хај ћиди! хај!“

Остали играчи:

„Хај ћиди језик! хај!“

Тако се обреде редом играчи, а мајстор опет сравњује своју главу са главом које друге животиње, као пса, мачка, и са полним органима, само ради смијеха и шале. Кад је са сравњењима готов, онда пита до себе првог играча на десно: „Куд ће моја глава?“ Овај одговара: „На мој језик!“ па се одмах посље тога одговора окреће до себе другу и пита га: „Куд ће мој језик?“ „На моје око!“ а куд ће моје око? — „На моју ћубу!“ а куд ће моја ћуба? — На мој обер и т. д.

Кад су се сви играчи обредили до мајстора, мајстор опет исто питање и одговор враћа на лијево, те се опет обреде сви играчи и онда игра престаје¹⁾.

Ајто, мајто²⁾.

Сви играчи, и мушки и женски, посједају у коло са подвитим ногама ухвativши један другога десном руком иза шаке лијеве руке. Мајстор је у врх кола и он држи прстен у лијевој руци а десном држи лијеву руку до себе десног друга, дочим лијеви друг до мајстора својом десном руком држи лијеву руку мајстореву.

Мајстор има туру, а у колу је један играч, који ће прстен хватати, кад се игра отпочне.

Кад се је сваки играч намјестио, запјевају:

„Ајто, мајто
Материло злато!“

Играчи ту пјесму прихватате, те је пјевају, а мајстор завиче: „на десно“: што значи, да прстен иде десном страном, те онај, што га хвата, вреба га на десној страни, а играчи са заклопљеним рукама додају руку руци, понављајући горње ријечи. Онај што хвата прстен, хвата за руку сад овог сад оног играча, мислећи да је у њега прстен, па ако ухвати прстен, онда устаје онај, што је у њега прстен ухваћен и он сад прстен хвата, а онај што је прстен хватао, сједне у коло на његово мјесто.

Кад је прстен обишао све коло и опет дошао до мајстора, мајстор започне пјевати, а играчи прихваћају:

„Јадан ти си, ћорав ти си,
Кад га не видиш!“

¹⁾ У Гацку игра се ова игра нешто друкчије и продаје се само соколова глава, дочим се у Невесину продаје цио соко, те је игра шаљвија.

²⁾ Сравни: В. вит. Врчевић „Срп. нар. игре“, св. II., стр. 78. „Школски Вјесник“ 1895., стр. 711. Али ипак са неким разликама.

Овај се стих понови два пута, а онај из кола долази пред мајстора, пружи руку и мајстор га добро туром ошине. По томе се игра поново продужује на исти начин, а траје дотле, док се већина играча измијене у колу, тражећи прстен. Мајстор сваки пут, кад год дође прстен до њега, запјева горњу пјесму и удара онога, који тражи прстен, а при поновној игри увјек му каже, иде ли десном или лијевом страном.

Код мајстора се прстен не смије хватати, за то га мајстор и држи у својој руци док види, да играч из кола мисли, да је већ давно од мајстора отишао, па га тек тада дода до себе играчу, а овај другоме и тако редом.

Лисице ....

Играчи посједају у коло, мајстор узме шибицу или какво мало дрвце, окрене се десном играчу до себе: „На ти ово!“ „Шта је то?“ — пита га онај. „Лисица и реп.“ Играч то узме и окрене се до себе другу: „На ти ово!“ — „Шта је то?“ — „Лисица и реп.“ Овако се обреде сви играчи у колу, а кад опет дође до мајстора, мајстор узме ствар и рече до себе другу: „На ти ово!“ — „Шта је то?“ „Лисица и реп и над реп.“ Тако се обреди све друштво, а мајстор на исти начин дава шибицу и вели „Лисица и реп и над реп и под реп.“ Кад су сви играчи редом то рекли, вели мајстор за ону шибицу: „Лисица и реп и над реп и под реп и на репу китаста.“ Опет се сви тако изредају, па мајстор почиње на ново: „Лисица и реп и над реп и под реп и на репу китаста, оздол подбјеласта.“ Кад су се сви играчи измијенили, мајстор ће на ново: „Лисица и реп и над реп и под реп и на репу китаста, оздол подбјеласта, уз уши уздаста.“ Сви играчи то рекну, додавајући један другоме ону шибицу или дрвце, а кад је дошло до мајстора, мајстор је предаје и вели, да је то: „Лисица и реп и над реп и под реп и на репу китаста, оздол подбјеласта, уз уши уздаста, наћулила уши, оде у кокоши!“ Са истијем се ријечима обреде сви играчи а наравно да сваки пут сваки играч вели: „На ти то!“ а онај коме га дава пита: „Шта је то?“ и онај му онда казује оно, што мајстор рече.

Са овијем посљедњијем ријечима игра је свршена. Који се играч течајем игре превари, те што у ријечима прескочи или испусти, тај дава залогу за сваку погрјешку, а по свршетку игре искупљују се залоге, као што је већ напријед наведено.

Зуђур-попа.

За ову се игру одаберу два играча; један обуче прне, подеране, дугачке хаљине; браду начини од бијеле вуне, о рамену објеси торбу, а у руке узме штап. То је зуђур-поп, а за њим иде са торбом о рамену и штапом у руци његов ђак (слика 6.).

— Добра ви вече, моји ришћани и ришћанке! вели поп, улазећи у собу и подупирући се на свој штап.

Слика 6. „Зуђур-попа“.

— Добра вам срећа!

Поп застане сад и гледа испод руке по присутнијем.

— Ко си, шта си и од куда си? — пита га један од присутније.

— Нико, ништа и ниоклен, док сам овако озуђурио!

— Е не може бити тако, него се казуј, јер ти дружије не дамо у село.

— Ја сам ти, синко мој дуовник, па сам ти, синко мој, плао узуђурио, и ево пођох по ришћанлуку у писанију; неко парусију, неко саландар, па ће и попо браду омастити.

— Граосоли попо! — чују се сад гласови са свију страна.

— Граосољени били!; да сте блажени ко првена паприка! — благосиља поп на све стране.

— Па какву писанију купиш дуовниче? — питају га ови.

— Купим све, што ми ко да и пише.

— Ево једна парусија! — вели први до њега и као да му дава паре, а поп то меће у торбу и благосиља тога: „Е хвала ти, мој добри ришћанине! Ти мени упис'о парусију, а тебе Бог уписо у свој велики тефтер, ће пише остале поштene ришћане!

— Амин! — виче ћак

— Ево и ја саландар!

— Ејвала ти! Бог ти дао среће у породу, малу и ајвану; вазда први био, а ни од кога се ни застрашио ни застидио.

— Ја ћу писати мом дуовнику товар шенице за поскурица.

— Тако поштено, доме и врени роде! Колико у тој шеници било зrnaца, онолико ти Бог дао у тору оваца, јањаца, јараца, телаца и ждребаца!

— Амин! — виче ћак сваки пут, кад поп благосиља.

— Ја ти, дуовниче, не могу ништа писати; доста ми је и своју ћецу ранити. Нешто мало готовине дадох на вајду у свијет, па сам ти празна торбица! — вели један.

— Како ти мени, ришћанине, онако теби Бог! Што имао ни изио ни попио, но ти однијела к...а и ђидија! Кад пошо у дугове, отиш'о низ посавске лугове, па нити дугова наплатио, нити се кући повратио!

— Амин!

— Ево једна ока крупника! — другог ми се жита не задеси сад.

— Фала, ришћанине! Све, што ти из млина долазило, крупно ти било, а у ситно ти Бог срећу дијелио!

— Ево ти комадић воска; стар си, па ти треба да присвијетлиш кад читаш.

— Нека те, брате ришћанине! Ове године ти свијетлило свијећом у твојој кући, а до године твоја кућа свијетлила свему селу.

Тако редом поп даје свакоме благослов према његову писању, а ови се опет томе смију и шале се вичући: „Горопадна благослова у попа Радослава!“ „Ти мене благосиљо, а тебе Бог проклињ'о!“

Кад дође међу жене и дјевојке пита их: „А шта ћете ви писати своме дуовнику, добре ришћанице?“

— Груду сира, саплак кајмака и руно вуне! — вели једна.

— Тако, добра ришћанице! Сиром ће се ћечица осолити, кајмаком попо и попадија брке омастити, а од вуне хаљине прести; Бог ти срећу дао, теби и твојој ћечици!

— И ја ћу дати дуовнику један трбушчић масла.

— Фала, фала ришћанице! Вазда имала, па свога стимала; вазда давала на час и поштен глас, а на срамоту никад ником!

— И ја ћу дати овај прамен вуне! — вели нека између дјевојака.

— Тако, синко! Бог ти дао, па се удала за јунака, који те не хранио ни орући, ни копајући, но са штапом по браћи идући и милостињу просећи!

На тај и томе сличан начин поп обиђе све сијелције, женске и мушки, те уз разне пошалице, смијех и шалу свакоме по нешто рече, па се онда захвали свему селу, одмјерајући штапом и оде из собе¹⁾.

Рамадана²⁾.

Једна дјевојка стоји код врата у соби са јаглуком завезанијем очима; остale дјевојке стоје у једном крају собе и пјевају:

„Рамадане и јадане,
Ће си, ће чамиш?“

Она дјевојка иза врата одговара, пјевајући у врло жаловитој мелодији:

„У јадима за вратима
Ево чамуњам!“

Дјевојке опет пјевају:

„Ајде пама Рамадане и јадане,
Наћеш меке душеке!“

Она иза врата опет пјева:

„О фала ви, моје сестре,
Бог ви дао души мјесто
Кад сте ми таке!“

Сад она дјевојка од врата пође преко собе са расиренијем рукама према мјесту, где су дјевојке, да једну ухвати. Ове гледају да се уклоне и крију се по соби у крајеве, а она опет ослушкује, да чује њихов ход и да их према томе може наћи те обично и ухвати једну.

Она, која је ухваћена, иде за врата, вежу јој очи, а оне се друге опет групишу и игра почиње, као и први пут са пјесмом и тако се наставља по вољи. Кад она дјевојка иза врата не може да ухвати ни једну, опет је воде за врата, те се игра по ново отпочиње.

Тежака.

Двојица играча упрте на леђа по једно мушки дијете по од петнаест година и тако му свежу око себе ноге и руке, да се може копрцати. Узму у руке по једно дугачко и дебело дрво и тако уљегу у собу међу сијелције, те одмах један са једне, а други са друге стране почну оним сохама орати вичући: „А ћа воле, а помози Боже!, ајде воле букоња, биће шака кукоља, ајде родило нам; ојс зекоња, ојс галоња! а ћа ћа!“

¹⁾ Код муслимана у Добропољу у Гацку има игра „Попова“, која је доста слична овој, готово истовјетна.

²⁾ Сравни „Школски Вјесник“, 1894., стр. 514. Но ту је описана као дјечија игра и са знатнијем разликама.

Вичући тако, са онијем сохама преврћу присутне, који им сједе на путу (слика 7.). Ови се измичу у крајеве, али тежаци хотимично налазе на њих, те их преваљују орући. Тако оре један са једне стране, а други са друге, док се састану уврх собе.

Слика 7. „Тежака“.

- Хеј море! не прогони даље, ту је мој мргинь — виче један тежак.
— Ајде воле родило нам! — оре други, не обзирући се на вику првога.
— Стој! не ори даље, јер ћеш ми преорати, — вели први и меће своју соху пред његову.
— Не сметај ми море, ово је моја њива.
— Прео'ро се побро! тамо је мој мргинь.
— Није, није; још ја имам тамо. Ја знам кад је моја баба још чак тамо коприву брала.
— А мој дјед је тамо расадник палио.
— Ја нећу да знам за твога дједа, него ми се уклони с пута да орем.
— Не знам вала ни ја за твоју бабу.
— Знаћеш!
— Не ћу!

Ријеч по ријеч и тежаци се посваде, те у масној шали они срамоти ономе дједа, а он њему бабу.

- Е па докле је твоје?
— Ево довлен! — вели један тежак и запне сохом снажно под једног играча, те га хитро изврне.*
— А довлен је моје! — вели други те изврне другога.
— Није!
— Јес!
— Ево ти, што је твоје! — љутито вели један и окрене леђа ономе, па удари руком оно дијете по стр....ци.
— Ево и теби! — виче други и удари овог тежака по леђима, али како је на леђима дијете, то ударац пане по дјетету. Сад се наљути и онај, те замахне да удари њега; овај му окрене леђа. Џеџа се на леђима копрцају, јер сви ударци падају по њима и запомажу, јер ови и ако ударце спуштају полако, ипак замахијају тако јако, да џеџа стрепе од тих удараца.

Пошто су се тако свађали, били и туркали, пређе један на страну другога, и почну опет орати преврћући, гдје им ко на путу буде. Кад дођу у дбњи крај собе, ту се опет посваде, означају мргиње и границе, а пошто не могу да се споразумију, опет се побију.

— Саулма људи! — вичу присутни — та зна се мргиње.

— И зна се! — вели један тежак. — Овдје је моја баба п...ла! — и завре сохом те изврне играча, који му је најближе.

— И мој је дјед овдје прип...вао! вели онај други те изврне и он некога

— Не'ш ти преоравати моје дједовине!

— Ни ти моје бабовине!

Опет свађи нема краја; присутни их мире, али узалуд, а кад ови виде да се не ће помирити, завичу: „Напоље никакви људи; ви нијесте тежаци, него кавгације“ и истјерају их на поље, те је и игра свршена.

Мјестимично и тежаци сами излазе из собе, свађајући се као да одоше на суд пред кадију, да им он парницу ријеши, а у невесињској Површи на једном мјесту видио сам, гдје се тежаци баш ту у соби парничке пред једнijem играчем, који бијаше завио бијели турбан око главе и он им бијаше кадија.

Табе.

Свеже се уже из једног краја собе у други за један метар високо одигнуто од земље, односно од дбњег собњег тавана. Играч, који хоће да иде на Табу, узме два штапа, испење се на уже, сједе на њему, прекрстивши ноге, а штапима се опири о тле. Виш се присутних искупе око тога играча, те се шале с њиме и гледају, кад ће панути са ужета.

— А докле побро на таком коњу? — пита га један од присутних.

— Штах на Табу!

— А нема ти коњ репа ни главе.

— Има!; ено глава му је у Стамболу — и покаже једнијем штапом напријед — а реј у појати још — и покаже другијем штапом за се.

— Добар коњ, ама ти је бос у прве ноге, па нећеш ни у једна доба на Табу.

— Ја ћу га потковати! — вели он и куцне неколико пута штапом о штап испод себе, мало напријед, али тако да у једно исто вријеме оба штапа одигне, а он остане само сједећи на ужету без икаква ослонца.

— Је ли поткован? — пита он.

— Поткова га у прве ноге, али ето зла, гдје ти је и у задње бос.

— Зло дјецо!, али га вала ковати и у задње, јер се на босу не иде на Табу, одговара овај и сад куцне као и прије штапом о штап испод ужа за собом.

— А заборавио си понијети бисаге, а кренуо на тако дуг пут.

— Вала дјецо, ето не понијех, а и нетребају ми; имам нешто паре, па ћу од хана до хана тамам до Табе и не ћу бити гладан.

— Е невала ти посо. Ево ти нећеш бити гладан, јер су паре добра браћеница, али у чему ћеш нам донијети што са Табе?.

— Донијећу вам вала пуне цепове.

— Нема ту ништа; у цеповима се не може донијети ни дјеци ораха, а у тебе је још и жена и оволовики пријатељи, него ти понеси бисаге.

— Ама баш ми нетребају!

— Требају, требају!

Види овај сад, да нема куд-камо, него да ваља и бисаге метати на коња, па одигне оба штапа и промијени их за леђима из руке у руку (слика 8.) и опет се на њих одапрे о тле.

Слика 8. „Табе“.

— Е тако ваља! кад се иде на тако далеки пут, нек се има све уза се.
— Е Богме, још нема све справе; ето сад треба и кабаницу да понесе — јави се неко од присутних.

— Лијепо вријеме; баш ми нетреба.
— Треба, треба, нешто се облачи, па би могло бити и кише.
— Ја ћу проћи између капи.
— Мого би ти, али ће ти се налити коњу реп, него огрни кабаницу по сваки начин.

— Ама баш да небијах.

— Дела, dela! Да ти што буде клела би нас жена ти, што те љуцки на Табу не опремијемо.

Види он злу и гору, да мора и кабаницу понијети, па сад издигне штапе и промијени их више главе из руке у руку.

— Ето хајдука! ето хајдука — завичу сад присутни, бјежећи од ужета, а онај на ужету помиче се по ужету до краја, ослањајући се при том на штапе. —

Како је ова игра скопчана са врло тешким гимнастичким покретима, то су ријетки играчи, који изврше све, што се у игри захтијева, а да не падну у течају игре по неколико пута са ужета. Који играч изврши све у игри, а да не падне, тога онда зову: прави ација, ко изврши падајући, тај је: батал ација, а који не изврши никако, тај је: јалови ација.

Хајдука¹⁾.

Један играч обуче на се врло подеране хаљине, а око главе замота какву стару издрпану шалину. На прси привеже неколике коњске старе плоче и то су

¹⁾ Сравни: Др. Л. Костић: „Народно глумовање“ у „Гласнику зем. музеја“ за 1893., стр. 357. до 368. и Јован Иванишевић: „Народно глумовање у цуцком Трешњеву“ у „Гласнику земаљског музеја“ за 1895., стр. 152.—155.

Код поменуте господе ова се игра зове: „Вратило“, те има нешто сличности са овом нашом игром, али у главном се разликују.

му одликовања за јунаштва, што је починио. За пас метне двоје дрвљади као двије мале пушке, међу њих задјене машу мјесто јатагана и узјаше на штап, те, пошто се је мало нагарио по лицу, улети у собу као помаман. Разигра коња по соби, а машом маше на све стране, као да би све посјекао.

— Јаваш газијо за царев љеб, поломи сву рају! моле му се присутни.

— Ко је овде главар од села? — пита он, пошто је уставио коња на сред собе.

— Ја сам, ефендум! — јави се један из врху собе, који је већ унапријед одређен за тога.

— Ти си бива главар и у теби све село држи главу?

— Тако је, ефендум; све село у мени, а ја ћу у теби.

— Има ли хајдука у твом селу? — пита газија љутито.

— Нема, ефендум, него је све права раја.

— Знаш ли ти море ко сам ја? — пита он, пошто је доћерао на коњу пред главара.

— Знам вала; газија ето, какав није прије долазио у ово село.

— Газија, да но газија: Идем те тевтишим земљу и смичем хајдуке.

— Отур, ефендум, да запалимо по лулу духана, кад си ти тај човјек — вели главар и намигује на једно момче, те у газије прихвата коња и вода га по себи, а он сједа уз главара, али плашиво гледа на све стране, јер се боји хајдука.

— Отур вала, ко у својој кући; хајдуцима нема нигде ни трага — слободи га главар.

— Не бојим се вала, да их је пет стотина; и док би рек'о шта би, ја би их исјеко ко репе — фали се газија и задијева машу за пас, а све се плашиво окреће.

— Како се каже у вас човјек, који је овако као ја? — пита он главара.

— Каже се г..нен!

— Е видиш, како сам г..нен ја, брат ми је Дуран још г..ненији.

Међутим у кући су узели вратило са стана, обукли га као човјека и завили му турбан око главе, те док газија разговара са сеоскијем главарима, мало се

Слика 9. „Хајдука“.

опкруну врата од себе и помоли се вратило на врата. Газија, како и онако пази и гледа на све стране, одмах опази то и уплашено скочи на ноге. (Слика 9.)

— Коња ми, коња ми! Хајдуци! — виче он и узме свој штап, узјаше на њега и учини јуриш на врата. Вратило узмакне, а врата се затворе, али он млати машом по затвореним вратима и виче: „Стани море да се огледамо!, на мејгдан копиљане!“ Онда се окрене па опет јури по соби из ћоштета у ћоште, као да гони некога. Пошто је облетио по соби, дође пред главара и љутито виче на њега:

— Ти муртате један! држиш у селу хајдуке и кријеш их!

— Аман газијо за царев љеб! у мом селу нема хајдука, него се теби привиђело и, бигаји ак, расплаши ми ово раје.

— Нијесам вала раји ни мукајет — мало мекши вели газија — него удашише хајдуци, а ја дочеках ханџаром, те му главу одејекох и он утече без главе; на другога опет кубуром крће! обје му ноте пребих а и главу му шћах посјећ, али утече. Остале ми ћат ногама погази.

— Aj!! — чуди се главар и нуди га да сједе те он сједе, понито му оно момче опет прихвата коња.

— Машалах! баш си јунак — фале га присутни, а њему то мило, па опет прича, како је хајдуке гонио, сјекао им главе и пушкама био, па утекли: док је он то причао, врата су се отворила и један је играч унио обучено вратило и полако га примиче газији. Овај то сад спази, уплашено скочи на ноге, узјаха на коња.

— Хајдуци! хајдуци! погибох! виче он и хтио би побјећи, али не смије на врата, јер је тамо вратило, па бјежи у други крај, а вратило за њим креће један играч. Најпосље се некако неспретно окрене и сукоби се с вратилом преи у прси. Онај, што је гонио вратило измакне се, а газија се ухвати с њиме (т. ј. са вратилом) по преи јуначке, те омахива тамо и овамо, као да се рве са најјачим човјеком.

Присутни га соколе, да се неда, јер ако га хајдук обори, да ће изгубит главу, а то мисли и он па напрегао сву снагу, да обори хајдука. У томе рвању често пута газија обори вратило на себе, па се онда трза, док се ископрца испод њега, те се устане заједно са вратилом и опет настави рвање. Пошто су се тако неколико пута обарали и претурали један преко другога, најпосље газија обори хајдука и као чином одсијече му главу.

— Аферим газијо!! — хвале га сви. — Баш си јунак од јунака!

— Тако, хајдучко колјено! ама што ме бијаше стегао рукама, све су ми кости пуцале, али платио је све сад — вели газија и издигне турбан и капу са вратила, али се сад наједанпут сневесели. Загледа боље у то и онда испусти то на тле, а поче се туђи шакама у преи:

— Куку мени брате! — закука газија у сав глас и поче плакати.

— Шта је? шта је? питају присутни и купе се око њега.

— Мој брат Дуран! Ово је он, ето му пусте главе, — кука газија. — А и чудим се, какав би то јунак био, да сам се с њим онолико дugo носио.

Присутни га тјеше и сажаљују, али он једнако кука и плаче, а најпосље поче на глас тужити:

„Куку Дуро брате мили!

Куку кућо ископана!

Куку руке одејчене!

Куку крила саломљена!

Ко ћа' хајдучке главе сјећи

буљубашо!

И бедеме с њима китит,

кито моја!

Леле брату! ле ле-е-е-е-е!“

— Е јес рана за онакијем јунаком! — вичу присутни — Ама није фајде.

— Јес брате рана без пребола! Онаког јунака не оста у сву земљу, куку мени за њим!

Ови га тјеше на све начине, те се некако мало утјени.

— Скини то пусто одијело, па понеси пустој кући, нек се јадна мајка с њим разговори — рече му неко од присутних.

— А не ћу га пуста носит, да ми срце за братом пуца, него ћу га међу ове јунаке подијелит, нека га они носе — вели газија и сад се присутни јављају, шта ће који узети. Неки узме доламу, неки шарвалае, неки шал (турбан), неки траболоз (појас) и т. д. Док су се ови препирали око одијела, вратило је изнешено из собе.

— Е браћо, пошто узесте пустоловину са покојнога ми брата Дурана, дајте да видим, је ли барем са јунака дошло на јунаке — рече газија.

— Ево аршина да омјеримо, како је коме што пристало! — јави се један и донесе подебелу сову, те сад лијеже један по један, а двојица га мјере, т. ј. претурају као код игре: „Овна“. При томе се чују разне пошалице, као на пр. газија гледа дотичнога испод руке и виче: „Е колико је мој брат био г..пен у тој долами, ти си још го...енији“; „Чисти си сад мој иокојни Дуран, тебе сунце гријало!“ и т. д.

Кад је измерен сваки, који је од одијела што узео, игра је свршена, пошто је опет сваки захвалио газији у каквој пошалици, одмјеривши му од шаке до лакта.

Тикава¹⁾.

Играчи посједају у коло, а мајстој је уврх кола и он подијели међу играче, која ће тиква који бити; на пр. 1., 2., 3., 4., 5. и т. д. Попито је сваки играч упамтио, који је број у њега, онда мајстор опомене играче, да игра отпочиње и играчи сад пажљиво слушају мајстора. Мајстор отпочиње игру са ријечима: „Ја посадих једну вријежу, која ми роди три тикве“.

— Зашто море три тикве? — пита онај који је узео број 3.

— Да колико тикви? — шита мајстор.

— Једна тиква! — одговара онај.

— Зашто море једна тиква? — пита број 1.

— Да колико тикви? — шита број 3.

— Пет тикви! — одговара број 1.

Сад се јавља играч са бројем 5, те се он на исти начин гони са бројем 1, док не пређе на који други број. Који се играч одмах не јави, чим се спомене његов број, тај се преварио, или, ако је који погрешно одговорио и тај се је преварио, те му дружина са мајстором запјева сложно:

„А шта си се преварио?

Та преварио, та преварио!!“

То се отпјева два и три пута и онај, који се је преварио, даје мајстору залогу и то капу, мараму, духанску кутију или што друго, те тај вишне не може учествовати у игри, нити се смије његов број вишне спомињати, јер, који би га играч у течaju игре споменуо, тај би се преварио, те би морао и он дати залогу. Мајстор увијек има број 1, и ако се он превари, изаберу другог за мајстора са бројем, који је и имао, те овај сад игру започиње и чува залоге.

¹⁾ Сравни: „Дјечије игре“ у сарајев. „Школском Вјеснику“ за 1895. г., стр. 712.

Посље сваке преваре, пошто се је пјесма отпјевала и залога узета, мајстор игру на ново отпочиње са истим ријечима: „Ја посадих једну вријежу“ и т. д. те дода број тикава, које хоће, само не онај, који се је преварио, те дао залогу.

Често пута у игри се ухвате у коштац два играча, па све нагони један на другога, док се један не превари и тако то траје, док се је већина играча преварила и залоге дала, а често пута игра траје, док дође на три или два играча и онда се прекида.

Кад је мајстор објавио да је игра свршена, сад суде за залоге и то овако: Мајстор метне залоге за се или их покрије су чиме, онда прихвати за једну залогу не гледајући чија је и пита: „Шта ћемо ономе јунаку, чија се ствар сад извуче?“ Играчи сад суде, неки овако, неки онако и најпосље се сложе на једно, на пр. да онај, чија се ствар извуче, закукуриче као пијевац, залаје као пас, зареве као магарац; или да пољуби све присутне у руку и т. д.

Ових пресуда има и таких на пр. да онај, чија ствар буде, изађе напоље и викне: „Хај! свак чуј и почуј! Ја Н. Н. кењац сам био лани, па и ове године, само годину старији!“, а има их и таких, које нијесу за описа!

Сваки је играч дужан извршити оно, што му се пресуди да откупи своју залогу, јер, ако не изврши, пропадне му залога у корист онога, који ће извршити оно, што је власнику залоге пресуђено. Обично, кад је пресуда мало грубија, а играч стидан, он се без имало љутње одрече своје залоге, те се да ономе, који ће то извршити.

Заната.

Играчи посједају у коло као и код прве игре. Мајстор је усеред кола и држи туре, те пита сваког појединог играча, какав ће занат узети. Неки вели, да ће бити ковач, неки калајџија, неки терзија и т. д., а мајстор увијек узме да мота свилу. Тура служи за то, да са њоме шиба оне играче, који слабо раде или, који не раде онако, као што им је у занату.

Пошто је свак узео по неки занат, мајстор први почне окретати руку око руке као да мота свилу, и завиче: „Свак за свој занат! ради!“

— Ради! ради! — завичу сви играчи и сваки ради свој занат. Ковач туче стиснутом руком о колено, као да кује, терзија провлачи иглом, као да шије, калајџија врти рукама, као да растире калај по котлу.

— Ради! ради! — соколи мајстор шегрте и пази, ради ли сваки као што треба, те код кога примјети погрјешку, удара га туром и упућује на рад и ред.

Пошто је свак прихватио за свој посао, па својски ради, мајстор се примакне једном играчу и почне радити његов занат, а дотични играч мора сад у исти час прихватити мајсторев занат; мајстор опет прихвати свој, а он свој, мајстор његов, а он мајсторев. Тако то неколико пута, и ако дотични у чему погријеши, мајстор га туче туром, а тако окуша све играче. Онда мајстор пита, да ли је који изучио занат те може сам радити и сад се јавља један по један, те се мајстор гони с њиме у занату: мајстор прихвати за његов занат, о он за мајсторев, мајстор опет за свој, а он за свој.

— Е печен си у свом занату — вели му мајстор — Ево ти тестијер! — и удара га туром по длани. Овај сад пође у колу од играча до играча, те му сваки пришапће на ухо, да ће му дати ту и ту алатку, која му треба у занату. Ствари, које се ономе давају, смију бити само од алатка дотичног заната, а овај несмије узети у двојице једну те исту ствар те мора знати посебно за свакога, шта му је

који дао. Пошто је обишао све играче, сједа опет на своје мјесто, а сад мајстор узима другог играча, те и њега испита, дава му тестијер и шаље га у свијет и тако редом све играче.

Кад је сваки добио тестијер, ишао у свијет и опет сио на своје мјесто, мајстор ће им рећи: „Е ћеџо моја!, ви у мене занат учисте и научисте, па вас послах по свијету, а сад хоћу да видим, ће сте били, како сте радили и шта сте донијели. Шта си ти донио и ко ти је шта од тога дао? — пита мајстор, првога, а овај сад све по реду казује, шта му је који дао. Ако буде заборавио кога, шта му је дао, мајстор овоме добаци туре:

— Кажи му, шта си му дао?

— Дао сам му чекић или клијешта и т. д. шта му је већ дао — казује онај и удара овога туром по длани.

— Добро удри! — виче мајстор — нека памти, кад му ко добро учини.

Ако ли му ко буде дао какву ствар, која неспада у алат његова заната

— Питај га, зашто ти је давао оно, што неспада у алат твога заната — вели мајстор овоме. Онај се правда, да та ствар спада у алат од тога заната, али мајстор сад пита остале, да ли та ствар спада у занат, односно алат тога заната или не, те како рече већина онако и буде. Ако је пресуђено, да не спада у алат, онај што је узимао ствари удари онога туром по длани и напомене му да други пут недава људима оно што није за њих.

Тако се обреде сви играчи и ко није добро памтио и пажљив био, тога ће дugo сврబљети длани од тура.

У овој игри учествују само мушки играчи.

Међеда.

Два се играча начине као међеди, један мањи а други виши. Трећи играч обуче какву црну хаљину подерану и то је вођа међеда, те он уведе међеде у собу, свирукајући полако на свиралу. Међеди мумлају и грозе се на поједине присутне у соби, а ови беже у крајеве; мањи међед тражи у великога да сиса, али га овај турка те му неда.

— Еј ти компија! уклони ти ту твоју звјерад у крај, да ми не плаши жена и ћеце — вели један из дружине вођи међеда.

— Не бој се газда! Паметна су ова моја звјерад ко прави иксан.

— Не знам ја шта ти зановеташ, него води то у крај; зла је звијер међед, а није глава врбова грана, па кад је међед испчупа, да се опет прими.

— Е да видиш, како су они паметни — вели вођа па почне свирати, на свиралу, а међеди се дигоше на стражње ноге и тромо играју.

— Е није фајде паметни јесу, али опет није им вјеровати — вичу присутни.

Вођа престаје свирати, а међеди играти, те сад иду по соби и збијају којекакве шале, као да ашикују са снашама и т. д. а нарочито, ако се која плаши, међеди пристају за њом.

— Е компија! нећемо тако, подивљаће та твоја звјерад па ће бити русваја, него их зови себи. Вођа их зове, а они долазе, те им он свира, а они играју; тако се то понавља неколико пута, а присутни се забављају, смију и шале се ће са вођом, ће са међедима. Вођа не може довољно да нахвали, како су му међеди паметни.

— Умију — вели он — и уз решето играти и брашно сијати и све осим говорити — па им дода по једно решето са лугом и сад они играју, окрећући решета у рукама и погледују испод решета на поједине присутне.

Најпосље у тој игри већи међед очепи малога, те се мали љутито потурка са великим међедом и из тога изађе велика свађа и све шакама луга бије један другога. Вођа их мири и опомиње на ред, али они за то ни мукајет, него луг сипље на све стране; најпосље баце решета један другоме у главу.

— Удри пасји сој! — виче неко из дружине, али међеди и њихов госа, прашећи лугом на све стране, умакну на врата.

Цигана.

Начини се обично пет играча: један као циганин, један као циганка а троје дјече од 12—15 година као циганчад. Све је то обучено у саме подеране дроњке, а нагарено гаревином.

Један играч лежи потрбушке, издигне ноге до колјена, окренувши табане горе и то је сад ковачки мијех и наковањ циганину. Он сједи код једне ноге и полако куца и прикуцкује стиснутом шаком у табан; другом ногом циганка креће тамо, амо, као да пува на мијех.

— Пувај га, пувај га, олади ми се гвожђе! — виче Циганин.

— Не море га се; батал га је мијех, — одговара Циганка.

— Пуни га, да виђу, ће га одушује — вели Циганин и наслони ухо на ст...ицу оног играча, што им је као мијех и наковањ, Циганка макне оном ногом, а онај одадере к'о коњ (пусти ваздух).

— Шупаљ га је веома; ваља га крпiti.

— Нема га се кад, него куј га тако, па да готовим ћеци ручак.

— Кувай га мајко ручак! — вичу Циганчад, која су дотле стајала око њих и гледали како они раде.

— Шта ћеш га ручку? — пита једно Циганче.

— Кувашемо га пуре! — вели једно.

— Нећу га ја пуре, ја га волим скроба.

— Нећу га ја скроба, не могу га пуре, нека га кува чорбу.

Ријеч по ријеч, па се циганчад посвађају око ручка, јер што хоће једно, не ће друго, а треће опет хоће, да буде по његовој вољи. У тој свађи руже једно друго, па се и потуку.

— Мир пасја га ћеџо! — мири их Циганин.

— Не реци га тако; ти си им га ћаћа.

— Пас им га је ћаћа.

У тој свађи долази им један сељак и носи торбу на рамену, а у руци раоник.

— Добро јутро, мајсторе!

— Добра ти га срећа!

— Ради ли се што?

— Ради га се, ради, али ми одушује мијех, па немам га кад, да га окрпим.

Циганка испод ока погледује, има ли овај торбу, а циганчад заборавише на свађу, па се окупшише око сељака.

— Шта ти га је у торби? — питају они.

— Одмак се бре! — виче овај на ћеџу.

— Одмакните га од чо'ека!, пасја га ћеџо! — виче Циганин на ћеџу. — Шта си га донио?

— Овај раоник, да ми га начиниш.

— Оху га, оху!

- Ама добро, знаш!
— Баш добро! да га оре по камену, као по земљи!
— Е тако! тако!
— Шта си га донио мајсторуши?
— Нијесам ништа; раоник ћу ти платити.
— Нећу ти га коват!, пас ти га ково! — љути се Џиганин.
— Што га нијеси донио: мало шенична брашна, мало га масла, да скувам мајстору питу? — кори Џиганка сељака.
— Излази га, кад ти га нема у торби ништа! — вичу циганчад и туркају сељака на поље; овај се брани, али га Џиганчад истуркаше. У томе улази други сељак и носи пуну торбу.
— Ево га поштеног чо'ека — вичу циганчад, гледајући у торбу овога.
— Шта си га ти донио? — пита Џиганин.
— Сјекиру да занадиш; и ево о'ђе једно плеће меса и бризар кајмака за ручка.
— Е баш си га чо'ек и пô; дај га амо ту сјекиру; сковаћу ти га је, да све челик сијече ко право дрво.
Џиганин опет кује, сељак се разговара са циганком и намигује на њу као да ашикују а и она на њега. Џиганчад облијеју око њих и моле мајку, да им кува питу. Џиганин сумњиво погледа на сељака и жену, па најпосље зове жену.
— Стара га!
— Шта ћу ти га!
— Дођи га, да ми га пуваш.
— Пуваж га сам!
— Не могу га; баталио ми се мијех.
— Ја ћу ти помоћ, нек она да ћеци да ручају — вели сељак.
— Нећу га ја твоје помоћи! Шта ти га је стало за мојом ћецом — љути се Џиганин.
— Пуваж га сам, не ћу ти га пувати ја.
— Оћеш ми га пувати!
— Нећу ти га пувати!
Ријеч по ријеч па се свади Џиганин са Џиганком, да једно другоме очи извади; дјепа скачу око њих и мире их, али они не ће да чују за то, него Џиганин пред бацује жени, да је ашиковала са онијем сељаком.
— И ти си га намигив'о на церibaшину Дуду — виче Џиганка Џиганину.
— Дуда га је наша циганска вјера, а није га је влашки поп у воду уваљиво — брани се Џиганин.
— Е не ћу ти га пувати; ти га намигујеш на Дуду, па ето ти га Дуда! — вели Џиганка и љутито полази вратима.
— И ми ћемо га с тобом мајко! — вичу циганчад и одлазе за мајком на врата.
— Шећо га! — зове циганин, али се нико не одзива — Куку га мени Шећо моја! куку га мени жено моја!, куку га мени за тобом! — кука Џиганин у сав глас и одлази за женом на врата, те је игра завршена¹⁾.

¹⁾ Играју само мушки. У говору народ имитира Џигане, употребљујући уза сваку ријеч га, те смо то и ми задржали. Даље се у говору употребљује с мјесто ш, ц мјесто ч, али ми то нијесмо ради бољег описа игре употребљавали, него овдје напоменули.

Сватова у крилу.

Играчи затачну за пасове дрвеће, мјесто пушака; посједају један другоме у крило, опруће ноге један око другога и држе се за рамена. Један узме штап — обично први — и на њему разапету крпу као барјак; то је барјактар са барјаком. Љуљају се, пјевају, мећу из пушака вадећи ону дрвљад иза пасева, пружајући их у таван и вичући: „там! там!“, а неки ће повикати и „шепала! шепала сватови! Ха веселте се, пјевајте и пуцајте!“ Овако се неко вријеме играчи љуљају, пјевају, пуцају и шалу замећу, док бива дођу до пред кућу, где је дјевојка, и ту сад долази пред њих домаћин с туром у руци, стане код старога, односно првог играча у поворци. Питају се за здравље, како су путем ходили, јесу ли се уморили, па онда пита за сватове:

- Ко ти је ово?
- Буљубаша!
- А ово?
- Ђевербаша, ђевер десни, ђевер лијеви, војвода, барјактар, јамак, кум и т. д. Казује имена сватова до посљедњег играча, за кога рече: „то је набиг...ца!“

Слика 10. „Сватова у крилу“.

Овога поћера из собе на врата, где га двојица дочекају и нагаре, као и код игре лађе (слика 10.).

Овако се ово понавља док не дође до старога свата, те игра престаје. Домаћин сад уведе, онако огарене сватове у собу и виче: „Ево људи сватова! јесте ли их икада поганијих и поср...јих видјели, но што су ови?“ „У погана домаћина, погани и сватови“ — вичу играчи и у соби настаје смијех и бука, јер сватови скчују по чељади и гледају, да кога огаре, трљајући својим образима по његовим.

Послије смија и шале сватови изађу из собе и умију се.

Гуске.

Посједају играчи у округ и мајтор отпочиње игру, окренувши се првом другу до себе:

- Да ти продам гуску!
- Има ли јаје? — пита овај мајтора.

— Има јаје! — одговори мајстор.

— Да ти продам гуску! — сад ће онај играч до мајстора до себе другу.

— Има ли јаје? — пита онај, на што овај играч сад не смије одговорити, но се окрене мајстору с питањем: „Има ли јаје?“ „Има јаје!“ — одговори мајстор, и сад ће тек овај одговорити другу:

— Има јаје!

— Да ти продам гуску! — сад ће овај даље другу до себе, на што ће он:

— Има ли јаје?

— Има ли јаје? — пита он на другу страну до себе друга, а овај мајстора: „Има ли јаје?“

— Има јаје! — вели мајстор. — „Има јаје!“ први ће играч другоме, — „има јаје!“ — други ће играч трећему.

На овај начин измијене се сви играчи у окружу са ријечима: „да ти продам гуску!“ и са питањем: „има ли јаје?“ Али на то питање не смије одговорити ни један, док оно не дође до мајстора и мајстор одговори „има јаје!“ Исти се одговор врати од играча до играча па до онога, који је питао „има ли јаје?“. Који се од играча превари, било у питањима, било у одговорима, тај даје залогу, те или иступа из игре, или игра даље, док се три пута превари и дâ три залоге.

Кад су се сви играчи измијенили, те их се више преварило и дало залогу, онда се искупљују залоге, као што је у игри „Тикава“ описано.

Миша.

Играчи сједу у коло и збију се добро један уз другога; један играч савије туру и држи је у руци; то је мајстор. У колу међу играчима стоји један играч и то је мачка, те пази, куда ће мајстор туру — а тура је миш — окренути, односно је пустити, да се даје од играча до играча. Играчи држе руке за леђима и чекају, кад ће тура доћи у њихове руке, да је опет додају из руке у руку наоколо, док дође мајстору. При томе сви играчи вичу: „миш! миш! миш хода! миш хода!“ те та вика збуни онога играча, што је у колу те не зна, у чијим је рукама тура. Кад мисли, да је тура у кога играча, гледа да је ухвати и ако је ухвати, онда онај играч, у кога је тура ухваћена, иде у коло да буде мачка, а онај сједа на његово мјесто.

Ако мачка не ухвати миш, односно, ако играч, што је у колу, не ухвати туру, него она дође до мајстора, онда мајстор истом туром оклапи (удари) неколико пута оног играча у колу, па се игра опет настави. Онај из кола не излази из кола прије, него туру ухвати.

На више мјеста не иде тура иза кола из руке у руку, него играчи сједу један уз другога са уздигнутијем колjenima, и онда тура иде испод колјена, пошто је играч у играча прихваћа и даље додаје.

Срп.

Обуче се једна женска или мушки тако, да изгледа као срна, а то се учини овако: У рукаве од хаљине метне се штогод обла, око тога се задјене по једна кашика, а више тога срп, те то изгледа као срнећа глава са ушима и рогом. Тај се рукав метне на главу, а хаљина се претури преко себе, пане се на ноге и на руке, у уста се узме игла и тако се дође у собу, гдје је сијело. По соби срна

скаче, прека, гази по спјелцијама и боде иглом, гдје кога стигне. У соби настане у почетку смијех а послије узбуна и гажење, јер дјеца плачу преплашена од срне, а одрасли бјеже и крију се, да их срна не боде иглом. Неки узму и дрво, па као

Слика 11. „Срне“.

пушком нишане на срну (*слика 11.*). Кад се срна доста наскакала и чељад растјерала, бразо изађе из собе, те врева престаје.

Сватова на коњима.

Ова се игра игра понајвише на месне и бијеле покладе, кад се народ окупши више села на какву равну хумку иза подне. Одабре се неколико играча, обуку подеране хаљине, што могу горе, затајну за појасеве кратку дрвљад мјесто пушака и ножева, а о рамену објесе торбе луга, мјесто фишек-ћеса са барутом. Једног играча обуку у женско одијело и претуре му на главу какве крпе мјесто марама, те им је то дјевојка. Узјашу на дуге сохе мјесто коња, уредају се и пођу према скупљеном народу. Напријед иду два првијенца, а за њима бајрактар, носећи на дрвету какву крпу мјесто барјака, и уза њега је јамак. Иза њих јаше војвода и стари сват, па два дјевера и међу њима начињена дјевојка, а за њима остали сватови. Сватови посакују и подвикују, опонашајући праве сватове; пушкарају „там! там!“ и праше лугом, као да је барутни дим, а најпослије ће један и запјевати иза гласа, метнувши прст за ухо:

„Чија је оно ћевојка,

Што рано рани на воду“....

Кад пријмају народу, одвоје се двојица муштулукџија и у сав трк дојуре међу народ и ту их неки дочекају са каквом крњавом посудом — бива бардаком —, у којој је опет мјесто вина буњиште, а женске мјесто дара објесе им какве дроњаве и прљаве крпе. И муштулукџије потегну какву захрјалу посуду, те је пруже онима, који их дочекују, велећи им: „Поздравио вас је господин стари сват и осталој кита и сватови: добро је, мирно је и здраво, па им се надајте и конак спровјајте; а послao вам је ову лубеницу!“

— Хвала му на овоме дарку — златноме бардаку, — одговара један између народа, прихваћајући ону посуду. — А поздрав ћете и ви староме свату и осталој господи сватовима и понесите им ову лубеницу! — па им додају своју посуду.

Муштулукције се сад са посудом врате међу сватове, играјући и цјевајући, па пруже староме свату бардак: „Ево поздравио те је домаћин и послao ти је ту здравицу, па те радосно очекива на конак.“

— Ејвала му чину лијепу и образу свјетлу! — наздравља стари сват — здрав си војводо! Како овај бардак био пун вина, онако у нашега брата домаћина кућа била пуне сваке среће!

Сватови аминкују, а стари сват пружи бардак војводи, те и војвода напија: „Хвала брату домаћину на златном бардаку! све му овако било златно, чисто умишено и оправано!“

Сватови опет вичу: „амин! амин!“ а војвода дода бардак бајрактару и тако редом узимљу га сви сватови и сваки наздрави, но све су те здравице таке, да испадају зло по домаћина и смијешне су — већ како који играч зна и умије.

Пошто је сваки сват уз бардак рекао понешто, разиграју коње и доћерају међу народ, те ту вриште и сипљу лугом на све стране, а и погазе, гдје стигну кога. Најпослије неколико момака похвата им коње и сватови одјашу. Џевојци се донесе решето пуно луга и она окреће решетом, узима луг у руке и баца на све стране по народу, вичући: „родило!“ Послије тога јој донесу какво штене или мачку, мјесто дјетета накоњчета, те дјевојка узме, окреће и са тијем као да га љуби, а животиње стоји цика, док је пусти. Онда дјевојка изврши и друге обичаје, који су уобичајени, кад се дјевојка доводи и, док она то врши, дотле се један други играч начинио као поп: браду је привезао од нагарене вуне, на главу је метнуо каку прну крпетину, а на преи лиздек као епитрахиљ. Постави се и каква даска мјесто стола, а дође и момак, за кога ће се дјевојка вјенчати. Сватови са дјевојком стану око попа, а поп раствори какву књигу и из ње мрмоси којекакве неразумљиве ријечи, чавета и роминџа нешто, а најпослије пита момка:

„Хоћеш ли ти, момче, ову дјевојку?“ Момак одговара: „Хоћу, да што ћу!“

„Хоћеш ли ти, дјевојко, овога момка?“

„Хоћу вала, да је још поганији!“ — одговара дјевојка.

„Да се вас које није коме другоме обећало?“

„Нијесмо!“

„Е чусте ли ви, куме и дјевери, да је драга воља! А сад да вјенчамо врага за ћавола — рече поп, па некаквим конопом свеже руке момка и дјевојке, на главу им натацне обруч и води их око оне даске, машући торбом пуном луга, да се пушти на све стране. По томе им подноси какву прљаву посуду, да их из ње закусне, али се ови вјешто бране. Најпослије онај играч, што игра улогу попа или ду'овника — како то сељаци обично реку, заврши вјенчање са ријечима: „Сретно вам било и дјеца вам се на накоњче уметала!“ Честитaju им и други, али све у врло масној шали, па онда сви посједају у дугачке редове, дјевери узму леђен и ибрик, те посипљу народу, да се умије по рукама, а ови им бацају у леђен, шта ко нађе: балегу, камење, буњиште и т. д. Уз дјевере иде и дјевојка са иглом у зубима, да љуби, те свакога убоде иглом у руку и кољено, како кога хоће, више или мање. Ови је опет руже, већ како је кога убола, али се она на то не осврће.

Пошто је и ово евршено, народ нуди сватове да се части, а сватови опет народ, па онда уз то напијају, уз ону крњаву посуду, што је мјесто бардака, ругајући се момку и дјевојци, па и један другоме, а дјевојка опет наздрављаче љуби у руку и наравно боде их иглом мјесто пољупца.

Најпослије се доносе дарови, да се дарују сватови, родбина и одабране пивнице, а то су опет све саме нечисте крептине и дроњци. Ови захваљују на томе уз врло масне пошалице, које изазивају смијех, и са тијем је игра свршена.

Вила.

За ову игру одaberu се три играча: двије женске и један мушки; али могу бити и сва три мушка. Двоје се обуче у бијеле хаљине овако: Узму двије кошуље, провуку ноге кроз рукаве, окрену простириж од кошуље натраг и свежу око паса као гаће. Засучу канице и пртуре отраг кроз простириж од кошуље, да виси низа њих као реп. Онда узму двије бијеле кошуље, завежу их на врху и натуре их на главу; у уста метну по иглу и стисну их зубима. Трећи се играч удроња што може горе; узме у једну руку ламу, а у другу дрво, те њиме млати по лами, виче и дрчи се. Прво двоје у бијеломе јесу виле, а овај дроњо им је отац. Тако обучени уљегу међу народ, те им се старији смију, а мала дјеца плачу и крију се, јер мисле, да су то каква страшила. Виле скачу по соби, мрмосе нешто кроз зube, као да се међу собом разговарају; прскају се и туркају, газећи по сијелцијама, а отац им једнако млати по лами, дрчи и скаче, газећи, где кога стиже; па ће најпослије викнути кћерима: „Ха, моје кћери! ха, моји синови! љубите ове људе у руке! љубите! Ха Катице! Ха Марице! послушајте свога баба! Ха, кћери, ха!“ Једнако се стари дере и виче, а оне зађу и љубе чељад, но овај пут их не боду иглама. Сијелције хвале старцу његове кћери: „Баш су ти, дедо, добре, ваљане, послушне, складне и поштене — једном ријечи праве виле! да Бог дâ, да су ти сретне, здраве и живе“. Неки ће заћи: „Би ли нам, дедо, коју дао, кад су ти овако добре?“ Дедо омахива и захваљива, ама добро пази и чува, да му ко не би кћери дарнуо и закинуо, па их брани оном штапином. Пошто све изљубе, опет виле скачу по соби, а старац млати по лами, као и прије љубљења; а кад је и тога доста, старац их хакне да љубе људе, те виле сад притисну бости и штипати, где год кога стигну. Међу сијелцијама настане граја и комешање, па ако би који појачи и ухватио коју вилу, као да се брани, тога старац туче штапом, те сваки гледа да умакне. Кад су све сијелције испретуране, отац, а виле за њим, са лупом и галамом изађу из собе, те и игра престаје.

Просјака.

Двојица се удроњају и начине као просјаци; узму двије торбе и сваки по један штап у руку, уљегу у собу и зађу од чељадета до чељадета, богорадећи да им се што удијели:

- Помоз Бог, браћо! — вичу просјаци на уласку.
- Добра вам срећа! — одговарају сијелције.
- Угледајте сиромашке, колико сте јакосни, моја лијепа браћо! Бог ви дао свако добро!

Чељад им као дају по нешто, а они, трпајући то у торбе, захваљују им и благосиљају.

— Хвала ви моји 'ранитељи, Бог ви дао свако добро; сачуво вас сваке муке и овога пута — вас и вашу дјецу! Збогом те браћо и лијепа ви хвала.

Сад просјаци пођу, али једноме као падне торба насрд собе, те се он стане вајката:

- Еј јадан ти сам!, ко ће ме заметнути?

— Ја, брате, ја! — рече други и спусти своју торбу и поврати се те му заметне, али кад дође до своје торбе, стане сам кукати и пренемагати, ко ће му заметнути.

— Ја, брате, ја! — вели сад онај први просјак, па спусти своју торбу, те му заметне, али тек што је он крошио корак, а овај већ јауче и помаже, да му се заметне. Онај се повраћа и замеће му, па опет сам јауче и моли за помоћ. Пријутни се томе смију и замећу с њима разне шале, док — све тако замећују један другоме — дођу до врата и изађу из собе.

Деда-заната.

Начини се један играч, као стари дедо, мајстор: обуче све саме дроњке — подеране хаљине; на леђима начини гүку; зађеде за пас два краћа дрвета и једно мало подуље — бива двије мале пушкe и велики нож-јатаган; објеси низа се дуван-ћесу, пуну луга. Једном руком држи чибук у зубима, а у другој носи саксију. Тако накарађен уљезе у собу и повиче са врата:

— Добра ви вече!

— Добра ти срећа, стари! — вичу сијелције.

— Ко је овђе кнез? — пита он.

— Ја сам, ја! — истакне се један, који је већ за то одређен.

— Има ли у твоме селу ћепе за заната? — пита дедо.

— Има! има! баш доста, него какав ти занат знаш?

— Сваки, ћанум, сваки! но ти доведи ћепу, па сеири, како се у мене часком занат учи.

Кнез нареди, те скуне дјецу по соби и доведу их деду; он им даде у руке дрвљад, преведе их око саксије и сад им каже, како ће лупати у саксију. Џеџа млате, вичући неки „О-о-о-о-ој!“ неки: „а-а-а-ај!“ неки: „и-и-и-и-иј!“ и т. д., да свакоме заглуну уши од галаме. Дедо опет виче: „удри боље, не жали чекића, тако се занат не учи!“ и узме једно дијете, па га изведе из собе и тамо га нагари већ за то приправљеном гаревином; а кад га поведе, рече му: „ти нијеси за заната; иди кући и носи воду!“

Нагарено дијете не улази сад у собу, него остане на извану, а дедо се враћа и понавља се први призор лупања и галаме, па узима друго дијете, те чини са њиме као и са првијем. Овако се понавља, док сву дјецу изведе и нагари, одредивши свакоме по нешто, као да цијепа дрва, мете кућу и т. д.

Кад су сва џеџа нагарена, враћа се дедо у собу вичући: „О-о-о-о-ој! о-о-о-ој!“ а за њим и дјеца лармајући, што се више може. Дедо скаче по соби, гази сијелције, пуца и баца луг на све стране, а дјеца лупају у ламу, трче тамо-амо, гаре једно друго, трљајући образ уз образ, а гаре на исти начин и сијелције.

Ако би који од сијелција хтио ударити дијете, дедо прискачи у помоћ, пуца на њега и заспе га лугом.

Кад је већ у соби дигнута толика прашина, да се више у њој не може остати, дедо истрчи са дјецом на поље и игра се прекида.

Удовца-погорјелца.

Ово је једна од најшалтивијих игара, у којој се сваки час чују и виде врло масне пошалице. У њој учествују два играча, обучени као отац и кћер. Отац се обуче у што одрпаније хаљине; начини браду и бркове од вуне; нагари се; око

главе замота чалму; за пас затакне комад дрвета или машу мјесто ножа, а једно дрво умота шалом и свеже међу ноге, тако да оно може одмјерати, кад је то њему воља. На трбух привеже комад тенеће, те оно дрво, кад одмјера, удара по капку и лупа.

Кћер обуће дјевојачке рутине и са торбицом на руци дође са оцем у собу, гдје је сијело. Удовац, или како га неки зову, погорјелац, ослања се на штап и кад је уљегао у собу разгледа по соби и пита за кнеза, а кад му покажу једног играча, да је то кнез, удовац долази преда-њ и поклони му се:

— Помањам ти мoga, кнеже! — мало размакне ноге и дрво одмјери, па по капку: луп!

— Мог ти дао, друже! — одговара кнез смијући се — А куд си пош'o старче?

— Пошо сам ти, ни сам не знам куд; управо сам ти пошао на двије руке — прича стари — ост'o сам ти удовац, а остало ми и нешто дјечице, па сам пош'o са овом ми шћери, да што сакупим, не бих ли дјецу прехранио, а богме, ако ћеш ми се и наругати, ако што загледам, да се оженим.

— Свијет је јака кобила, па се надам да нећеш отићи празне торбе; а и ти си добар на њему, па не мислим, да се којој нећеш свиђети; а ни тој ти шћери није мане, но немој се овде забављати, знаш има свакакве момчади, а свијет је ко свијет; ево ти ово пара па хајде — потегне кнез кесу и да му нешто, а на дјевојку намигне.

Удовац као прими паре и захваљује кнезу:

— Оволика ти хвала, мој лијепи кнеже! — па одмандркне дрветом по капку — оволика ти и књегињи! па опет одмјери и тако му захваљује и све дрветом одмјера.

Пошто је тако кнезу захвалио, долази пред другог сијелџију:

— Дај ми што удијели, тако ти Бог дао лијепо здравље! Ја сам сиромашак удовац; умрла ми жена, а остало нејака дјеца, сирочад, па ме невоља нагнала да са овијем по свијету идем и на таке навирим — наврло ти свако овако добро — те му одмјери, а онај му обећа овцу. Удовац му захвали у онако масној шали као и кнезу, па иде даље и дође пред какву снашу.

— Подијели што год, моја лијепа снашо, јер сам удовац; умрије ми стопаница, поздравље теби! па остало са ситном дјецом, него ме угледај, тако оволику срећу имала и не жељела је! — па и њој одмјери.

Снаша га гони, а ако је још каква шаљива, враћа му шалу шалом, па му најпосље рече мараму. Он јој сад захваљује у врло масној шали, и једнако одмјера а присутни се смију и задиркују опет удовца, хвалећи му ову или ону удовицу. Удовац обично на сваку таку пошалицу узврати другом, јер се обично за ту игру одабиру вјешти играчи, који су пуни доскочица.

Удовац тако редом обиђе све сијелџије; у свакога проси милостињу; сваки му по нешто обећаје, а он му опет захваљује у нашијем пошалицама и вазда одмјера онијем дрветом. Нарочито се забави са снашама и њима особито захваљује, дочим се са дјевојкама никако не забавља, нити им се јавља. Кад је обишао све сијело, стане нарасред собе, па се свима захваљује „Фала вам, моја лијепа браћо и сестре! Ви мене угледасте и даровасте, даров'о и вас Господ оволиком и оваком срећом, од дана данашњега, до суда праведнога! Оволика вам фала и збогом те“ — па се окреће на све стране и одмјера по неколико пута.

— А куд ћеш, јадан старче? — захи ће јадан од сијелција. — Безбели ти је далеко кућа; могао би п овдје у селу код кога пречамити, да не ломиш себе и то дјетета; ја мним, да би те и кнез примио на конак.

— Драге воље и рад севапа, а још више.... — и намигне на удовчеву дјевојку.

— Фала ти, мој лијепи кнезже; ја бих у тебе ост'о, ти си добар човјек и ништа ти поштено не знам; но у теби има наквих калаша, па се бојим, ово ће ми дијете узвијелити; но фала ти, и оволика ти фала! — виче стари и одмјера кнезу.

— Ако се јадан у мене бојиш, а ти ноћи у Шћепана; он је добар и поштен човјек, — права мусафирска кућа.

— Чуо сам и прије, да је Шћепан добар човјек, ама му је брат пас од паса, па се бојим резилука и себи и дјетету, но ваља ићи кући, па макар и омрко.

— А ти коначи у Лазара, ту ће ти бити ко усред твоје куће — салијећу опет удовца — а и дјетету ће бити, е већ знал како!....

— Е јес Лазар бели поштена људина, ама му пас главу носи.... Ја волим свакако накривити својој кући.

Кнез, а и остали салијећу га са сваке стране, да остане на конаку у овог или у оног, и задиркују му дјевојку, али удовац не да ни осолити, него свакоме нађе по неку ману и одговори све, да не ће у тога, а понајвише у разговору навија, да се боји шћери.

— А како би било да свратиш у онога? — пита кнез и показује једног играча, у кога је мајка удовица. — Ту би ти било дјетету лијепо.

— Јўала ти кнезже — и одмјери му — баш си човјек од собета!; ту бих ноћио и кости оспарио, а и старој му не би кривало.

— Сврати вала, па како било — вели онај — стари ми је у роду, али ти не ће бити ружно на конаку, а то дијете ће са мном спавати, пошто га тако пазиш.

— Ај бап! ни ту ми конака нема, виђу ја! Ја ти лијепо идем својој кућици и дјечици, а вама лијепо вала.... и оволика вам вала.... и овако вам вала! — и опет одмјера на све стране и одлази са шћери.

— Јўала га и теби ко скавом непоштеном човјеку — вичу сијелције за удовцем и игра је свршена уз велики смијех и шалу.

Жиже или јабуке¹⁾.

Играчи посједају у коло, а около њихових глава свеже се уже тако, да им не да, да главу могу узмакнути натраг. Насред кола за горњи таван привезан је конац са иглом на дну; на иглу је насукан угљен ватре — жижка; и то је спуштено у коло међу играче тако, да свакоме може до уста дохватити.

Један од играча прихвати за конац, потегне себи и повиче: „жижка, жижка! пу-у-у!“ па пусти конац да у кругу лети између играча. Играчи су сад у опасности, да ће их жижка опржити, па би радо сваки измакао главом испред ње, али не да уже, за то сваки пува: „пу-у-у, пу-у-у!“ што боље и брже може, да жижку одбије од себе. Жижка јури тамо амо, како је већ играчи пувањем гоне. Који је од играча озбиљан па се не смије, него пази на кретање жиже и пувањем је одбија од себе, тај се не ће ни опржити, али који се смије, па услјед тога не може ни да пува, жижка на тога често долази, те га добро испржи и тај добије доста опеклина по лицу.

¹⁾ Сравни: Вук витез Врчевић, „Српске народне игре“, св. II., стр. 20. — Код Врчевића у овој се игри играчи дијеле у двије групе, те пувањем гоне жижку једини на друге, а ипјесу у колу као код нас.

Рукама се у овој игри не смије бранити, него се руке држе или за леђима или мирно пред собом, а игра траје све дотле, док се види да у жижки има ватре.

Кад се утрне жижка, онда обично на исти конац вежу јабуку за петељку, заљуљају је у кругу међу играче, те је ови хватају зубима. Који је од играча ухвати и одржи у зубима, тога је јабука та или друга, али то хватање иде врло тешко, јер је јабука велика, па не може да стане у уста.

Док се жижком играчи испрже, јабуком се изгрувају у зубе, уста и нос, те често и крв удари.

Лађе.

Играчи посједају од собних врата до другог краја собе, један за другог, опруживши ноге један око другога тако, да онај први држи ноге онога, што је за њим. Око средине играча стоје двојица, један с једне, а други с друге стране и држе сохе у рукама, те њима махају као веслима.

Поворка се сад полагано креће час на једну час на другу страну; они играчи махају веслима, као да гоне лађу, а дјевојке пјевају:

„Чија лађа морем иде?
Морем не море:
У њој ви је грешна душа —
Истурите је!“

Код стиха: „Истурите је!“ мајстор удари првог играча и повиче! „А шта ће овдеје грешна душа?“ и тај играч хитро устаје, те бежи на врата. На вратима стоје двојица и држе у суду размукену гаревину, те гаре играча, који излази на поље, ако није дотични добро вјешт, па не умакне покрај њих у мрак.

Кад је први играч изашао, веслачи завеслају, дјевојке запјевају, као и прије, а лађа се крене, те се игра понавља на исти начин, док се сви играчи избаце напоље, као и онај први.

Ашчибаше.

Један играч устане и држи туре, а остали сједе. Онај, што је устао, дође пред једнога играча, куцне га туром, зовући га:

— Ашчибаша!
— Аи и! — одазива се овај
— Гдеје ти синоћ би?
— У ашиковању
— Гдеје ли? како ли?
— У Кокорини.
— Ко ти кодаш би?

— Јово Петровић — одговара овај, споменувши име једнога од присутних играча, кога он хоће.

— Ајде га тражи и овако му кажи! — вели онај са туром, те удари овога по длани са туром и преда му је. Тај сад устаје, узима туре и долази пред Јова Петровића, те га удара туром и зове:

— Ашчибаша!
— Аи и!
— Гдеје ти синоћ би?

— У ашиковању и т. д. понове се сва питања и одговори, као и код првог играча, а тако се измијене сви присутни играчи, те се уз то може чути доста пошалица о ашиковању. Игра се прекида по воли играча, а врло често у овој

игри сврбе длани од удараца туром, а особито, када се играчи поћерају, ко ће кога боље ударити.

Овна¹⁾.

Начини се један играч као ован; набаци на се овновску кожу и згодно је причврсти, да му уши и рогови дођу на главу, а по лицу се поспе лугом. Ако нема коже, умота се у бијеле хаљине.

Други се играч начини трговац и уведе овна у собу међу сијелције.

— Помоз Бог, људи! — заћи ће трговац.

— Добра ти срећа, трговче!

— Где ви је кнез, људи?

— Ево, ево, трговче! — одговарају сијелције.

— Кнезже! имам једног брава на продају, би ли ми умио казати купца у твојој кнежини?

— Би, трговче!, би, само ако ти је брав добар.

— Добар је, кнезже, да нема куд бољи; здрио брав и дебео ко масло.

Кнез му нађе купца, једнога између играча, и овај дође трговцу и разговара се с њиме:

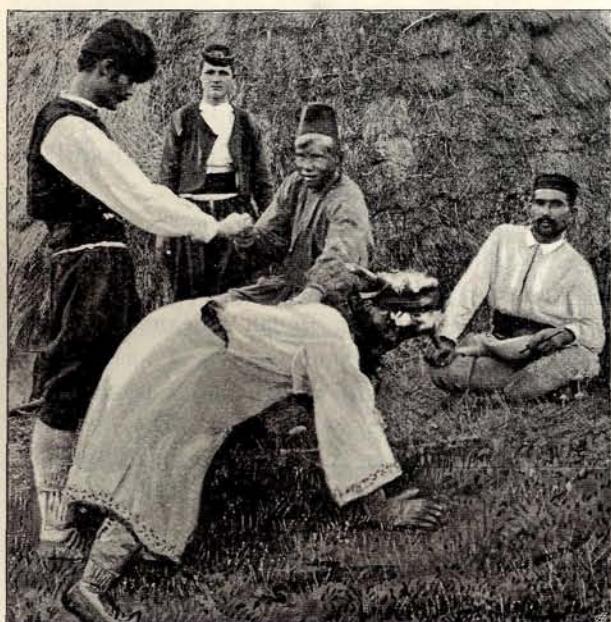
— Какав ти је брав, трговче?

— Ован преодник, ето видиш!

— Видим; је ли јањошкопац?

— Јес, јадан, јањошкопац, да што је, но ако си купац, да пазаримо.

— А шта ти тражиш за-њ? — пита ови трговца.

Слика 12. „Овна“.

— Не исптем много; тиска ти и пет! — годи се трговац (*слика 12.*).

— Много, много, а чини ми се да ти је мршав — рече купац и стане овна пипати.

¹⁾ Сравни: Вук витез Врчевић, „Српске народне игре“, св. II., стр. 65. и 66. Почетак је сличан, али свршетак је игре сасвим различит.

- Како мршав? где су ти очи? Није он, пријатељу, мршав, но баш ти је деб'о.
— Е па дај, да се погодимо, али немој скупити, ко мало прије.
— Како скупо! има сад у њему двадесет ока чиста меса, а двадесет и пет лоја, ко масла; а камо глава, ноге и остало? — хвали трговац.
— Е па пошто га даде?
— Тиска ти и двадесет, ни паре мање.
— Много, много! па још прећера, но се не шали, него за колико ми га даде?
— Тиска ти и тридес! — примиче трговац.
— Не ћу вала, него ти ево тиска и десет.
— Не дам ти га паре мање од тиска и четерес равно.
— Ђавоље ти више не дам, но ако хоћеш, ево ти тиска и петнаес', па ако си дао — дао, ако нијеси, збогом и продаји, коме знаш! — вели купац и полази.

Сад се умијеша и кнез, поврати купца, нагони на пазар и једва прекину на „тиска и петнаес“¹. Купац као одброји паре и да трговцу, а трговац ће њему: „ето ти овна и сретан ти био!“ а купац ће „и ти од паре лијепу корис“ видио!². Трговац полази, али га купац враћа: „опрости, брате; како ти оно би име?“

- Ристан Кучка!
— Е нека си поштен и цвијеће ти по образу.
— И по твом брате!
— Замет те чиним; оклен би?
— Из П..на, оклен и ти! — љутито ће трговац.
— Не љути се брате! Штам те ради овна, јер може бити да је украђен, па нека знам, да си Ристан Кучка из П..на и збогом!
— Збогом и ти и знади, да смо рођа и оба из П..на, кад тако хоћеш! И трговац оде у крај и сједе међу чељад.

Купац оставши сад са овном, пружи му руку и ваби га: „....Ован! Ован!“ Ован сад пружи руку према купцу и вели: „....Ован! ован!“ Купац се томе веома зачуди, па опет ваби овна на руку: „....Ован! ован! на ти соли!“ а ован ће њему то исто: „....Ован! ован! на ти соли!“

Купац се сад у чуду крести: „Анатема те ђаволе!, шта је ово?“, али се уз исте ријечи креши и ован; купац се креши лијевом руком, а то чини и ован; купац узме своју ногу у обје руке и са њоме се креши, а то исто чини и ован.

— Шта је ово, људи за имбрет божији!? — вели купац сијелџијама, а то исто им вели и ован. Сијелџије сад вабе овна: „....Ован! ован!“, а ован им се на исти начин руга. Купац ошине овна, на то се ован залети па у купца буп! Купац поћера овна, а ован купца по соби тамо амо, те настаје читава галама; Купац тражи трговца и зове га: „О Ристане Кучка из П..на! паре ми на сриједу, а ево теби онога ђавола, што ми га продаде!“ То виче и ован гоњајући се са купцем. У то се јави и Ристан.

— Што ти мени продаде шејтана и измами паре, никакви човјече? — вели му купац.

— Јок вала! Шејтана анатема те било! а ја сам теби продо овна.
— Каква овна, никакви човјече, него паре на сриједу! — виче купац и ту се увекико посвађа са трговцем и доћерају се пред кнеза.

— Кнезже, за Бога, што ме је овај твој купац нагнао насрд пута бигајри ак; шта му је? — вели трговац кнезу.

— Шта је теби са овијем човјеком? — пита кнез купца.

— Како кнезже, шта ми је, за Бога и божији ајтор! Превари ме и продаде ми Ѣавола, шејтана, шта ли?

— Нијесам кнезже, него лијепога овна а ето га ту па га вабни.

Кнез пружи руку и ваби овна: „....Ован! ован!“ а ован иде руци и блеји: „бле-е-е, бле-е-е-е!“

— Је ли ован дë?

— Јес, јес!

— Е сад кнезже хоћу, да ми овај твој човјек плати надницу, што ме вратио с пута, те издангубих цио дан.

Кнез сад нареди, те овај плати трговцу дангубу, пошто је и он вабио овна, и ован блејао, као прави ован „ето ти надница, и то је бигајри ак, а толико не ваљаш ни ти ни ован!“ Трговац оде опет у крај и сједе, а купац ваби овна, ован му се руга и тако се између купца и овна понавља цио први призор. Опет се трговац налази и догони се с купцем пред кнеза, те их кнез мири а трговац одлази. Купац поново ваби овна, а ован му се руга, али најпосље купац са кнезом притисне овна и као чином закоље га. Ован се сад копрца и праћка на све стране по соби те ногама удара, гдје год стигне կога. Свијет бјежи и збија се у крајеве, а ован једнако кркња и праћка се, али, у неко доба, купац прилази овну и притисне га, те се ован умири. Кнез и купац узму овна и изнесу напоље, гдје се ован скине и врати се у собу, са кнезом и купцем и сад крчме овна. Сваки мушки сијелција дужан је узети неки дио од овна, и неки узме главу, неки први черек, չигерицу, бут, плеће и т. д. Кад је сваки играч узео понешто, сад продавци мјере, колико је ко узео, а то се чини овако: Онај, што је купио меса од овна, леже насрет собе на леђа са опруженим ногама и рукама; мјерачи му завуку полугу испод кољена и на заповијед кнеза „мјери!“ хитро претуре дотичнога преко главе, да се дочека на ноге и руке онако претурен.

Тако редом измјере свакога и како се који играч вјешт ћечује, да се не згрува, онако и мјерачи вичу „ока, јунђа, по оке!“ и т. д., а који се убије, томе рекну: „три оке; пет ока на јаку мјеру!“

Окретни играчи не згрувају се ни мало, јер, док мјерачи потегну полуgom да га претуре, претури се он сам и вјешт се дочека на руке. Али троми играчи могу да се згрувају баш добро, и пошље те играче подражују и мушки и женски, а нарочито дјевојке, велећи им, да им треба записати, страву излити, загасити, бусеном леђа испарити и т. д., да би се излијечили од убоја. Све се ове шале и досјетке чине на рачун тромих момака, уз шалу и смијех свега сијела; наравно да и дотични момци враћају шалу за шалу, ако умију, а ако не умију, они ћуте или се бране како знају.

Деда.

Ово је најомиљенија народна игра у Гацку и у невесињској Површи, која се игра у вече на месне и бијеле покладе, а врло често и на дањим сијелима.

За ову игру одаберу се два играча, који су врло вјешти и управо чувени са своје играчке вјештине. Они се маскирају на посебан начин: Обуку се у подеране хаљине, што се искупе по свему селу, а некада и скупљају „добрета“ за ту игру и из три села. На главу се метне подерана капа, обмотана дроњкавом шалином, за коју затакну дрвених грана мјесто перјанице. Браду и бркове начине од вуне, а лице нагаре; за пас затакну машу, а о пасу објесе дуги комад гвожђа умјесто

сабље; припани су и какве старе фишак-ћесе и завежљаје луга, а о рамену су објесе вратило на узици, мјесто дуге пушке. Узјашу на дуге штапове и са виком и лармом долазе међу сијелције (слика 13.).

Слика 13. „Деда“.

Играчи разиграју бива коње између сијелција, који им чине темена и поздрављају их: „О-о! Алећи му селам!“

— Ко је овје кнез? — питају деде, пошто су се мало изиграли.

— Ово је! — кажу им присутни и покажу једнога, који је одређен за то.

— Е, кнезже, селам алећ!

— Алећи му селам! — одпоздравља кнез.

— Како је, кнезже, у твојој порани?

— Добро у вашој подржи!

— Може ли се, кнезже, ноћити у тебе? — да нема овуда хајдука или 'рђавије људи, ми смо људи из далека, па није право, да будемо резил у твојој кнезини.

— Можете слободно ко усерд своје куће; овје нема хајдука, него отур! отур! — нуди кнез деде да сједу и почину.

— Ејвала, кнезже, ејвала! него да нам се прихвате коњи и оружје и на тврдо мјесто до потребе остави.

— Дајте, дајте! све ће бити на вашу.

Деде сјашу са соха и додају кнезу „ето, кнезже, к'рата, ама да не буде гладан“. Кнез прима и даје слугама, па им као приређује, да их воде у појату и намире.

Старији дедо вади^р два краћа дрвета иза паса и даје их кнезу „ево ти, кнезже, два т'упала малा“ — бива мале пушке; скида вратило с рамена: „ево ти гулиш велики“ — бива џефердар; „а ево и дудлиш!“ — бива хандар и даје му мању. Кнез све прима и слаже на једно мјесто, а чуди се бива јуначкоме оружју.

— Е, буразер, извади и ти пусат, па подај кнезу а учини се рапах! — вели старији дедо млађему, а млађи на то вади комад по комад и предаје кнезу, а кнез слугама, те га оставе.

— Отур, отур! — нуди кнез деде.

— Сабур, кнезже, сабур; стари смо ми људи, па није лако сјести — веле деде и ухвате се за руке, један другога; тегле се и завегавају, као од велике старости и умора. Тако тетурају између играча, газе их и нагињу се на њих као да ће

пости, али не падају, него се дотегле до кнеза и сједу код њега, па зашту чибуке и каву. Кнез повиче на слуге, да то брзо донесу.

Слуге брзо донесу два дуга дрвета са на дну привезаним капама уместо лула, па им из завежљаја напуне луга. Иза тога им донесу мјесто финџана назувке, које принесу стр...ици каквог дјетета, бива да успу каву из ибриска камењака. Деде као пуше, а кнез им понуди каву:

— Елате каву; ви сте уморни, па је кава добра од умора.

— Јок вала! домаћин ваља да сркне први — веле деде и кнез видећи, да нема куд-камо принесе назувак устима и као први сркне, па онда узму и деде, те они као припијају уз дуван.

— Оклен сте, људи? — почеће кнез у нека доба.

— Ми смо ти из далека, са.... — па му кажу какву ријеч, која није за писања.

— Лијепо, лијепо!; а доклен путујете?

— Пошли смо у лов да ловимо; но има ли, кнеже, овуда у твојој кнежини какве дивљачи?¹⁾

— Баш сте на мјесто дошли! има ти овђе срна, дивокоза, лисица, куница и остале дивљачи у изобиљу — и показује на женске.

— Ејвала ти, кнеже! — вичу деде, гледајући по женскијем — баш ћемо се наловити, па не жалимо пута ни труда, кад је тако. Но чуј, кнеже; дедер нам донеси гусле, да запјевамо.

— Има, дедо, има; како би била кућа без гусала? — вели кнез и нареди, да се донесу гусле. Слуге донесу двоје дрвљади и даду кнезу, а кнез деду, те дедо намјести дрво преко дрвета и као да гусла виче: „гүн гүн, гүн гүн и запјева, као уз гусле, гледајући у кнеза:

„Оваки ти у дом долазили,
У оваком руву и ођељу!“

Онда се окрене на женске:

„Снаше моје пјесму ћу ви казат:

— — — — —
Ја се бојим ви ћете се љутит
Па ћете ме са дружином смутит,
Биће браће, да свлачи и гаће,
А невјеста, да не може с мјеста
— — — — —“

Дедо једнако гуди и пјева, али је та пјесма така, да више од ње није за јавности. Кад је довршио пјесму, пружа дрвљад млађем деди: „Дедер, буразер, загуди и отијевај и ти једну“. Млађи узимаје дрвљад и превуче: „гүн гүн, гүн гүн; гунини гүн, гунини гүн“... и онда запјева:

Пошетала једна баба стара,
Из Мостара челеби-пазара;
А срете је једна ћедурина,
Сиједа му и глава и брада;
Ша овако баби говораше:

„Баба бопа уклони се с пута!“
А баба се догодила љута,
Нешће му се уклонити с пута
Дедо гаће до колјена сними
— — — — —“

Кад је и он завршио пјесму, не осврће се на смијех и задиркивање присутних, него оставља гусле, а старији ће дедо кнезу:

¹⁾ Мјестимично деде веле, да су пошли на Табу, мјесто у лов.

— Е, кнезже, доста је пјевања и попијевања, а сад треба Богу се молити и руке умити, него, кнезже, дај ибrik и воду, да се авдес узме.

— Добро, добро; сад ће бити. И кнез завиче на млађе, те ови донесу леђен и ибrik и хоће да поспу дедима, али ови не ће, него посипље један другоме и све у себи зборе којекакве неразумљиве ријечи, као да се Богу моле. Кад су се умили запитају кнеза: „Куда је крబле?“ — „Овако!“ покаже им кнез руком према југу. Млађи дедо вели да није, него пружи руку према истоку, а старији вели да није него покаже руком према западу. И тако сад настаје свађа између њих; сваки показује руком на противну страну и виче: „није тамо, но амо!“

— Што је то међу вама? — у неко доба запита кнез.

— Ови мој погани брат неда ми се окернути и Богу се молити по хадинској Џаби и више с њим бели путовати не ћу! — вели старији дедо.

— Немојте тако, људи; ви сте погана браћа, а идете по свијету, но се окрените лијепо и молите се Богу по закону вашем.

Но деде неће тако, но се опет свађају и најпосле се окрене један истоку а други западу па почину молитву, клањајући и туркајући један другога, те посрћући по соби.

Пошто су свршили молитву, кнез им виче: „на здравље!“ а они ће:

— Коње нам и оружје, да ова два дели-погана брата иду!

Кнез завиче на момчад, те им донесу све и кнез им даје сад једно по једно: „ево ти к'рата; ево ти два тұпала мала; ево ти гулиш велики и ево ти токмаљија!“ Деде приме своје ствари, а старији ће кнезу: „Збогом, кнезже, и фала ти на образу свијетлу и поштењу, који си нас лијепо дочеко; и ево ти запали из моје тунбеније“ — и потегне чарапицу, пуну луга и с њоме млатне квеза и олужи га. Сад узјашу на сохе и поћерају као кроз гору, да траже звјерке; на растанку се поздрављају: „збогом, мој лијени погани брате, и халали, а чувај се кроз гору, јер гора није никад сама, ја без вука, ја ли без хајдука!“ — и пољубе се, па један поћера на коњу једном страном собе или мјеста, где је сијело, а други другом, газећи све, што им је на путу. Газећи тако неко вријеме по чељади срету се на једном крају и препане се један другога; стану пушати један на другога, прашећи лугом. Млађи дедо скрида велику пушку па на старијег: тан! запраши лугом, баџи пушку на чељад и пролети мимо старијег деда; опет се даврандише, потегне малу пушку: тан! запраши лугом, баџи је и опет пролети мимо старијег деда. Старији се дедо као нађе у чуду, па потегне и он велику пушку: тан! и сад настаје између њих прави бој: пролијеће један мимо другог, пушају, праше лугом и баџају оружје око себе по чељади. У неко доба млађи дедо као погибе и паде, а старији долети више њега и млати га ножем по стр....ци, као да му главу посијече: „стани мајку ти мајчину! колико ли си ми јада задао по овијем поточинама. А да ли си ми ударио на млађег буразера, колико ли би њему јада зад'о, кад си мени оволико?“ Од више љутине и зубима га гризе, па пошто је онај више као мртав, скрида с њега оружје, долази кнезу и фали се.

— Ама кнезже, што сам убио једнога хајдука!

— Је ли какав, дедо? — или си поганији ти, или он?

— Баш ћу ти, кнезже, право казати; колико је он дели-поган, ја сам још поганији!

— А шта би од онога твога дели-поганог брата?

— Отиш'о је другијем путем, и он ће бели једнога убити.

— А би ли ти, дедо, позно свога брата, да се почем сретете у шуми?

— Бих валах у сред поноћи.

— Ама ја се бојим, дедо, да ти нијеси смако баш свога брата, јер овђе није било тако поганије људи, има ти земан.

— Јоک, ђанум, јоک!

— Добро разгледај, дедо; мени чобани из планине причаше, како си баш њега срио и убио.

— Није, није; ја ћу њега ..... чим га виђу, а он ће сад стићи.

— Да видимо тога дели-погана, што си га убио на мејгдану! — вели кнез и пође са дедом те разгледају погинулога. Дедо позна брата, па стане кукати: „куку мени, кнеже! куку мени јутрос!“

— Шта је, дедо?; шта би?

— Куку мени, кнеже! убио сам брата; куку мени јутрос! куку мени дико и грдобо! куку мени, мој погани брате! куд ће твоја жена Салвија? куд ли црна ћепа-спрочад? — кука дедо и све се гребе по с....ици.

— Немој, мој дедо, плакати ни себи очи вадити; ие греби се и не грди образа, јазук је — разговара кнез деда.

— Па шта ћу, кнеже, сад?

— Богме гледај, па брата лијепо спреми и укопај, а хаљине и оружје продај, па трошак подмири.

Дедо мало се замисли, па ће онда:

— Нека је умро, да је био као старији брат овако дели-поган, неби ни погино. Није ваљо, па погину и алах раметиле!

Сад дедо полази да продаје одијело и оружје братово и најприје иуди кнеза, да он нешто узме, али му кнез рече, да сад обиђе сву дружину, па ће он узети, што претече. Дедо зађе међу сијелције, прича им, како је убио брата у незнашу и моли их, да му купе одијело и оружје. Један узима велики нож и дедо му вели: „Продавам ти гулиш велики муга брата, да будеш и ти дели-поган, као што је био и он“ — удари га штапом по глави „нека ти је катала!“

Тако редом обиђе све мушке сијелције; свакоме прода понешто, и удари га по глави уз ријечи: „нека ти је катала!“, а наравно да уза сваку ствар избаци по коју попалицу¹⁾.

Најпосље остане непродана братова му жена, те упита кнеза: „Коме ћу је?“ а сијелције све повичу: „Подај је кнезу!“ и он је теслими баш кнезу.

У то дотрчи један играч и завиче кнезу:

— Кнеже, кнеже! Оживио је они чоек, што га је убио дедо у потоку.

— Дедо ево кијамета, оживио ти буразер — вели кнез уплашено.

— Оживио! није истина! — виче дедо, па се и он као уплашио.

— Јес дедо, јес, кажу, па ће бити русеваја!

Дедо и кнез иду сад и долазе више погинулога; дедо му наслони ухо на стр....цу и ослушкује ... „Пуха! пуха! но бјежимо!“ — вели дедо у неко доба и побјегне с кнезом.

¹⁾ Мјестимично дедо и кнез продају најприје све ствари, а пошто су све продали, зађу да наплаћују. Дедо као незна, шта је ко узео, ни колико је дужан, јер га смела жалост за братом. „Ослањам се, кнеже, на твоје поштење и црни ти образ, па колико речеш, да је у кога, толико ћу и наплатити“ — вели дедо кнезу. „Знам ја, знам; само ти ајде замном па примај паре!“ — одговара кнез и дође до првог играча, метне му дрво на главу: „Ови је узео оба т'упала мала, за десет талијера!“ Дедо луши својим дрветом, по кнежеву дрвету, а оба дрвета овога по глави. И тако редом обиђу све купце, и свакога по мало млатну по глави.

— Шта ћу од живота? — пита дедо уплашено кнеза, а у томе устаје и они млађи дедо, гледа око себе, пипа се, а нема коња ни оружја, па пристане за старијим дедом и пита га: „Камо ми Салвија?“ Старији дедо као да то и не чује, па једнако се измиче и пита брата:

— А је си ти, мој дели-погани брате? јеси ли што уловио; је се забави толико?“ Питајући овако један другога, старији се измиче вратима, а млађи за њим, док уграби врата и стругне напоље, а он за њим, те је и игра свршена.

Мјестимично се ова игра зове и „Хаџија“ или „Пиши мага“ а у Невесинју се игра нешто друкчије, него ли у Гацку. Тако на пр. при поласку посље клањања, деди одреде једнога, да им пази кућу и жене, а пошто оду, улети један играч и каже, да се у шуми чуо пуцањ пушака и да су ударили хајдуци, те побили хаџије. Људи их жале, а најпосље ће заћи онај, што су га хаџије оставиле, да им пази кућу, да дијели хаџина рува, оружје и жене, те сваки узме по нешто. Тамам они подијелили, а стане тулањ и бану хаџије на сохама јашући. Људи устају испред њих, потежу им добродошлицу, а хаџије питају за кућу и жене. Један им прича, како је дошао глас о њиховој погибији, па им одијело раздали и оружје, а жене им се поудале. Хаџије жале и наричу, али их ови тјеше, да су они већ људи од онога свијета, па им и нетребају жене, него нека алале свакоме, шта је коме дато. „Е није друге, ваља алаљиват!“ — веле хаџије и „шта си ти узео емшерија?“ — питају првог играча. Овај им каже шта је узео и леже насрд собе са опруженим ногама, хаџије му завуку соху испод кољена и уз ријечи: „Алал ти било!“ претуре га преко главе, а тако редом и све остале, те је игра свршена.

Ћелмана.

И за ову је игру потребан врло вјешт играч, који добро умије опонашати сулудна момка. Играч се обуче у врло дрпаве хаљине; лице нагари, начини браду и бркове; око главе завије бијелу крпу, за коју затакне перјаницу, а та се перја-

Слика 14. „Ћелмана“.

ница гради овако: закоље се пијевац, па му се одере кожа са перјаницом и крилима. Та се кожа навуче играчу на главу; глава и кљун му дођу на чело, а крила се разапну изнад уши и реп дође за врат.

Овако се играч начини особито о покладима, када се кољу кокоши, а у друге дане, када се ова игрă игрâ, а нема коже од пијевца, узме се кожа од зеца, те се

она натакне на главу. Играч још затачне за пас кратку дрвљад уместо малих пушака. (Слика 14.)

Тако начињен играч зове се Ђелман и он стоји пред вратима собе, где је сијело. У соби се одвоје неколике дјевојке или невјесте, стану у један крај собе и одатле пођу према једноме мушким пјевајући:

„Селам алећ Аго!
Ђевојачки бабо!
Дошли смо те молити,
И ђевојку просити
За нашега Ђелмана;
Да вам Ђелман поигра.“ —

Сада Ђелман улети у собу, стане по соби играти, газећи по чељади и блесасто виче. Дјевојке се на то не обзиру, но пјевају даље:

„И ђевојку загледа“

а Ђелман сад иде од женске до женске, блесасто их загледа у очи, кревељи се и блеји, плазећи језик и нагари својим лицем, ако кога превари. Дјевојке се на то узбуње, а онај, што су му пјевале — дјевојачки бабо — скочи и истурка Ђелмана напоље, велећи да му неда дјевојке, јер његове дјевојке не иду за блесасте момке.

Пјевачице сада прилазе једној старијој жени и запјевају:

„Селам алећ кадо,
Ђевојачка мајко!
Дошли смо те молити,
И ђевојку просити
За нашега Ђелмана;
Да вам Ђелман поигра,
И ђевојку загледа!“

Ђелман као и прије улети у собу, скаче по соби, вичући блесасто, а кад дјевојке запјевају „и ђевојку загледа!“ он иде од женске до женске, те их загледа, плази им језик и гари их. На то устаје она жена — дјевојачка мајка — ружи Ђелмана и изгони га напоље.

Дјевојке сад пријевају родбину дјевојачку као браћу, сестре, тетке и т. д. на исти начин као баба и мајку. Ђелман сваки пут улази и понавља своје блесасте марифетлуке, а родбина га дјевојачка гони. У томе га неко припита, умије ли какав занат.

— Занат, брате, јели? а? јели ја? а? Умијем, брате, сваки од попа до ковача! — Блесасто се свали Ђелман и донесе сач, па га калаисава у соби, претура се с њиме тамо, амо, врти се у њему и прави разне лудорије, а присутни се смију и задиркују га.

Ако кога превари, натури му сач на главу и лупа у њега као да кује.

Када га пошљедњи пут истуркају напоље, он докопа коју дјевојку или невјесту и побјегне с њоме напоље у великој вици и галами, те је са тијем и игра свршена.

Пасарилा.

Окупе се играчи у коло, а треба да их је паран број. Подијеле се два и два и одабере сваки име који животиње те добро треба да памти своје име, као и име друга, кога је одабрао, или који је њега одабрао. По томе изаберу мајстора игре, који се зове „пасарило“ и он отпочиње игру:

- Пасарило поша!
— А камо је поша? — упита га један између играча.
— На вука је поша! — одговори пасарило.
— Није на вука доша! — одговари играч, који је друг вуков, а вук треба да ћути.
— Да куда је поша!
— На међеда је поша!
— Није на међеда доша! — одговара друг међедов.
— Да куда је поша?
— На лисицу је поша!
— Није на лисицу доша! — брани друг лисицу и тако редом, сваки играч брани свога друга, а њега опет брани његов друг.

Који се од играча превари, па стане себе бранити, или који није одмах готов, да брани свога друга, чим се спомене име животиње, коју је он узео, мора одмах дати залогу, те иступа из игре. Сад се више не смије спомињати ни имена оних играча, који су дали залоге, те ко се превари, те њих спомене, дава залогу. Кад се већина играча преварила, искупуљују се залоге, као и код игре „Тикава“.

Ћуне.

Начини се један играч као трговац, да продаје вино. Упрти на се дијете, свеже му руке и ноге око себе, да се не може одријешити нити отети; и то му је ћупа. Застре врат и главу нечистом пеленом, да га дијете не би ујело, односно угризло зубима, кад му овај дотужи. У један сахан замијеша луга и воде, па у то замочи крпу. Тако уљезе у собу међу сијелчије и назове Бога, а ови му прихвате и поздраве се са њиме. Сад он приступи једноме и нуди га: „Да ти продам вина?“

- Какво ти је? — пита га овај.
— Добро брате, нема куд боље! јако к'о гром, а благо ко млијеко — одговара трговац.
— Да видим!
— Ево брате види; можеш га у крпи носити; ево па окуси на! — рече винар и пружи му сахан.
— Не ћу! не ћу! — одговара онај — ја виђе, да ти је батал и сирћетли, а фала, нијесам ни муштерија, него га ни ти сам.
— Ама кушај; добро је!
— Не ћу; то није вино, него сирћет; гони па продавај другоме.
— Ништа, буразер, ништа! Ако не ћеш ти, хоће моја ћупа! — одврати винар и мазне, оном у лугу и води намоченом крпом, преко себе, па онога, што је на њему по глави и по очима, како куда схвати. Овога стоји дрека и копрца се, али узалуд, јер је привезан. Трговац се не обзира, што онај на њему виче, него приступи другоме, те и њега нуди вином, али му и тај нађе ману вину, па му каже, да није ни он муштерија.

— Ништа, ништа! хоћу ја и моја ћупа — равнодушно одговара трговац и опет оном крпом оног на себи залијеши по глави.

Тако редом обилази све сијелчије и они му манишу вино, а он све маже по ћуши. Онај се копрца и куми, да га пусти, али се трговац чини невјешт. Онај би га угризао зубима, али је врат и глава прекривена пеленом, те не може да се погани.

Док је трговац обишао сијелције, онај на њему сав је замуљан од луга и лужаве воде, да га је грдоба гледати, а присутни се само томе смију. Најпошље трговац спусти ћупу, те се онај сиромах умива и игра је свршена.

Наравно, да ћупа или јахач не ће бити нико, ко игру познаје, па се обично тражи таки, који нијесу ове игре прије гледали. Често пута за ћупу се узме и одраслији момак, који је сувише задрт и загрижљив, само да га насамаре, али тада обично дође до свађе, те се трговац послије чува, да му се онај неби у згодној прилици осветио.

Мјестимично се ова игра зове и: „Продавање сирћета“, „Продавање зејтина“ и „Продавање масла“.

Xуса.

У овој игри учествују само два играча, а остали се забављају и смију, гледајући њихову игру.

Играчи се обуку у подеране хаљине, завежу им се очи и сједе један према другоме. Међу њих се метне једна посуда са замјешанијем лугом, коју држи и један и други лијевом руком, а у десној су им кашике.

— Хусо! — виче један.

— Ево ме! — одазива се други.

— Ђе си, како си?

— На добру мјесту, к'о и ти.

— Јеси ли гладан?

— Па и нијесам, али кад би било што лијепо, могао бих заложити.

— Би ли пилава?

— Ако је масан дај!

— Зини! — вели овај и захвати кашиком луга, па носи је устима свог друга, који је зинуо и чека, да ли ће онај потрефити у уста. Но како су им завезане

Слика 15. „Хуса“.

очи, те не види један другога, то често пута луг се не саспе у уста, него под грло, у браду, за уво, а често и мимо главу па за врат, и ако онај, што је зинуо, мора мирно стајати (слика 15.).

Кад је овоме сасуто, па где било, сад он зове њега на исти начин, као што и он њега, те му врађа зајам. Игра се понавља обично, док саспе у уста и један и други, а онда мјесто кашика дају им се туре, а међу њих се метне сто троножац, те ухвате оба по једну ногу стола, дозивају се и пита један другога: „Хусо! били репе?“ „Бих, бих прко!“ — „Нà!“ и сад удара туром један, па онда други.

При том се, онако сједећи, повијају око стола, да одбјегну ударцу. Кад су један другог добро оклапили, игра престаје¹⁾.

Бабе и дјевојке.

Обуку се два играча. Један као стара баба са дрветом у зубима иде и подупире се на штап; у њедрима има добру усукану туру и бочицу воде, а о рамену торбу, пуну луга и балеге. Дјевојка носи преслицу и дрзгу, а и у ње има о рамену торба-плетивача са лугом.

Тако дођу у собу, прва иде баба, па за њом дјевојка предући.

— Добар вече, људи! — виче баба, нагонећи ријечи на оно дрво међу зубима, да изгледа као крњава.

— Добра ти срећа, бако!

— А гдеје вам је кे़, људи? — пита баба.

— Ено га гдеје сједи! — кажу јој једнога, кога су одабрали за тога. Баба дође пред кнеза и вели му.

— Помаљам ти мога, кे़же!

— Мог ти дао, млада! — одговара кнез.

— А како је у твојој подржи, кे़же?

— Добро у твојој порани, млада.

— А шта радиш о'ће! — пита баба кнеза, чешући се по с.....ици.

Кнез врати баби у масној пошалици, па је онда припита:

— А куда си кренула?

— Не питај, кे़же, за зло! Ја сам ти остала сирота са овом дјевојчицом у празној кући, међу четири зида а без иће никога више; па сам повела дијете, да га дам

Слика 16. „Бабе и дјевојке“.

у најам, ако се намјерим на поштену кућу и добра човјека; него те молим, ако знаш кога, да ми кажеш.

— Је ли ти колика та шћер?

— А јес велика, мој кे़же, а особито је у свему знана.

— А шта ти зна та шћер?

¹⁾ Ова се игра, под истијем именом, у Гаџку игра нешто друкчије, него у Невесину.

— Зна све, што год хоћеш, кёже, мог ти дао; зна чувати, бројити, мрсити; зна улити гарову; зна прести, ткati и све, кёже, мог ти дао!

— Гдје ти је то дијете, да га видим, па може бити, да ћу га ја баш узети?

Дјевојка сад ступа пред кнеза и покланања му се, па онда пита мајку, гдје би свршила нужду. „За онај плот, шћерце!“ — вели баба и показује на кнеза, а дјевојка чучне за кнеза и истресе из торбе балегу. Сијелџије сад у смију и шали вичу и подражују кнеза, али кнез ни мухајет, него, кад дјевојка опет долази предањ, он је пита:

— Ану, дјевојко, знаш ли мрсити?

Она притрчи сијелџијама и испод опрежине — завлачећи руку — даје им соли, једном по једном као да их мрси.

— Зна, Бога ми — виче кнез и чуди се — баш је права чобаница.

— Зна, кёже, зна! — поноси се баба.

— А знаш ли их бројати? — пита кнез поново.

— Знам, знам, — вели дјевојка, па прилети сијелџијама, удара их по глави и броји: „један, два ј.. и трећем; један, два ј.. и трећем!“

— Е види ти ње, Бога ти, зна све — чуди се кнез, па ће онда баби: — Ја видим, да је твоја шћер свачему вјешта и све зна, а мени баш чобаница треба, па ако се погодимо, можеш је таман код мене оставити; отли баба?

— Јаја ти, мој лијепи кёже!; 'оћу, како да не ћу, па и за нижу цијену, него ли у другог; знам да си поштен, па нека је баш у тебе.

— Па шта иштеш, баба, што ће ми то твоје дијете љетос чувати говеда?

— Шта иштем? . . . . . шта иштем? . . . . . даћеш ми тиска и десет гроша.

— Много иштеш, баба!, него ти ево тиска и двадес — надмеће је кнез.

— Вала је мало, кёже, но ћеши ми дати тиска и петн'ес.

— Немој, баба, но ти ево тиска и четерес.

— Не ћу паре мање од тиска ти и тридес.

— Не дам ти паре више од тиска ти и педесет, па нек је спретно — и сад остаје кнез на тој цијени.

— Е па нека је баш на твоју; нека буде тиска ти и педесет и дај капару — виче баба. Кнез јој пружа руку, као да јој даје капару, а баба узима.

— Ето ти, кёже, дјетета, па је пази као своје. Знаш, биће добра и послушна и добро ће ти чувати ајван. А ти, шћери — окрене се њој — добро слушај, кёз је добар човјек, он ће те пазити и лијепо гледати, а ти добро му чувај образ — вели баба и чеше се по стр...ици, па одлази. Дјевојка је испрати до на врата, ту је турне преко прага, издигне ногом за њом и цунне. Пошто је баба замакла преко врата, дјевојка се врати, игра по соби, поскакујући по соби с ноге на ногу, фрцка другом и пјева:

„Предем, предем мајкину кућељу,
Чувам, чувам бабова говеда!
Баво спржи мајкину кућељу,
Вук поклао бабова говеда.
Врцкам, врцкам да се боље прицкам!
Бројим, бројим бабова говеда!“

И онда броји као и прије, ударајући руком сијелџије, а пошто је пребројила све, онда загледа момке и ашикује с њима, а и они с њом. Најпошље дјевојка ухвати једнога момка, навуче га на се и чврсто га држи вичући: „Хај мајко!, куку мајко! удави ме безобразник!“ Баба на ту вику дојури и стане туки онога

момка штапом или усуканом туром: „А чију ти дјецу резил чиниш, орјате један!“ — псује баба и млати момка, као вола у купусу. Он се отимље, али га дјевојка снажно држи и пусти га тек онда, ако се сам не отме, пошто га је баба добро излемала. Дјевојка уграби момкову капу, истаре се ..... онда је бади момку на главу.

— Не бој се, мајко!, није ми ништа било — виче дјевојка баби — но да те шћерца побиште. — Баба не ће бискања, но пита шћер, где би пустила воду.

— Ено мајко оне плотине, можеш за њу — вели дјевојка и покаже кнеза. Баба оде, клекне и ..... пушћа воду из оне бочице. Присутни подражују кнеза, али кнез ни мукајет за то. „Нека бабе, дјецо, нек се смири!“ — вели кнез. Али баба сад заметне читаву расправу са кнезом.

— Шта је, кёже, црн ти образ — свађа се баба — Ја ти дадох дијете ко поштену човјеку, да те лијепо служи, а ти напушћо некакве безобразнике, па ми дијете оцрнобразише. Јазук ти било, кёже!

— Немој мајко!, није ми ништа било — виче дјевојка и умиљава се око мајке — Ево мене, мајко; није мени ништа, мајко!

Баба ружи шћер, гони је и туче с туром, а са кнезом се једнако свађа.

— Шути, баба; твоја се шћер помамила и упалила, па пристаје за момцима, па ти окаља образ.

— Окаљаће, кёже, и твој, док је не чуваш, а доводиш оне калаше, безобразнике и јарамазе у кубу; ја сам је дала на твој образ и твоје поштење, а ти: јазук ти било!....

— Не ћу ја, баба, да ме срамотиш — осјече кнез — због оне твоје упаљенице; неслуша ме, а намамљује момке, него ено ти је, па је води. Док се баба свађа са кнезом, дјевојка намигује на поједине сијелције, али добро пази, да је баба не види.

— Шта је теби, ... једна; шта си се помамила, па се опогани нашему кёзу на образ! — ружи баба шћер и туче је туром.

— Нијесам, мајко, живота ми! — умиљава се дјевојка око бабе — ја добро слушам и чувам кнежев образ, него дај, мајко, да те побиштем.

— Е па добро — вели баба, пошто се мало као одљутила — ето баш остани опет у кёза, слушај га, добро чувај говеда и често мрси, а немој заборавити и на кёжев образ, јер би јазук било, да му се ко на образ опогани.

— Чуваћу, мајко, чуваћу, не брини се — виче дјевојка, умиљавајући се око бабе.

— Ето ти је, кёже, на образ и пази је; збогом! — вели баба кнезу и оде.

Дјевојка прати бабу, посакујући с' ноге на ногу, а кад буде на врата, гурне је, удари ногом и цвркне за њом, па се онда врати и игра по соби цвркајући другом и пјевајући:

„Предем, предем мајчину кућељу,
Чувам, чувам бабова говеда;
Баво спржи мајчину кућељу,
Вук поклао бабова говеда.

Врцкам, врцкам, да се боље прицкам,
Ј.... а сам весела сам,
И ако сам, нека сам,
Драго ми је и опет ћу!“

Пошто је пјесму испјевала играјући, дигне опрежину и као мреј говеда, пружајући руку сијелцијама испод носа: „Та, сивоња, шароња — ћа солиш, мог волиш!“ — и онда ваби говеда, називајући их разним именима, врло шаљивим, безобразним. Најпошље ваби и псе: „У, варо-ве-е-е-е! ма-а-а, ма-а-а!“ и лијева му као испод опрежине. Дјевојка сад набраја све гору од горе, па онда броји говеда, ударајући их другом по глави: „једно, двоје ј.... и треће; једно, двоје ј.... и треће!“

Бројећи тако говеда, загледа поједине сијелције у очи у врло пожудним покретима. Најпошље ухвати једнога, навуче га на се, обухвати га рукама и ногама, а помаже: „Хај мајко!, куку мајко!, удави ме пас; помагај, мајко, за Бога!“ Баба се нада тој помагњави, па чека пред вратима, и чим чује то, одмах улети у собу и туче онога, што га дјевојка држи:

— А? у та ли смо доба, 'орјате један! — псује баба и виче — Зар ти моје дијете да гњавиш ту и цриобразиш, безобразниче један? црн ти пасји образ!

— Не удри баба, помамила се; нијесам ја крив, но ме ова твоја ..... навуче — помаже онај, што га је дјевојка на се навукла, али баба једнако млати и туче, а особито, ако је љута и карим на дотичнога. Но ипак, ако онај лијепо моли, ударци су лакши, а ако се љути и виче, баба се још разгоропади више, па често и на поље онога избаци. Попшто се онај отео, или га је дјевојка сама пустила, она устане, па облијеће око мајке и моли је:

— Не бој се, мајко, мени није ништа, мајко; пас је стио, али му ја нијесам дала: ја чувам и твој и кнезев образ, но да те шћерица побиште.

Баба се љути и туче дјевојку туром:

— Што опогани кёжев образ, безобразнице једна? налет те било; ти нијеси више моје дијете, 'ајде од мене — и гони је од себе, али се дјевојка једнако умиљава и правда се баби, као да јој је онај хтио угарити на образ, али да она није дала. Уопће понавља се цио призор и свађа са кнезом као и прије, па и са шћери, али се опет умирује и оставља дјевојку у кнеза, препоручивши јој, да добро чува говеда и образ: „А ево сам ти и плетива напросила, да плетеши и радиши, вели јој баба — ишла сам по муљима, по м.... а, по Липнику, по Лизнику; напросила, сам турунџила, мавила, зеленила, првенила, жутила — мутила; нај, па ради ко и остале твоје друге и врснице!“ Баба одлази, а дјевојка је прати, као и прије, игра, преде, пјева, намигива, навлачи једнога на се, помаже, баба долази, туче онога и т. д. понавља се цио призор као и прије. Кнез се већ ражљути, па осјече баби, да јој не ће више дјевојке у најам, него нека је води куд јој драго. Кад дјевојка чује то, стане играти и пјевати:

„Удаји ме мила мати!
Сад ми ваља сад ми дај!,
Сад ти јадна умр'јех ја.“

Баба отпјевава дјевојци:

„Стани мало шћери моја,
Док опредем лан
И сакупим дар!“

Дјевојка опет пјева:

„Удаји ме мила мати,
Сад ми ваља, сад ми дај
Чекат више не ћу, хај!“

Баба ће јој.

„Стани мало шћери моја,
Док проберем ја!“

Дјевојка:

„Удаји ме мила мати,
Умријех ти ја“

Баба удари једнога туром и пита дјевојку:

„Отли овог шћери моја,
Да ти мајка да?“

Дјевојка дође пред тога, загледа му у очи и одговара:

„Не ћу ти га, мила мати,
Л....д је тај!;
Удаји ме мила мати
Сад ми ваља, сад ми дај
Умријех ти сада, хај!

Баба удара другога и пита је:

„Отли овог шћери моја,
Да ти мајка да?“

Дјевојка га загледа и одговори:

„Не ћу ти га мила мати
Дуго... је тај!
Удаји ме мила мати
Сад ми ваља, сад ми дај!“

Баба је и даље пита, да ли ће овог или оног, али дјевојка не ће ни једнога јер је неки „криво...“, неки „кратко...“ и т. д. Кад је баба обредала већину играча и дошла до онога, кога је дјевојка бегенисала, за тога одговара:

„Тога 'оћу мила мајко
Тог ми дај
Без њега ћу умријети, хај!“

И тога момка дјевојка навуче на се, али га баба не ће да туче, јер је бива удала шћер за њега, него сад баба тужи: куку мени јадно! куд ће ова црна друга сама? — тужи баба и чеше се испод опрежине.

— Па шта ћеш сама? — вичу сијелције баби — тражи каквога ћеда, па се удај.

— А шта ће ми ћедетина и јадетина, мој синко? — пита баба тужно.

— А ти салети каквога момка, па нека те узме.

— Момка, синко, момка, а шта ће ми стари и јади, кад од њега фајде нема.

— Ето баба кнеза, он је млад, па пођи за њега — вели неко између сијелција.

— А кёз? је ли кёз? — пита баба и намигује на кнеза, и чисто јој мило, што јој поменуше кнеза, па ашикује с њиме.

— Ја по кнеза баба! кнез је добар на некој ствари, па ће ти добро претрести стељу — вичу играчи, а баба на зло готова, па докопа кнеза и навуче га на се а запомаже: „Недај, шћери, удави ме кёз, јазук му било!“ Шћер припана на млати, по кнезу туром.

— Куку мени, удави ми мајку! — виче дјевојка.

— Не ће јој бити ништа! — разговарају играчи дјевојку — вјешта је баба томе.

У томе се и баба ископрица испод кнеза, па разговара шћер, да јој није било ништа, а у исто вријеме испусти испод опрежине мачку или какву гуку рутину.

— Изјалови се баба! — вичу сијелције.

— Куку мени, мајко! куку мени, брате, изјалови ми кнез матер — кука дјевојка у сав глас, као да је баба побацала мушко дијете.

— Гони ..... и .....! — виче кнез — осрамотиш ми кућу и село!

— Гони, гони! — вичу сијелције, те обично они момци, које је дјевојка на се навлачила, скоче и истјерају на поље и бабу и дјевојку, те је и игра завршена.

Мјестимично има и разлике у игрању ове игре, како у Гацку и Невесињу, тако и у осталој Херцеговини. Тако неки играчи не дају да се дјевојка удаје, него она привеже крпа на трбух, те изгледа као да је трудна. Мајка је туче и пита, чије је дијете, а дјевојка вели да је кнезово. Сад се састаје и суд, који испитује дјевојку за њезину трудноћу, а она и пред судом исказје, да је дијете кнезово, па ту и као роди дијете, које по пресуди суда дају кнезу. Кнез се свакако правда и свађа са бабом, али се баба не да ни осолити, а тако исто ни дјевојка. Кнез нема куд-камо но прима дијете, па узима једнога између сијелција, да му га крсти. Овај претури што преко врата и као кршћава дијете, али пошто је копиле, кршћава га на гомили и опет га дава кнезу. У томе дјевојка ашикује са појединијем, а кнез је онда тужи, да она није никако поштена, те моли, да је село проћера и њу и бабу. Село као послуша кнеза и изјуре обје на поље.

Мјестимично, мјесто туром, туче поједине и баба и дјевојка са торбом у којој има луга, те олужи дотичнога, а у соби ухвати се читава магла од разасутог луга¹⁾.

Прстена из луга.

У једној се посуди, на пр. тепсији, начини пирамида од луга или од брашна, а на врх пирамиде метне се прстен. Око те посуде окупе се играчи, који желе у игри учествовати. Први играч узме нож и одреже луга од пирамиде, са врха до на дно, колико хоће, па онда даде нож првоме играчу до себе, те и он реже пирамиду на исти начин, а тако редом сви играчи. Сваки се играч чува, да са резањем не обори прстен, јер који обори прстен, тај мора сад зубима вадити прстен из луга, а при том се наравно олужави или обрашнави око уста, носа и по лицу, узимајући прстен зубима, чему се остали играчи слатко смију.

При резању се не смије ни један играч прескочити, него реже сваки по реду, како га ред дође, а кад се прстен обори и дотични га играч дохвата, пирамида се оцеп гради и игра даље наставља. Који је играч невјешт и неопрезно реже луг, тај прије прстен и обори, те се догоди да он по више пута прстен дохвата.

Игра траје по вољи играча, а могу у њој учествовати и мушки и женски играчи.

IV. Игре са дневних сијела и црквених дернека или зборова.

Оро.

Овако ову игру назива Ј. Иванишевић²⁾, но наш народ обично каже „да играмо црногорски“ и зове је „црногорска игра“. Иванишевић је назива тим именом по орлу, јер — „да је игра добила име од орла, пошто се самом игром представља орловски полет“. Но из даљег описа његова излази, да се цио скуп чељади зове оро, те по томе и сијело или састанак, тако би се звало, као што се и из овога види: „Но дешава се да и странац случајно или из радозналости дође у црно-

¹⁾ Код Врчевића има забиљежена игра „Бабе, ћеда“, која би у неколико подсећала на ашиковаше бабино са кнезом, иначе нема никакве сличности са овом игром. И у Невесињу има игра „Бабе и ћеда“, али је врло непристојна, те је за то и не доносимо.

Код игре „Бабе и ћевојке“ морамо напоменути и то, да дјевојка навлачи на се нарочито оне момке, на које је што љута — народ рече карим — те их придржи, да их баба добро истуче, али ипак тако опрезно, да се не би свађа догодила, и да они не би осјећали пошљедица убоја.

При пјесмама код ове игре има неких разлика у игрању, односно пјевању, јер који умије боље да кнади, тај гледа да му и пјесма буде у бољем сроку.

²⁾ Јов. Ф. Иванишевић: „Оро“ у Гласнику зем. муз. 1900., стр. 533.

горски оро¹⁾. Овога је значења оно и код Медаковића и он каже: „Оро је састанак за играње и весеље и за пјевање. Свако се обуче лијепо, па иде на оро. На Божић, на Ускрсење, о слави храма, о креном имену, на покладе и при женидби имаду Црногорци оро. Сабере се ту дosta мушких и женских. Сви сабрани стану на овитак, а у сриједи играју по два пара, мушки са мушким, а женско са женским.“¹⁾ По томе би оро значило и коло, као што то Вук у свом Рјечнику наводи код ријечи бро (хоро)²⁾ и упућива на ријеч коло, где тумачи = Art Tanz, choreae genus (cf. хоро [оро]). Ко се у коло вата у ноге се узда.

Ову игру спомињу и Богд. Лалевић и Ив. Протић у своме опису Васојевића, но не дају јој никаква имена. Они кажу — „о великијем празницима бива сабор код цркве на Књажевцу до Андријевице, на коме се обично пјева и игра. Игра је врло проста: двоје — обично мушки и женско — скчују једно другоме у сусрет, разминоју се, па то понављају, док се не уморе и онда се загрле и пољубе. За вријеме тога играња пјевају по двије и двије дјевојке, а играч одаје почаст „дами“ пуцањем из „ливора“³⁾.

Тако описују они ту игру, док је код Медаковића опширније, а код Иванишевића најопширније описана.

Медаковић вели: — „Игра је одвојила од остала игре, којих у нашем народу има. Они посакају, али силно и тешко, да све под њима тутњи и то све на ножним прстима, али на високо од земље. Кад и кад у скакању јачом снагом тресне у вис, дигнувши руке више главе, па подвикне. Неки у овом подвикивању тргну малу пушку иза паса, те међу.“

Мушки изгледају чудновати: косо гледа очима на својега друга и суочавају се, као у неком спремању и усилјавању, кад ће једанак треснути рукама и подвикнути жестоко. У игри сасвијем измијени природно стање облика, гледајући оштро и држећи тијело натегнуто и кичељиво.“

„Женске је лијепо видјети — наставља Медаковић даље — кад играју: одскакају као лопта од земље, држећи руке низ бедре, као да су приковане. Стасом стоји она право и сав јој живот стоји као лутка, па игра у наоколо, па гледа умиљатим и стидљивим погледом на њену другарицу, а кад хоће да подвикне, и код ње се промијени и поглед, и лице. Кад престану од игре цјелива се мушки са мушким, а женско са женским. Ако ли је смијешано, да нема правих парова, онда игра мушки и женско, па ће женско по свршетку игре цјеливати мушки у руку, а мушки женско у чело. Док ови престану, одмах ускчују други, најприје подвикну, па играју. Из остала гомиле, која стоји на овитак, пјевају по два пара пјесму:

„Да пјевамо, да се веселимо,

• • • О весели, Боже, ако Бог дâ и т. д.“

¹⁾ В. М. Г. Медаковић: „Живот и обичаји Црногораца“. Нови Сад 1860., стр. 171.—174.

²⁾ Оро (хоро) и (у Црној Гори) vide коло 3: отишао на оро.

³⁾ „Срп. етнограф. Зборник“, књ. V., стр. 548. и 549. Даље настављају: „Овај начин играња дошао је из западног дијела Црне Горе, а прије њега је био неки старији, по којем су играле само жене, од којих једна представља младића, а друга дјевојку. Младић моли дјевојку, говорећи јој, да хоће да је узме, а она се играјући поноси, огледа у мало огледало, глача косу и као одбија га. Престављали су каткад и старац и баба. У новије вријеме допијео је такођер са запада и играње у колу са пјевањем. Нешто налик на ово и сада се налази код неких играчица, особито шаљивијих жене. Овој игри најелачнија је жупска игра, где више парова играју и мушки као загледа и моли женску. Ова је игра занимљива, а може се и у Требињу виђети, кад јатомице дођу Жупљани о Малој Госпи и играју уз свирку. Свирача зову „линџо“, те играјући подвikuју: хиса линџо! хиса!....“

„На покладе — свршава Медаковић — траје оро до зоре. У зиму им не смета снијег, већ и на снijегу играју. Посље ове у наовит игре, играју и другу игру. Увате се испод руке два и два те у трку поскакују 10—20 сежања, па се опет повраћају. И у овоме подскакивању поју и подврискују.“

Овако је ову игру гледао прије шездесетих година пок. Медаковић и описао је 1860. год., док је новији опис исте те игре г. Иванишевића читаоцима познат, те шта је све у тој игри, у овом размаку измијењено, може свак из дотичних описа видјети.

И код нас у Херцеговини ова је игра најобичнија и на сваком се сијелу и састанку младежки, са њоме забава отпочиње, и она се највише игра. Њу не играју само сељаци но и варошани уз руб Црне Горе, а то је од Суторине до Тјентиша у котарима Невесиње, Гацко, Билећа и Требиње. Где је велики алус код пркава, ту се народ окупи у више хрпа, свака хрпа чини засебно коло и ту играју по двоје, обично мушки и женско.

Оро, или како је у нас народ зове: скакање или црногорско играње, замеће се и игра овако: Издвоје се двоје мушки и женско, стану мало на страну, једно према другоме и мушки, лупнувши уздигнутих руку дланом о длан, подвикне: „хјај, хјај!“ стане на лијевој нози, десну мало уздигне, укрсти је преко лијеве и одскаче од земље у вис, идући према женској, пошто је на једноме мјесту скочио неколико пута, укрстивши ногама. А кад пође према женској, гледа да је вјешто обиђе и измијени мјесто с њом; промијениће и опет укрштај ногу и поскочити, те брзим скоком заобићи у коло женску, увивши се еластично напријед или на страну. Руке је подигао и опружио напријед, као да плије, а често замахива њима, као орао крилима кад лети, уз то почешће спушћа сад једну, сад опет другу, туче опет длан од длан, ујка „уј, уј!“ и подвikuје. Кад је дошао на мјесто, где је била женска, ту се еластично окрене на ону страну, на коју се са женском разминуо, опет скочи на једном мјесту неколика пута, укрштавајући ногу преко ноге, опружи руке и згодно се повије напријед и опет, поскакујући с ноге на ногу, иде према женској.

Женска такође у почетку игре скочи полако на једноме мјесту неколико пута онако уципљено с ноге на ногу, држећи руке низ бедре и у десној руци држи обично јаглук или мараму. Кад је мушки пошао према њој, и она полако подигне руке, поскочи напријед у одмјереним скоковима, да обиђе мушких и кад буде према њему, пружи руке, као да би га ухватила, али се згодно повије, да се обиђу и размину се хитро, да руке прођу изнад главе мушких. На мјесту, где је мушки почео играти, окрене се на ону страну за мушким, скочи на једном мјесту неколико пута с ноге на ногу и опет иде напријед према мушким. Неке ће женске као и мушки одмах у почетку дижи руке, лупнути њима и опружити их напријед, а неке, особито стидније дјевојке, не дижу руке прије, него дођу да се размину са мушким¹⁾.

При скакању мушки често подвikuју „Хјај! хјај!“ и ујкају: „уј, уј!“ и тада обично више клиси у вис, а ако се има и леворвер, тргне га и опали у вис. Ово ће учинити и они, што не играју, него стоје око кола.

И женска узвикува, но ријетко ће то учинити дјевојка, обично кличу невјесте у постарије жене. Дјевојке у новије доба, а и момци, сличу некако кроз заобљена

¹⁾ Стари је обичај био, да женске укрштају ноге као и мушки, те се то јоп и данас види на неким мјестима у Невесињу, али све више то излази из обичаја.

уста, као да би звиждали. То чине, да им је лакше, јер се ширењем руку, подвикивањем, скитањем и силним пухањем на уста у неку руку одмара — како кажу играчи. Шаљивији и слободнији играчи и играчице — невјесте — подвikuју: „хај! скочи ми слатка, кад си ми така!“ или: „ај снашице, пејдашице!“ Играње траје док уљезе мушки, да измијени мушког или женска, да измијени женску; чим уљезе измјена, онај, ко је измијењен, престаје играти, а игру продужује они који уљезе. Обично бива, да измијени јаран јарана или другарица другарицу, да се не би уморила, јер је ова игра и сувише тешка и напорна, а особито љети, на отвореној подини и сунчаној припеци. Кад се женске мијењају, уљећи ће она, која измјењује, пред играчицу, турне је руком, као да се уклони и мјестимично ће рећи: „да те измијени, секо!“ или што слично томе, а мјестимично не говори ништа. Играчица се уклони и стане у коло, а она, те је измијенила, игра са мушким, док и њега измијени који од мушких, па и са овијем наставља играње. Ово мијењање бива каткад врло често, а нарочито онда, кад је у колу момак, кога воле дјевојке па желе, да бар с њиме заиграју, или кад је у колу дјевојка, коју момци воле, па се уплећу и надмећу с њоме у игрању. Радо у игру улази и дјевер са невјестом, те се често мијењају.

Око играча све се више и више скупља свијета, те их ухвате у обруч и начине коло, па се по томе ова игра и зове код нас коло¹⁾.

Како се свијет примиче играчима, то и коло бива све уже, те су често пута играчи приморани, својим скакањем размицати коло. Тада обично играчи добро скачу и размахивају рукама, а свијет се у колу измиче на се, да га играчи не би очепили или турнули.

Овако ову игру играју наши сељаци, но од неко доба у овоме се осјећа нека промјена, нарочито у Гацку. Гаћани играју, држећи ногу уз ногу и одскакући на предњем дијелу стопала, где су прсти, по три пута у вис; за тим распире ноге и мичу се жестоким махом десно и лијево, па опет скупе ноге и као коцље у вис ђиласају, ширећи руке и грабећи њима напријед сад десно, сад лијево, а сад опет као да се плије. Кад хоће да промијене мјесто и размине се са женском, распире ноге и жестоким скоковима, уз подвикивање: „хај, хә!“ мине мимо женску, ширећи руке према њој, као и код првог играња.

Женско се играње није оволовико промијенило, а кад женска не би убрзавала своје кораке у игри, да се на вријеме и где треба размине са мушким, промјене неби ни било, а онако се ипак примјећује. Прије се је цијенио, да је добар играч односно играчица, онај, који више ђипа у вис и укрптај му је ноге виши, те хитрије диже и спушта ноге, те се по томе цијенила снага дотичнога; но данас се цијени за добра играча онај, који еластичније и одјереније меће ноге и прави скокове, те има гипкост у тијелу. Уз гипкост је још особито потребна озбиљност

¹⁾ Овдје је ријеч о колу и ако се Ј. Иванишевић чуди некоме напрем писцу, е је то играње названо „колом“. Наш народ зове окупљену сјетину око играча у колу, колом и обично каже: ено сад тај и тај игра са том и том у колу. Дакле у нас се то зове коло, а игра има своје поријекло у старој грчкој игри *Xoros*, од чега и име носи, а никако од орла. Код нас има и крвно коло и, по свој прилици, не ће Иванишевић то побити, и ако се ту не игра каква кола, где би се хватали мушки и женске за руке, па се ту свијет скупио и стао у коло ради умирња завађених породица. Према овоме код нас се свака скупина свијета у коло зове колом, а има кола веселих, жалосних, покажнице на хаљинама умрлога, и кола ради договора, као на пр. крвно коло, где се договарају о умирњу крви.

и пажња, то јест, играчи треба да пазе на сваки покрет једно другога, како би се покрети удешавали једно према другоме, те игра била складна.

Кад се игра у кући, дика је играчу, ако може у одмјереном скоку, издигнувши мало руке поврх главе, куцнути рукама у таван, а кад-кад и главом. У игри треба да влада озбиљност и како који играч улази, да измијени онога, који игра, овај му то уступа без замјерке. Јубљења нема, јер је то срамота, осим кад игра рођак са родицом, брат и сестра, па не ће нико да их измијени, а то је опет само на свршетку играња, загрле се у сусрету, пољубе у лице и престају играти.

Данац у овој игри међу играчима треба да буде строга пристојност, особито кад игра момак и дјевојка, или уопће, кад играчи нијесу у каквом роду. Но некад је било и шале, а понешто има и сад, нарочито у Површи. Која постарија жена, која је већ позната као шаљивчина, па кад с њоме игра који мушки ожењен, а и он је познат као шаљивчина, они у игри праве смијешне призоре, вишне изазивајуће: тапка једно према другоме и ногама и рукама, а уз то извлађују масне пошалице, све ради смија и забаве присутних у колу. Мушки увије међу ногама турину од гаћа, држи то су обје руке и поиграва према женској, а женска опет узме у руке ресе од лиздекаче и иде према мушкоме, замахне као да би га ударила, али баш у томе моменту и једно и друго учине врло вјеште покрете, те се мимоиђу и онда се врти једно око другога у смију и шали.

Ово је, по свој прилици, остатак какве старинске игре, из које се данашња развила, отресавши се тих старих призора, којима се није прије замјерало, него су можда игру зачињавали; а ми их се данас стидимо. Оваке призоре спомињу Лалевић и Протић, па је сигурно овака игра била опћенита и на далеко раширења.

Док се у колу игра, они који стоје и сачињавају коло, а не играју, обично пјевају, али они који играју не полажу на пјевање никакве пажње, јер им пјесма не даје такта игрању. Пјева се, шта ко хоће, но никад се не пјевају јуначке пјесме. Обично пјева двоје и двоје, оно које стоје једно уз друго; најчешће пјевају женске са женским, а мушки им опет отпјевавају, понављајући исте ријечи пјесме, или настављајући стих други, који по реду у пјесми долази. Често пјевају заједно мушки и женске, но ако су род или сусједи, иначе не. Пјевачи обично кад прекину пјесму, а други прихвате, улазе да играју, измјењујући оне, који су играли. Како играчи изувају опанке или кундуре, а остају само у чарапама, да лакше играју, то се обично у колу виде и момци и дјевојке, понајвише у чарапама.

Кад момци отпочну пјевање, пјевају овако:

„Дај да једном запјевамо,
Да видимо, моремо ли?
Ми моремо и хоћемо!
А ја знадем, ко не море:
Младо момче нежењено,
Које гледа ћевојака,
Које гледа и загледа,
Ал му не да стара мајка —

Бог јој дао дуге јаде!
Ко момчету дуге исћи,
Гледајући црне очи.
Гледајући не љубећи;
Или црне или плаве,
Ил' које су момку драге —
Обоје су момку драге!“

На то ће дјевојке прихватити:

Дај да једном запјевамо,
Да видимо, моремо ли?
Ми моремо и хоћемо,
Но не знамо коју ћемо —
Коју нама драго буде.

Драго нам је код оваца;
Драго моје гајтан плете,
Гајтан плете свилу преде,
С гајтаном се разговара:
„Ој гајтане, мој златане!

Коме ћеш ми суђен бити?
Ко ли ће те подерати?
Да ја знадем, мој гајтане,
Да ћеш мени младу момку,
Ја бих ишла у ту башћу,
Све бих руже потргала,
Из њих воду извијала,
Своје лице умивала —

Кад ме љуби нек мирише!
Да ја знадем, мој златане,
Да ћеш мени стар-делији,
Ја бих ишла у горицу,
Ту бих пелин побирала,
Из њег воду извијала,
Своје лице умивала,
Кад стар љуби, нек је грко!“

Други на другом крају кола настављају:

„Ој јаворе горо моја,
Навиј ми се на дворове,
Па послушај шта говоре,
Кад ми драга дворе мете;
Метла јој је струк босиња,
А сметљиште каранфиље.
Туд налази младо момче,
Па јој баца јабучицу,

Јабучицу замећала —
— Не замећи, бићеш моја,
Ја ли моја ја л' братова,
Ја л' у селу јаранова. —
— Нит ћу твоја пинт братова,
Ни у селу јаранова;
Ја сам себи изабрала,
И касаби према себи.“

Женске отпјевају:

„Гавран паде на Повију,
Куне Дугу и Голију.
То зачула б'јела вила
На гаврану говорила:
„Уј отален цри гавране!
Кровијо, Бог т' убио!
Млогу ли си крв попио!“ —

Гавран вили одговара:
„Да сам Бог д'о јуче био,
Крви би се напојио,
Кљуном меса на'ранио,
Девет брата Југовића,
И десетог Југ Богдана!“

Уз ову игру пјева се врло много пјесама, но обично по реду, али често се у једном колу, у једно исто вријеме, чује да се пјева и на два, па три и четири мјеста.

Неке од тих пјесама, које су одабраније, те се и више пјевају, ниже износимо:

1.

Бор садиле до три јеле —
Ту каве, ту механе,
Ту чаше, ту маштрафе,
Ту вино, ту ракија,
И бегова јауклија — ја!
То не биле до три јеле —
Ту каве, ту механе,
Ту чаше, ту маштрафе,
Ту вино, ту ракија,
И бегова јауклија — ја!¹⁾
Но то биле до три секе —
Ту каве, ту механе и т. д.
Једна другој говорила —
Ту каве, ту механе и т. д.
Шта би која највољела —
Ту каве, ту механе и т. д.
Најстарија говорила —
Ту каве, ту механе и т. д.

Ја бих ерму највољела —
Ту каве, ту механе и т. д.
А средња је говорила —
Ту каве, ту механе и т. д.
Ја бих чови највољела —
Ту каве, ту механе и т. д.
А најмлађа говорила —
Ту каве, ту механе и т. д.
Ја бих граду највољела —
Ту каве, ту механе и т. д.
И у граду младу момку —
Ту каве, ту механе и т. д.
Срма ће се повешчати,
Чова ће се подерати,
Град остаје до вијека,
И у граду младо момче
Ту каве, ту механе и т. д.

¹⁾ Ови се стихови у пјесми понављају уз сваки стих.

2.

Ој ћевојко, ће си ружу брала?
— Младо момче у твом винограду. —
Ој, ћевојко, да сам те видио!
— Младо момче, шта би учинио? —
Ој ћевојко, ја те пољубио!

— Младо момче, шта би наудио?
Ја узела воде и сафуна,
На умила иребијело лице;
Љепше лице, нег' је прије било! —

3.

Синा магло, ти не падај амо,
Но ти падај поред Цариграда,
Ће се љубе два дилбера млада;
Два дилбера — момак и ћевојка,
Младијаху нико не чујаше,
То зачула зелена ливада,
На казује стаду бијеломе;

Стадо каза младоме чобану,
Чобан каза студеном камену,
Камен каза на путу путнику,
Путник каза мору дебеломе,
Море каза на мору бродару,
Бродар каза ћевојачкој мајци:
Мајка шћерцу љуто кунијаше. —

4.

На сан ми се жалује,
Ће мој драги данује,
Ће данује — данује,
Другу драгу милује;
Нек милује — милује,

И он ће се кајати.
Ја сам млада ћевојка
Извију се под облак,
На ћу гледат и гледат
Мога драгог ћевојку. —

5.

Пошетала ћевојка —
Кајно, кајно ћевојка!
Тамо доље низ поље —
За њом момче шетало:
Лак полако ћевојко,

Да заједно шетамо,
Прије смо се гледали,
На бабову чардаку,
На братову јастку. —

Као што је прије речено, и варошани играју игру оро, али је ипак држе за чисту сељачку игру, те је они играју нешто различитије од сељака. Разлика је та у томе, што они играјући не ударају објема ногама о земљу, укрштавајући брзо једну ногу преко друге, него они полако одижу и спуштају сад једну сад опет другу ногу, те с тога код њих и нема онога силног клисања и ћипања у вис, него је виште као неко поскакивање и трескање. Но ипак ће и они на једној нози редовито три пута поскочити, дочекивајући се на прсте, те промијенивши ногу и опет три пута поскочити, па опет промијенити. Ово је мијењање брзо и при пријелазу на другу страну понавља се, али мало бржим и дуљим скоком.

И женске играју на једној нози, подизући сад једну сад другу понешто у висину, и сматра се као невјешта играчица, која укрштених ногу игру отпочне.

И у вароши се при игрању подвикива, рукама плеска, прстима шклатпће — клизнувиши палцем низ средњи прст и онај до њега, јаким притиском — и пролазећи једно мимо друго, шире руке или млате длан о длан. Обично прстима шклотпћу, играјући на једноме мјесту, а кад пођу да се размину, плесну длан о длан и бразим скоковима размину се. Особито је ово пуцање прстима и плескање често и силно, кад играју муслимани — момци или дјевојке, јер жене код муслимана врло ријетко играју, осим младе невјесте са својим родом.

Муслимани као и православни у игри се држе достојанствено и праве разне покрете, увијајући се тијелом, сад десно, сад лијево, те нагињући главом на једну и другу страну. Овако је играње и лијепо и занимљиво видјети, нарочито у Трећињу, кад играју мусимански Џигани и Џиганке о Бајрамима, Ђурђеву дану, о

свадбама и разним састанцима и теферичима; па их муслумани зову својим кућама, да их својом игром и пјесмом развеселе и забаве.

У Гацку муслуманке не дижу руку у вис, оне играју као погнуте, држећи руке напријед испружене и тихо плешчући длан о длан; па и кад се са мушким размињују, не шире руку.

При игрању ове, као и других игара, у колу се често пута виде и чују дипле с мијехом, а нарочито кад су велики дернеки код цркава, али диплање не упливши на играче, пошто им не даје такта.

Велике разлике у овој игри, као што се види, нема између сељака и варошана, а нема је бар у игрању много ни између Херцеговаца и Црногорца, изузимајући пјевање јуначких пјесама и љубљење, које у нас није у обичају. Разлика је та у главноме у томе, што се у Црној Гори игра у широкој елипси те се играчи гоњају, јурећи у елипси једно за другим¹⁾; док се код нас игра у уској елипси; играчи играју, једно према другом, а размињују се једно поред другог, но вазда тако, да је једно другом окренуто.

Најљепшу хармонију у овој игри чини мушки подвикивање и куцање о грлу ѡердана и сребрних синџирића на павтама играчице.

Игра у колу.

У коло се ухвате и мушки и женски — онако измијешано, а наравно гледа се, да стане свак до оног, кога воли, или како би се модерно рекло: свак до своје симпатије. Ухваћени у коло држе се рукама за руке, а у коло уљезе двоје — обично момак и дјевојка, те играју једно према другом, поскакујући с ноге на ногу и у томе скакућању пролази једно мимо другог. Они, који чине коло, пјевају, виште рецитујући пјесму:

„Ко нам игра у коло?	Златном жицом пушена.
На њега је долама,	Љуби кога у колу,
И бурунџи кошуља,	Ако л' не ћеш никога —
Б'јелом свилом везена,	Шећи злато из кола.“

Кад то испјевају играч и играчица престану; из кола се пусти играч и повуче за руку играчицу, која је била до њега, или пак коју другу из кола, те сад они играју, а на њихово мјесто у коло стану они, што су играли. Но обичније је, да играч и играчица сами себи нађу замјену на тај начин, да играч повуче свога јарана из кола у коло да игра, а играчица своју јараницу; они стану на њихова мјеста у колу. Коло и даље пјева горњу пјесму или још и ову:

„Коло игра на зеленој трави,
У том колу шећер-Анђа шеће;
Каква Анђа медна уста има,
Да ме хоће пољубити њима.
Љуби Анђо, кога ти је драго,
Само немој кога рапша немаш,
Ружиће те твоја мила мајка.“

¹⁾ Неке године ухватило се коло под Острогом код дјењег манастира, све сами Црногорци и Црногорке. Играчице и играчи се мијењали, а свијета се гомилало око кола из свију крајева, па дошли и наши радознали Бошњаци, да виде црногорску игру. Један од њих догодио се онако мало у „ћејифу“, па ускочи у коло и почне играти са Црногорком, јер док је Босанац ускочио, Црногорац је изашао по реду игре. Бошњак, нешто у „ћејифу“, а нешто невјешт игри, изазвао је у колу смијех и шалу, те се и Црногорка-играчица почне шалити с њиме и засуче крај од трафеје, као да ће га ударити, а на то наш Бошњак бјеж из кола!!

Коло стоји на једноме мјесту и не креће се, а играчки се парови мијењају на већ поменути начин те се по вољи игра уз горње пјесме.

У игри је правило тако, да сваки играч и играчица, кога играјући пар одабере за измјену, мора уљећи у коло да игра, иначе не бијаше се хватати у коло, ако има који узрок, да не игра.

Трампе.

Ово су играње примили у Горњој Херцеговини од Хумљака, који излазе љети на планину, за то једну између њих и зову „Хумеко коло“.

Трампе обично играју измијешани мушки и женске, те сами мушки и саме женске — већ како је која игра.

Ову игру играју и муслимани, уз пјевање разних пјесама.

Трампе се зову ове игре за то, што се у њима трампа, трата или кљуса; што се ходајући тресе и ногама завегава, сад тамо, сад амо. У Вукову Рјечнику има глагол тратати и значи ићи не гледајући куд (daherschlendern, incedo temere, басати), што и код ове игре бива; па отуда јој је и име, прије него од трампе (der Tausch, mutatio). Трампе се игра на више начина, те ћемо их ниже изнапојити:

1. Једновито коло.

Ухвате се за руке мушки и женске, измијешани, па ће први и највјештији играч — коловођа — повести коло по два корака напријед, а трећи натраг — на узврату, т. ј. два напријед — на десно, а трећи натраг — на лијево. Уз играње играчи и играчице сложно пјевају:

„Ој ћевојко цицо моја, — цицо моја,
Цицала те мајка твоја,
Мене моја, тебе твоја;
Мене моја код оваца,
Тебе твоја код јањаца;
Наџиџану мени дала,
Ја ти цице потргао.“¹⁾

Или ову:

„Коловођа душо моја — душо моја!
Коло води, хитро ходи.
Нит ћу ходит, нит ћу водит,
Друге су ме потвориле,
Да сам драгог машом била;
Нијесам га ни виђела,
— А тако га пожељела! —

Па му рекох: ложи ватру,
А он стаде кућу мести,
А ја машом те по глави,
Мало сам га дофатила,
Много му се мозга види!
Зло му чула мила мајка
— „Јао мени син јединјак“^{2).}

О овој игри пјесма даје такт, за то су све пјесме у осмерцу, а редовно се пошљедња четири слова понављају. Такт пјесме у игри овакав је: у прва четири слова стиха прави се први корак, у друга четири — други корак, а при понављању пошљедња — друга — четири слова, прави се један — трећи — корак натраг.

Муслимани врло радо играју ову игру уз пјевање пјесама, али те пјесме нијесу вазда у осмерцу, него их има у десетерцу, но ипак су претежно у осмерцу. Код неких се понавља цио стих, а код неких само друга половина стиха. Но ово је код пјесама у осмерцу, дочим код оних у десетерцу не понавља се ништа.

¹⁾ Пошљедње двије ријечи се у сваком стиху понављају.

²⁾ И код ове пјесме пошљедње се двије ријечи понављају.

Ево неких од тих пјесама:

1.

Кој ј' за кола, хајд у коло!
Кој ј' за кола, хајд у коло¹⁾,
Који није, сједи даље,
Сједи даље, чувај дворе,
И у двору стару нену.

2.

Шимшир горо, шимширова,
Разви гране шимширове,
Да ја прођем и проведем,
Дилбер-коло ћевојака;

Коловођу дилбер-Фату.
Лак-полако коловођа!
Ми се младе умориле. —

3.

Поиграјте лаке ноне! — лаке ноне!
Док нијесте војна стекле:
Не дâ војно ић у коло,

Но ми војно проговара:
„Дилбер-Фато, моје злато!
Чувај кућу и бешику.“ —

4.

Бугаркиња коња јаше,
Коња јаше, сабљу паше,
Ша је себи говорила:
„Боже мио, љепа ти сам!
Да ми дају обирати,

Обирати младе момке,
Ја бих млада одабрала:
Из Требиња Ресулбега,
Из Билећа Хаџовића,
С Невесиња Јубовића. —

5.

Заклиње се беже Мустај-беже:
„У гори ћу начинити дворе
Од мермера и с' мора камена;
Прекрићу их листом калопера,
Поткитити листом милодува;
Добавићу зелену долamu,
На долами цуца позлаћена;
Набавићу јато голубова;

Оженићу сина Хусеина —
Нек ми снаха заспати не може,
Од трепета млада калопера,
Од мириса листа милодува,
Од шкрибута зелене доламе,
Од сјајања сјајнијех путаца,
Од гугута јата голубова.“ —

6.

„Играј Бела, играј Бела,
Не жали ципеле — играј Бела!
Ниси Бела, ниси Бела,
Од баба донела — ниси Бела!
Већ си Бела, већ си Бела
Са мном задобила — већ си Бела!
Сјутра ћемо, сјутра ћемо,
До Тријеста поћи — сјутра ћемо!
Купићу ти, купићу ти,

Цаклене ципеле, — купићу ти!
Двије дибе, двије дибе,
Четири кадифе — двије дибе!
И два паса, и два паса,
Да је више гласа, — и два паса!
Два фесића, два фесића,
Бисером кићена, — два фесића!
Два с бисером, два с бисером,
А два с дукатима, — два с бисером!“ —

Мелодија ових пјесама различита је, али је неколико удешена тако, да она дава такт игри.

¹⁾ У првој и другој пјесми понавља се цио стих, док се у трећој понавља цио стих и опет друга половина стиха.

2. Двоструко коло.

Ово се коло игра као прво — два корака напријед — десно, а један — трећи — натраг — на лијево. Но прво „Једновито коло“ отворено је и води га коловођа, а двоструко је коло затворено и налазе се два кола, једно у другоме. Оба се кола — једно у другоме — крећу на једну страну, а такт удешава према мелодији пјесама. Коло се обично почиње са познатом пјесмом из „Балканске царице“: „У Ивана господара“ али је то већ замијењено, те се пјева: „У Николе господара“.

Осим поменуте пјесме пјева се у двоструком колу и ова пјесма.

„Овце чува робињица — робињица!
Овце чува робињица,
Око пута заузбија — заузбија
Око пута заузбија¹⁾.
Туд налази девет брата;
На камену ужинали,
Па питају робињицу:
„О Бога ти, робињице!
Имаш никог од свог рода?“
А она им одговара:
„Имам неће девет брата,
Ал их сеја не познаје.“
А пита је брате Мирко:
„Ој Бога ти, робињице!
Би л' и једног познавала?“

Одговара робињица:
„Бих познала брата Мирка.
Кад је био у бешици,
Сека га је опржила,
На десници бјелој руци!“
Мирко руку отпучио,
Сестри руку показао;
Сека брата познавала
Од радости заплакала,
„Благо мени брата мога!
Давио сам га изгубила,
Ево петнаест годиница,
Да сам тужна робињица!“
Шемлук браћа учинише,
Када сестру избавише.“ —

Има више пјесама, које се уз ову игру пјевају, али су, зарад такта игре, све у осмерцу и пјевају се по једној мелодији, као и она: „У Ивана господара“.

Слика 17. „Коло на колу“.

Кад је коло састављено, као што треба, доне коло игра полако „трампе“ и креће се два корака напријед а трећи натраг. Играчи у горњем колу чврсто стоје и пјевају:

¹⁾ Сваки се стих овако понавља у цијелој пјесми.

„Ој, ћевојко Стамболијо, Стамболијо!
Стамбол ти се оборио, оборио!
Драги ти се разболио, разболио!
Драги ће ти умиријети, умиријети!
Па ако ће, и нека ће, и нека ће,
С' тим се не ћеш осветити, осветити!
Солуфе сам поткитила, поткитила!

Себи момке намамила, намамила!
И Алију Сарајлију, Сарајлију,
И Омера калонера, калонера,
Који кује халхалуке, халхалуке,
И на руке белензуке, белензуке,
А на главу златну грану — златну грану¹⁾.

Ову игру играју колико православни, још радије муслимани, на љетнијем теферићима. Игра је врло тешка, колико за дбње коло поради терета, толико горњем, јер у окретању на висини може да се заврти свијест, дође несвестица и онда може да се падне. Ово коло радо играју у Црној Гори и у Гацку, дочим у Невенињу још није играло.

4. Хумско коло.

Ово се коло зове „Хумско“ за то, што су га Гаћани примили од Хумљака. Играју га само мушки, као и прво — коло на колу — и то на овај начин: Играчи се ухвате у коло, и то затворено коло, метну руке на рамена један другоме, те се крећу на десну страну као у првијем колима — два корака напријед, а један — трећи — натраг. Такт за игру даје им пјесма, коју пјевају:

Вино пила четворица, —
Све два и два!
Међу њима Анђелија —
Ситно игра!
Какве Анђа руке има —
Има има!
Да ме хоће загрлiti —
Њима, њима!
То би мени мило било —
Збиља, збиља!
Каква Анђа уста има —
Има, има!
Да ме хоће пољубити —
Њима, њима!

То би мени мило било —
Збиља, збиља!
Какве Анђа очи има —
Има, има!
Да ме хоће погледати —
Њима, њима!
То би мени мило било —
Збиља, збиља!
Какве Анђа зубе има —
Има, има!
Да ме хоће загризнути —
Њима, њима!
То би мени мило било —
Збиља, збиља!

Игра је одмјерена строго по пјесми, те се у прва четири слога стиха чини први корак, у друга четири други корак, а у четверосложном стиху повраћа се трећи корак — натраг.

Ходалице.

Ова врста игара зове се овако по ходању играча и играчица; играчи или играчице, на само, или пак измијешано — већ како је у којој игри обичај — подијеле се у групе, па ходају једни према другој уз пјевање пјесама.

У Ходалицама на првоме мјесту долази:

1. Ходалица.

Ово је најједноставнија игра у овој групи игара. Муслимани је радо играју и зову је „ходалицом“. Играчи се подијеле на двоје — на једној су страни момци, а на другој дјевојке.

¹⁾ Ова се пјесма, уз понављање стихова, пјева као и она „У Ивана господара“.

Дјевојке пођу према момцима пјевајући:

„Хода, хода преко поља,
Хода, хода преко поља!“

и, дошавши пред њих, поклоне се па се опет полако измичу натрапке, пјевајући исти стих, и стану на своје мјесто.

Кад су дјевојкестале на своје мјесто, сад полако момци иду дјевојкама, понављајући онај стих, који су и дјевојке пјевале. Кад су дошли пред дјевојке поклоне им се, и измичу се натрапке до на своје мјесто.

Дјевојке опет иду момцима и пјевају:

„Младо момче и ћевојче,
Младо момче и ћевојче!“

поклоне се и измичу, а момци, на исти начин као и први пут, иду опет дјевојкама, пјевају, поклањају се и измичу. Тако то иде уз сваки стих слиједеће пјесме:

„Стије момче но ћевојче,
Испод стијда говорило:
„Дај ћевојко, једно око!“
А ћевојка жаловита,
Па му даје оба ока!
Опет момче ријеч рече:
„Дај ћевојко једну руку!“

А ћевојка жаловита,
Па му обје руке дала!
Опет момче ријеч рече:
Дај ћевојко, једну дојку!
А ћевојка жаловита,
Обје дојке момку даје!“

Ову пјесму пјевају муслимани, а православни, уз напријед описано играње, пјевају:

Затекох се, зарекох се —
Несрће моја!
Недаћо моја!
Дангубо моја!
Хај јади, јади и — јади!
Да се никад удат нећу —
Несрће моја!
Недаћо моја!
Дангубо моја!
Хај јади, јади и — јади!¹⁾
Преварих се, удаох се —
Несрће моја и т. д.
За малена, за ћавлена —
Несрће моја и т. д.
Ја га спремих за козама —
Несрће моја и т. д.
Сви козари дојавиле, — и т. д.
А мој мали недојави. —
Ја га пођох потражити —
Сретох козу разблудницу:
„Камо козо драго моје?“

Коза мени отказује:
„Завади се са брабоњком!“
Ја полети, ја потеци —
Кад га нађох на пртини,
На пртини, под брабоњком
Брабоњак га освојио!
Ја га узех у наручје —
Донесох га б'јелу двору,
Па га метиух крај огњишта,
Скочи жижка, опржи га;
Ја га дигох на полицу, —
Дође маца, огребе га;
Ја га метиух на ћепало, —
Дође куџа, уједе га;
Изнијех га на буњиште, —
Дође кока, уклјуну га. —
Несрће моја,
Недаћо моја,
Дангубо моја
Хај јади, јади и — јади!

Како уза сваки стих иде страна страни, поклања се, измиче и т. д., то је игра прилично дуга, али услијед шаљиве пјесме ипак није досадна.

Горњу пјесму, уз исту игру, пјевају и муслимани у Кључу и Џерници у Гацку.

2. Отмице.

Подијеле се мушки и женске на двоје; свака се странка ухвати по руке и иде једна према другој пјевајући:

¹⁾ Ови се стихови понављају уза сваки стих у цијелој пјесми.

„Шта ви се тамо зелени, зелени,
Шта ви се тамо?“

Дошавши до оних, што стоје, поклоне се у моменту, кад рецитују стих: „Шта ви се тамо?“, поврате се натраг и стану на своје мјесто. Друга странка сад полази овој отпјевавајући:

„Трава нам се зелени, зелени!
Трава нам се.“

Пошто су се поклонили, уз понављање „Трава нам се зелени!“, враћају се на своје мјесто.

Слика 18. „Отмице“.

Прва страна опет иде и пјева:

„А шта ви је на трави — на трави?
А шта ви је?“

поклоне се и пјевајући: „А шта ви је?“ враћају се на своје мјесто. Овако се редом игра уз ниже изнешену пјесму:

Друга страна:

„Бевојке нам на трави — на трави
Бевојке нам!“

Прва:

„Шта ви раде на трави — на трави?
Шта ви раде?“

Друга:

„Ружу беру на трави, — на трави,
Ружу беру!“

Прва:

„Дајте нама до једну — до једну!
Дајте нама!“

Друга:

„Не дамо вам ни једне — ни једне,
Недамо вам!“

Прва:

„А ми ћемо у силу, — у силу,
А ми ћемо!“

Друга:

„Боже сплу саломп, саломп!
Боже сплу!“

Прва:

„Боже нама помози, помози!
Боже нама!“

И сад прва странка ухвати једну дјевојку из противне странке, као да је отме, по чему се и игра зове „Отмица“ и преведе је на своју страну, те сад отмичари запјевају:

„Благо нама, добро доведосмо,
Јутрос нам је уранила,
Ватру нам је наложила,
Дворе нам је пометала,
Ладне воде доњијела,
Мрку каву приставила!“

Друга им странка отпјева:

„Благо нама, ало нам оде!
Кад је добро, ето вам га,
С ње нам село све весело!“

На исти се начин игра продужава и игра по вољи играча, те се отме по више играчица.

3. Ку не¹⁾.

У овој игри одвоји се двоје, мушки и женски, прекрију се великом марамом или мушкијем широкијем пасом — шалом, те женска преставља испрошешу дјевојку, по коју су дошли сватови, а мушки њезина дјевера. Обоје имају сакривене игле, те стоје погнутих глава, а на другој страни стоје измишљани мушки и женске, према њима у реду.

Кад се уреде и стану једни према другима, онда играчи и играчице иду према прекривеном момку и дјевојци, клањајући се и пјевајући:

„Шта тौ күнаш күнд јанá?
Күнд јанá, ах-а!

Дошавши пред ове, опет се у реду полако повлаче натраг на своје место те стану.

Сад оно двоје полако иду њима, поклањајући се и пјевају:

„Испротёнл сёјё мдјá,
Сёјё мдјá ах-а!“

Пошто су дошли пред њих, полако се враћају натрапке и стану на своје место.

Уза сваки стих доље наведене пјесме понавља се, као што је напријед наведено.

Играчи и играчице:

„А за кога, куно јана?
Куно јана, ах-а!“

¹⁾ У Невесину се ова игра игра ишто друкчије и зове се „Коне“ од ријечи компанија (сусјед), а пјева се: „Шта то конаш...“ од конати = мислити, размишљати у близи. Но оно „о“ изговара се некако у прелијевању на „у“. У Невесину пјевају и играју само женске, осим што има дјевер уз дјевојку.

Дјевојка:

„За царинка, сејо моја!
Сејо моја, ах-а!“

Играчи и играчице:

„Колка рока, куно јана?
Куно јана, ах-а!“

Дјевојка:

„Три године, сејо моја,
Сејо моја, ах-а!“

Играчи и играчице:

Ишта мање, куно јана? ¹⁾	Ишта мање, куно јана?
— Дв'је године, селе моја!	— До у јутру, сејо моја!
Ишта мање, куно јана?	Ето свата, куно јана!
— Годиницу, селе моја!	— Мећи столе, сејо моја!
Ишта мање, куно јана?	Дошли свати, куно јана!
— Три мјесеца, сејо моја!	— Куд ћу сада, сејо моја?
Ишта мање, куно јана?	Хајде бабу, сејо моја!
— Нехељицу, сејо моја!	—

И сад дјевојка са дјевером не иде пјевачима, него иде једноме између присутних, обично постаријем човјеку и, као да га пољуби у руку, убоде га иглом те је овај гони од себе. Она повративши се иде пјевачима, клањајући се и пјевајући:

„Не да бабо, сејо моја,
Сејо моја, ах-а!“

Послије поклона поврати се на своје мјесто, а пјевачи пођу њима и пјевају:

„Хајде мајци, куно јана,
Куно јана, ах-а!“

Док се ови враћају на своје мјесто, дјевојка са дјевером прилази којој постаријој жени, као да је пољуби, па и њу убоде иглом, напито је овај гони. Она сад иде пјевачима и пјева:

„Не да мајка, сејо моја
Сејо моја, ах-а!“

Пјевачи запјевају:

„Хајде драгом, куно јана,
Куно јана, ах-а!“

Она иде једноме момку, те и њега, мјесто пољупца, убоде, а овај их гони, те они иду пјевачима, пјевајући:

„Не да драги, сејо моја,
Сејо моја, ах-а!“

Пјевачи им отпјевају:

„Хајде нама, сејо моја,
Сејо моја, ах-а!“

Дођу дјевојци и узму је међу се, те је игра свршена.

Ова је игра опћенита; играју је и мусимани, само у игрању има неких разлика. Тако у Срђевићима пјевачи и пјевачице сједе на једноме мјесту и пјевају; на неким мјестима у једно исто вријеме иду једни према другима и пјевачи и дјевојка са дјевером, па се срету, поклоне се и опет враћају, а на некима опет пјевају саме женске.

¹⁾ „Куно јана“ и „сејо моја“ са оно „ах-а!“ понавља се уза сваки стих.

Код мусулмана женске саме, без мушких, и играју и пјевају.

Мелодија пјесме врло је тужна и жаловита, а особито је дирљиво оно „ах-а!“ за то за дјевојку одабирају највјештију, која умије лијепо пјевати и игру извести.

4. Бибера.

Ова је игра врло раширена, јер је играју и мусулмани као и православни, а игра се на селу и у вароши. Играју је већим дијелом женске, а може бити и мушких.

Слика 19. „Бибера“.

Играчи се подијеле на двије групе, обје се групе, пошто сустале једна према другој, ухвате по руке, па једна страна стоји, а друга иде према њој, махајући десним рукама, као да спју и пјевају:

„Овако се бибер сије — овако!

Овако, овако!“

Кад су дошли пред стојећу групу, повраћају се полако натраг уз оно: „овако, овако!“ те стану на своје мјесто. Сад полази друга страна, машући десном руком и пјевајући:

„Није тако, но овако!

Овако ануум, овако, цанум — овако!“

и као и први поврате се на своје мјесто.

Први опет иду другој групи, као влачећи нешто за собом и пјевају:

„Овако се бибер влачи — овако!

Овако, овако!“

Кад су ови стали, други иду к њима, као влачећи нешто:

„Није тако, но овако — овако!

Овако ануум, овако цанум — овако!“

Прва страна сад се погне и прихвата десним рукама, као да жање жито:

„Овако се бибер жање — овако!

Овако, овако!“

Друга страна, идући првој, на исти начин одговара:

„Није тако, но овако — овако!

Овако ануум, овако цанум — овако!“

Сад прва страна ваља пред собом дијете и пјева (слика 19.):

„Овако се бибер веже — овако!

Овако, овако!“

Пошто се је ова страна повратила на своје мјесто, друга иде према њој, ваља дијете и пјева:

„Није тако, но овако — овако!
Овако анум, овако џанум — овако!“

Кад то сврше, докопају дјецу и заметну се с њима, као да носе спонље, те пјевајући пођу противној страни:

„Овако се бибер сноси — овако!
Овако, овако!“

Друга страна такође, заметнувши дјецу, иде првој пјевајући:

„Није тако, но овако — овако!
Овако анум, овако џанум — овако!“

На овај начин одиграју и испјевају и остали дио пјесме:

Овако се бибер врше!	Овако се бибер меље!
— Није тако, но овако!	— Није тако, но овако!
Овако се бибер смјеће!	Овако се бибер спје (решета!) ¹⁾
— Није тако, но овако!	— Није тако, но овако!
Овако се бибер вије!	Овако се бибер мјеси! ²⁾
— Није тако, но овако!	— Није тако, но овако!
Овако се бибер купи!	Овако се бибер једе!
— Није тако, но овако!	— Није тако, но овако!

Наравно, да се уза сваки стих, идући страна страни, опонаша оно, што се и у природи ради, т. ј. вршење се опонаша лушкањем нога, смјећање — повлачењем рука, као да се мете; при вијању се дижу руке у вис и т. д.

Игра се завршује овако: иде страна једна другој, туркајући дјецу пред собом и ткукући их уз пјевање:

„Овако се бибер туче — овако!
„Овако, овако!“

Друга странка на исти начин одговара:

„Није тако, но овако — овако!
Овако анум, овако џанум — овако!“

И ако дјеца извуку у овој игри кад-kad дебљи крај, ипак не беже, но радо улазе у игру, а ваљда за то, јер их одрасли призовију у своје коло. Тако је дјетињство!

5. Около града . . .

Играчи се ухвате за руке у отворено коло и то измијешани мушки и женске, те коло води коловођа, помичући се увијек за корак напријед. Према отвору кола стоји момак и дјевојка мало измакнута, држећи се и они за руке.

Оно двоје, што стоје према отвору кола, запјевају:

„Калоперо Перо, калоперо Перо!“

Коловођа са колом отпјева:

„А што зовеш Јело, а што зовеш Јело?“

Оно двоје:

„Не зовем те ја, не зовем те ја,
Калоперо Перо!“

¹⁾ Узму дјечије главе међу руке, као сјто и тресу с њима, одбацајући с длана на длан.
²⁾ Ваљају и гњече дјецу, као кад се мијеси хљеб.

Коловођа:

„Да ко ме зове, да ко ме зове?
Ој дилбер, о Јело!“

Оно двоје:

„Војска царева, војска царева,
Калоперо Пере!“

Коловођа:

„Шта ћу ја, шта ћу ја?
Војсци царевој!“

Оно двоје:

„Около града, около града,
Па на мала врата!“

Коловођа сад запјева с колом:

„Около града, па на мала врата!
Около града, па на мала врата!“

и поведе коло у брзом скоку око оно двоје, они дигну састављене руке у вис, те коловођа у трку проведе коло између њих, испод њихових у вис дигнутих руку. Пошљедњег играча или играчицу ово двоје ухвате на тај начин, да спусте руке, пресијеку коло и пошљедњем у колу не дају проћи, него остане с њима, ухвате се за руке и игра се наставља, уз исту пјесму и на исти начин.

Пошто сви играчи из кола, или бар већина, остану код оно двоје, игра престаје.

6. Пауна.

Ова се игра игра врло радо на селу и у вароши и код православних и код муслимана, само са том разликом, што ту игру код првих играју и мушки и женске, а код других само сâме женске. Но различито се игра и пјева у селу и вароши, те ћемо изнијести оба начина играња, прво на селу, па онда у вароши.

На селу се ухвате у затворено коло играчи и играчице, држећи се рукама за руке. У коло уљезе момак и дјевојка, или млађи човјек са којом невјестом (у Гацку само једна женска иде у коло).

Коло стоји на једноме мјесту и у колу се пјева:

„Паун пасе, трава расте —
Пауне мој, пауне мој!“

Оно двоје у колу сад чупкају рукама траву, погнувши се, као да пасу, једно поред другога и обилазећи се у колу.

Коло продужи:

„Пауна нам руке боле —
Пауне мој, пауне мој!“

Паун и пауница — тако се зове оно двоје у колу — на то шире руке, повлаче руком низ руку, као да их руке боле.

Коло пјева даље:

„Пауна нам леђа боле —
Пауне мој, пауне мој!“

Паун и пауница се ухвате рукама за леђа, увијају се, јаучу, као да их збиља леђа боле, па се онда котрљају леђима по играчима кола, ослањајући се леђима на њихова прса, — једно на једну страну кола, а друго на другу.

Коло наставља пјесму:

„Пауна нам крста боле —
Пауне мој, пауне мој!“

Паун и пауница се превијају, држећи се рукама за крста и хучу.
На исти начин коло пјева:

„Пауна нам срце боли —
Пауне мој, пауне мој!
Пауна нам ноге боле —
Пауне мој, пауне мој!“

Ту се паун са пауницом прихваћа рукама за срце и ноге, стењући и превијајући се као од бола.

Кад коло запјева:

„Паун трепти, да полети —
Пауне мој, пауне мој!“

Паун и пауница рашире руке, трепте њима, као орао крилима кад лети, па трептећи тако рукама скачу у колу а коло пјева:

„На чије ће дворе пасти?
Пауне мој, пауне мој!
Кога ли ће окитити?
Пауне мој, пауне мој!
Коју драгу пољубити?
Пауне мој, пауне мој!“

Кад коло заврши:

„Коју љему драго буде —
Пауне мој, пауне мој!“

паун и пауница прилете — паун мушким, а пауница женској, те их потегну у коло (у Гацку пауница пољуби другарицу, коју мјесто себе уведе у коло), а они стану на њихово мјесто. Сад се игра игра из почетка, а оно двоје је паун и пауница.

У вароши се као и на селу ухвате играчи и играчице у коло; у коло уљезе једна играчица и сад коло пјева:

„Поиграй Павле пауне,
Поиграй Павле пауне!“

Играчица се у колу пренемаже и увија, пјевајући:

„Не могу јадан — немоћан!
Не могу јадан — немоћан!“

Коло га пита:

„У што си јадан — немоћан?
У што си јадан — немоћан?“

Играчица се ухвати за главу и одговара:

„У главу јадан — немоћан.“¹⁾

Коло ће јој:

„Даћемо фесић на главу!“²⁾

¹⁾ Сваки се стих у цијелој пјесми понавља, осим онога: „Ух! благо, благо!“

²⁾ У Требињу пјевају: „Даћемо калпак на главу“, те се из тога види, да је ова игра врло старог поријекла.

На то играчица скочи, плесне руком о руку и, скачући с ноге на ногу и плескајући рукама, пјева:

„Ух благо, благо!
Фесић на главу, фесић на главу!“

Испјевавши то, опет се покуњи, а коло запјева:

„Поиграј Павле, пауне!“

Играчица:

„Не могу јадан — немоћан!“

Коло:

„У што си јадан — немоћан!“

Играчица:

„У руке, јадан — немоћан!“

Коло:

„Даћемо прстен на руке!“

Играчица скаче и плеска:

„Ух! благо, благо!
Прстен на руке, прстен на руке!“

Коло опет пјева:

„Поиграј Павле пауне!
— Не могу јадан — немоћан!
У што си јадан — немоћан?
— У леђа јадан, немоћан!
Даћемо ћурак на леђа!
— Ух! благо, благо!
Турак на леђа, ћурак на леђа!

Поиграј Павле пауне!
— Не могу јадан — немоћан!
У што си јадан — немоћан?
— У ноге јадан — немоћан!
Даћемо чизме на ноге!
— Ух! благо, благо!
Чизме на ноге, чијаме на ноге!“

Коло:

„Паун трепти, да полети!
На чије ће дворе пасти?
Чије ли ће злато љубит?
Љуби Павле, кога ти је драго!“

Играчица на то игра, ширећи рукама и млатећи дланом о длан; најпослије загрли кога из кола, повуче у коло, да мјесто ње игру понови.

Овако се то игра, понављајући игру по вољи играча и играчица.

У новије доба у Метохији — у Гацку — коло само стоји и не пјева, а око кола шета једна пјевачица и пјева, а паун јој из кола отпјевава, као што је већ наведено. Кад пјевачица запјева: „Даћемо чизме на ноге“, а паун отпјева: Ух! благо, благо! Чизме на ноге!“ ухвати се пјевачица и паун у коло и играју пјевачији: „Играј Бела, не жали ципела“ и игра пауна је свршена.

На неким мјестима најпослије коло запјева: „Даћемо момка на руке!“ а паун на то заигра, плешући рукама: „Ух! благо, благо, момка на руке!“ те играјући у колу, ухвати некога из кола, загрли га и уведе у коло, да игру понови као паун, а она стане у колу на мјесто те играчице, која је сад у колу.

7. Ђидије.

За ову игру одабре се једна женска — обично удата, која је врло вјешта у игрању ове игре. Око главе завије мушки шал, у лијеву руку узме чибук, а у десну мараму и то је ђидија.

Кад се је ћидија намјестио, ухвати се коло од мушких и женских, држећи се по руке, а у колу стоји једна женска — обично каква шаљвија невјеста, те је то дјевојка.

Коло стоји, ћидија хода око кола као пушећи, а дјевојка хода у колу.
Ћидија пјева:

„Ој ћевојко, ћел-душице!
Дај ми се дај!“

Дјевојка маше на ћидију марамом из кола и пјева:

„Ој ти момче, дур-ћидијо,
Не дам ти се ја!“

Ћидија, показујући на свој шал:

„Ев' у мене шал и капа,
Ћевојко, ћевојко!“

Дјевојка пребаци марамицу преко главе:

„И у мене марамица —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја ћу ти је избуцати —
Ћевојко, ћевојко!“

и навре на коло, да би провалио коло и уљегао дјевојци, да јој избуца мараму, али се коло на томе мјесту збије, да ћидији не да прохи у коло.

Дјевојка му одговара:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Море ћидијо!“

па се држи на варци, ако би ћидија провалио у коло, да она бјежи из кола, ћидија ће за њом из кола, а она би око кола, па опет у коло.

Ћидија:

„Ја бих стијо, ја бих смијо —
Ћевојко, ћевојко!“

и провали коло, али је већ дјевојка избјежала из кола.

Ћидија из кола:

„Ево мене у твом колу —
Море ћевојко!“

Дјевојка иза кола:

„Ев' и мене око кола —
Дура ћидијо!“

Ћидија глади косу:

„Ев' у мене тура-перчин —
Море ћевојко!“

Дјевојка показује своје сплетене косе:

„И у мене плетенице —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја ћу ти их помрсити —
Море ћевојко!“

Дјевојка:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја бих стијо, ја бих смијо —
Море ћевојко!“

и јурне из кола, да ухвати дјевојку, али је дјевојка већ са друге стране убјежала у коло. Ћидија се сад хвали, да је изван кола, а дјевојка, да је у колу, као што прије наведосмо, па ће онда ћидија, прихваћајући се као за брк:

„Ев' у мене сива брка —
Ђевојко, ћевојко!“

Дјевојка:

„И у мене солуфићи —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја ћу ти их пољубити —
Море ћевојко!“

Дјевојка:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја бих стијо, ја бих смијо,
Море ћевојко!“

и ћидија провали у коло, а дјевојка избјежки из кола; ћидија се хвали, да је у колу, а дјевојка опет, да је изван кола, као и прије:

Ћидија се у колу куцка по прсима:

„Ев' у мене сјајне токе —
Ђевојко, ћевојко!“

Дјевојка:

„И у мене ситан ћердан —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја ћу ти га истргати —
Море ћевојко!“

Дјевојка:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја бих стијо, ја бих смијо —
Море ћевојко!“

Ћидија излети из кола за дјевојком, а дјевојка побјегне у коло, те се уз пјевање први призор понови, а онда ће ћидија:

„Ев' у мене нож и пушка —
Ђевојко, ћевојко!“

Дјевојка:

„И у мене златне павте,
Дура ћидијо!“

Ћидија:

„Ја ћу ти их саломити,
Море ћевојко!“

Дјевојка:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Дура ђидијо!“

Ђидија:

„Ја бих стијо, ја бих смијо —
Море ћевојко!“

Ђидија опет провали у коло, а дјевојка из кола, па се ђидија хвали, као и прије:

Ђидија:

„Ево мене у твом колу —
Ђевојко, ћевојко!“

Дјевојка:

„Ев' и мене око кола —
Дура ђидијо!“

Ђидија:

„Ев' у мене мор-шарвале —
Ђевојко, ћевојко!“

Дјевојка:

„И у мене свилен фистан —
Дура ђидијо!“

Ђидија:

„Ја ћу ти га подерати,
Море ћевојко!“

Дјевојка:

„Ти би стијо, кад би смијо —
Дура ђидијо!“

Ђидија:

„Ја ћу хтјети, ја ћу смјети
Море ћевојко!“

и јурне из кола пјевајући:

„Ухватићу, пољубићу!
Море ћевојко!“

да ухвати дјевојку, те ако је ухвати, загризе је за образ, онако шале ради, а обично је ухвати, јер јој коло сад, при свршетку игре не да да умакне.

У Гацку може и мушки бити у колу, као дјевојка, али у Невесињу се вазда за то одабира млада невјеста, вјешта тој игри.

И муслумани врло радо играју ову игру, те су и код њих и ђидија и дјевојка, као и у Невесињу, женске.

У вароши се не игра ова игра, изузимајући Требиња, но и тамо се игра у другом облику¹⁾.

8. Коло леђеново.

Ово је врло омиљена игра, нарочито сеоске младежи, јер се у њој добро скаче, и може се лако видјети, ко има лаке и хитре ноге. За то и нема састанка млађарије, како код цркве, тако и иначе, а да се ово коло не поведе.

¹⁾ Сравни: В. в. Врчевић: „Српске народне игре“ II., стр. 45. и 46., но и ту је или погрешно описана, или је измијенила свој првобитни облик и начин играња.

Коло играју мушки и женске. Истакне се коловођа, а то је редовно какав окретан момак, хитра дјевојка или невјеста, ухвати до себе друга или другарицу па запјевају:

„Ој! ватајте се б'јеле руке,
Ватајте се б'јеле руке;
Гледајте се прне оке,
Гледајте се прне оке!
Хај! Ко ј' за коло, хајд у коло!
Ко ј' за коло, хајд у коло!

Док коловођа то пјева са играчима, који су се већ ухватили у коло, младеж се све више окупља и хвата за руке, једно до другог, док се окупи толико играча, да се може коло водити.

Сад коловођа поведе коло, у коме уз коловођу најбољи пјевачи и пјевачице пјевају:

„Ој! да плетемо коло лељеново ¹⁾ ,	Ој плети Јово, коло лељеново!
Ој! мучну игру, коло лељеново!	Ој плети, плети, плеле му се руке!
Ој! Јово, Јово, да плетемо коло!	Ој! ја сам Јово, ја ту плетем коло!
Ој! Јово, Јово, ој! ово коло!	Мучну игру коло, коло лељеново! ²⁾
Ој! ово коло, коло лељеново!	

Тако пјевајући и понављајући стихове, цијело коло, које изгледа као готово полуокружна поворка, као у некој граји скакуће за коловођом и, кад је већ коловођа саставио коло у право коло, то јест, кад је дошао према пошљедњем играчу на другом kraју кола, овај дигне руку, са играчом до себе, у вис, те коловођа у скоку проведе коло између пошљедњег пара, а испод њихових ухваћених, уздигнутих руку. У томе дође ред и на предпошљедњег играча, да и он у поворци пође за коловођом и он се потпуно окрене на лијеву страну у кругу; и како се држао за руку са пошљедњим играчем, то је сад дошао у његов загрљај, а у исто вријеме, држећи његову загрљену руку, тако да им је уз'о рука дошао на преи загрљеноме.

Коловођа опет запјева:

„Ој! Јово, Јово, заплели коло!
Заплели Јово, коло лељеново!²⁾

па у скоку као и прије поведе коло, те га проведе испод издигнутих рука заплете нога и онога, што је до њега, и ту опет настане узао, јер онај што је стајао до заплете нога, дође заплете ноге у загрљај лијеве руке, која чини узо са његовом десном руком. Док се је овај заплео, коловођа опет наводи коло између њега и играча до њега те се и тај, као и онај први заплете. Тако то редом иде, док се заплету сви играчи, па и сам коловођа дође у загрљај оном играчу што је до њега. Сад треба коло расплести, за то играчи запјевају:

„Хајд да расплећемо, коло лељеново!
Ој! Јово, Јово, расплећи коло!
Дивно коло, Јово, коло лељеново!
Расплећи Јово, ој ово коло!
Ој! ово коло, коло лељеново!
Ој! ја сам плео, ја ћу расплетати!
Хај! ја сам Јово, ја ћу расплест коло!²⁾

¹⁾ Сваки се стих понавља.

²⁾ Сваки се стих у пјесми понавља, а пјесма се пјева за све вријеме расплетања, наравно стих по стих у сваком расплету.

Коловођа се сад окрене натрашке у потпуном кругу и косимице се провуче испод руке онога, који га је загрлио, односно заплео, те он остане слободан. Но, да отплете до себе друга, мора се опет окретати натрашке и коловођа и онај до њега испод руке трећег играча до коловође, са којим је загрлио друга играча.

Тако то окретање натрашке бива сваки пут, док се сви играчи ослободе, а онда је и игра свршена.

Ово је коло врло тешко правилно заплести, али је још теже расплести, а тим више, што се у ово коло хвата и до 50 играча и играчица, те се коло често прекида, но ипак, ако је коловођа пажљив, те води коло у реду, може се лијепо у реду и заплести и отплести.

За ово коло потребан је велики простор и равница, за то се оно и игра само на отвореној пољани.

Коло се зове „Љељеново“ по љељену, тој и онако у народнијем умотворинама много спомињатој животињи.

Просаџа или сватова.

Ова је игра поријеклом из Хумнине, јер тек је од скоро позната у Гацку, а донешена је са Хумског љетовишта на Зеленгори.

Мушки посједају у колу и то су просци, сватови или момци на женидбу. Двије женске — мајка и кћер, дођу међу њих, као да их загледају. Обје држе сакривене игле, са којима ће играче бости.

Кћер запјева:

„Ево свати, мила мати
На удају ја!“

Мајка јој на то отпјева:

„Стани мало, шћери моја
Да проберем ја!“

Кћер:

„Бирај мајко, бирај злато
Не ћу чекат ја!“

Мајка показује једног у колу и боцне иглом:

„От' ли овог, шћери моја?
Да ти мајка да!“

Кћер, као да само показује па-њ, боцне га и она иглом:

„Не ћу ти га, мајко моја
Ожењен је тај!“

Мајка боцне другога:

„От' ли овог, шћери моја?
Да ти мајка да!“

Кћер га боцне такође:

„Не ћу ти га, мајко моја —
Малешаш је тај!“

Па опет кћер наставља:

„Ево мати, мила мати —
На удају ја!“

Мајка:

„Стани мало, шћери моја —
Док проберем ја!“

Кћер:

„Бирај мајко, бирај злато —
Не ћу чекат ја!“

Мајка:

„От' ли овог, шћери моја?
Да ти мајка да!“

Кћер:

„Не ћу ти га, мајко моја —
Нампује тај!

И мајка и кћер убоду тога иглом, па одмах кћер наставља даље:

Ево свати, мила мати —
На удају ја! и т. д.

Понавља се све, као и прије. Мајка нуди једног по једног, док обреди све играче у колу, боцкаујши их исто иглом. Кћер им опет налази ману: Они је голобрад, они безбрк, они крњав и т. д. па не ће ни једнога, а свакога бодне иглом. Мушки се лепну на убод, а по неки и јаукне, али се у пјесми и не чује. Можда би многи и побјегао из кола, али је мила игра и шала, а уз то је ту и радозналост, да чује, шта ће му дјевојка рећи и какву ће му ману наћи.

Ако је мало шаљивија женска у колу као кћер, може се од ње чути и маснија шала, којој се сви смију, па и они, који су мало дубљи убод игле добили. Ове нас шале подсећају на оне из „Бабе и дјевојке“, али ако улогу кћери игра дјевојка, онда је игра строго пристојна, без икакве шале.

*

Неке од ових игара играју се и на сијелима у вече у кућама или сијелције изађу обично на плочно гувно, или на подину код куће, где је сијело, па ту затуре: Оро, Бибера и друга кола и игре. Особито ово чине, ако је мјесечина те се види; онда ће редовно младеж ове игре на извану играти, не марећи што је ноћ.

На дневнијем сијелима и црквенијем дерненцијем редовно се чују дипле двојенице — на мијех и свирала, док се гусле ријетко чују, и то од каква слијепог гуслара, који гусла, да му свијет што удијели. Но, што су дипле на тијем сијелима, то су гусле на вечерњим сијелима, јер у размаку између појединих игара, сијело се редовно забавља слушајући пјевача, како гусла и уз гусле пјева.

V. Гимнастичке игре.

Дијељење мејгдана.

Мејгдан се дијели на два начина: без коња и са коња, а то се још зове и сијечење без коња и са коња.

a) Сијечење без коња. Два играча, која ће се сјећи или мејгдан дијелити у тој цијељи да виде, који је од њих двојице бољи мејгданџија, односно који је вјештији и окретнији, стану на заједнички пик или биљегу, а то је једна прта, повучена између њих, један према другоме. Руке су им голе до рамена, те се лијева рука држи опружена низ тијела, а десна је укочена испред тијела и на борбу спремна. Борци стоје, косо окренути један према другоме, са десном ногом на биљегу, да им се готово прети нога састају, а лијева је нога за корак натраг

измакнута. При борби борци смију натраг узмицати за корак па и више, смију се уклањати ударцу десно, лијево и повијати се на ниже, али биљега не смију преко-
рачити ни за длаку.

Када су се борци спремили за мејгдан, борба или сијечење почимље. Сваки борац гледа, да свога противника превари, те га удари опруженом руком, која се у овој игри замисља као сабља, и да опет његов ударац избегне. Ударац се броји: глава до паса и руке до лаката па на више; дочим ударци до лаката се не броје, јер су ударци сабље о сабљу — како обично мејгданције реку.

Борци се за час измичу са биљеге, да намаме противника, па се опет у часу повраћају на биљегу, спремни на ударац; или се повијају у тијелу по кораку, па се вреба згодан час за ударца. При овоме се чују згодне узречице, као на пр.: „чувај русу на рамену главу, јер ћу ти је сад осјећи“; „чувај десну у рамену руку, сад ћеш без ње остат“; Наравно, да и онај одвраћа на то: „није моја глава врбова грана, да се тако лако сијече, него чувај и ти твоју“ или: „јуначка је ово десница, не одсјече је без грдијех рана“; „није моја глава од купуса, немој се ти преварити“ и т. д.

Кад који од бораца успије да удари противника, гледа да истовремено измакне његовом ударцу, јер, ако и противник њега удари, онда се ударац не броји, пошто се броји ударац за ударац. Сваки се ударац броји, те ако један борац зада своме противнику три удараца један за другим, а онај њему у том времену не да ниједан ударац, онда се онај проглашује као бољи мејгданција, те игру прекидају: „Ја не дијелим мејгдана са дјецом или са куквицама, него са јунацима“ — обично рече мејгданција и више не ће, да се сијече. Ово су ударци до главе, дочим ударац по глави више се цијени, те уз један ударац по глави, кад дође још један по руци изнад лакта или по коме другоме мјесту, броји се за побједу. Али највише се цијени, кад се противнику уграби капа с главе, јер то се броји за одсјечену главу и ако побјеђени не успије, да у истом моменту тај ударац не врати са ударцем, рачуна се, да је савршено побјеђен; ако ли и он ма куда удари свог противника, игра се продуљи. Успије ли сад поново овај, што је скинуо капу, да зада противнику други ударац, онда је побједио, ако ли онај удари њега, онда се три удараца изван главе броје за уграбљену капу и сад, ко коме први зада ударац, тај је побиједио у мејгдану.

б) Сијечење са коња. Играчи, који ће мејгдан дијелити, одаберу између присутних по једног човјека, који је јак и широких плећа, да им буду мјесто коња, са којих ће се сјећи.

Одабрана двојица пану на ноге и руке, те се примакну један другоме толико, да им глава упре у главу. Мејгданције се пошну на њих, сједу им на плећа са прекрштеним ногама. Пошто су се намјестили као што треба, поздраве се:

- Добар вече!
- Добар вече!
- А докле? — пита један.
- Тражим мејгдана, него ми се уклони с пута — вели други.
- Јунак си, и види ти се, али се ни са мном не куди дружина, па ми се уклони да проћерам.
- Ја ми се уклони, ја поклони!
- Ни уклони ни поклони.
- Онда ме чекај на мејгдану!

— Удри! — вели дотични и метне обје руке на лијеви образ и ухо, те чека ударац другог мејгданције.

— Држ се! — повиче онај и удари га шамаром по лијевом образу, односно по рукама, које су на образу, колико га снага носи. (*Слика 20.*)

Слика 20.
„Мејгдан са коња“.

Овај гледа, да га тај ударац не обори са коња и ако се је згодно намјестио, а ударац није био првећ јаки, и остане сједећи на плећима онога; али ако није добро сио и ако је ударац био снажан, пане с коња. Ако је пао, опет се попне на прво мјесто говорећи: „добро гађаш, а боље погађаш“; ако ли није пао, него је остао на коњу, онда вели: „Добро гађаш, ал лоше погађаш, нег да видиш како се јуначки удара“. Онај је већ метнуо руке на образ и чека ударац; овај га удари, као и он њега, те ако га обори, а оборио је и он њега, поново се опет сијеку, све дотлен, док један пане, а други остане, односно, ово се понавља, док се види, који је добио мејгдан; а добио је онај, који не пане. Ако ли је већ при првим ударцима један пануо, а други остао, мејгдан је добио онај, који је остао.

Ако ли није пануо ни један, ударце понове до три пута, те је мејгдан изгубио онај, који пане, а ако не пане ни један, него се сваки пут оба одрже на коњима, онда се побратате, а то се састоји само у томе, што се онако с коња рукују и рекну, да су побрататими.

Онога, који је мејгдан добио, хвале као добра мејгданцију, а онога, који је мејгдан изгубио, куде и подражују те му онако у шали веле, да му је рука приличнија за преслице, него ли за сабље.

У оба начина дијељења мејгдана, а нарочито у првом начину, играчи добро онако рукама ишибају један другога, али у тијем ударцима љутине нема.

Дохватање прстена.

Прстен се дохвата иа више начина, те ћемо све те начине изнијети.

а) Дохватање прстена са ужета. Свеже се у же за греду горњег тавана и крајеви се пусте на доњи таван, те на мјесто, где су крајеви пали, метне се прстен.

Играч, који ће прстен дохватити, стане код прстена те један крај ужета свеже за једну ногу, а други крај за другу ногу, али тако, да уже свезано за ноге стоји затегнуто. Сад се овај спусти на руке и измиче се натраг, да би прстен могао зубима дохватити. Како се дотични играч измиче, то растојање од његових нога, до греде, за коју је уже свезано, бива све веће, али како су крајеви ужета и за ноге свезани, то се према одмицању растојања ноге пењу на више. Тежина тијела сад се држи на рукама и на ужету, које ноге држи, те је измицање натраг и примицање прстену врло тешко, а то бива све теже, што се даље измиче, јер ноге иду више у вис а тежина тијела прекреће на руке, на које је упрто цијело тијело. Ако играч успије, да дође до прстена и прихвати у зубе, на исти се начин полагано измиче напријед носећи прстен у зубима, док му ноге дохватае до тла, те се онда исправи и присутни га хвале за усјех. Али тај се успјех не постигаја тако лако, као што се на први мах мисли, јер кад се тежина тијела опре на руке, ако руке нијесу врло јаке и ако играч није врло обазрив у даљим покретима, руке клону под тежином тијела. измакну се и овај падне лицем на тле. Да катастрофа буде још већа, није се могуће уставити онако, како се је пало, јер тежина нога окреће уже у кругу, те ноге повлаче и остало тијело, и тако онај са лицем упртим о тле окреће се у кругу, док се опет на мучан начин осови на руке. Ако се дотични при паду није веома угрувао, покуша опет срећу, ако ли се је угрувао, скину му у же и сад подноси ругу од присутних за неуспјех.

б) Дохватање прстена стојећи. Стане се исправно са ногом уз ногу; на мјесту, где су палци од нога, метне се прстен; ноге се у врху размакну, али у дну морају остати једна уз другу. Руке се метну на леђа тако, да се држе једна за другу и сад се полако треба сагињати толико, да се прстен дохвати зубима, а да се ноге никуд не помакну или да се руке пусте иза леђа. Ако се је успјело прстен дохватити, треба се опет на исти начин исправити.

в) Дохватање прстена преко главе. Играч, који на овај начин хоће да дохвати прстен, леже на леђа, то јест са леђима окренутим тлу и тијелом потпуно опруженим. На мјесту, где стоји врх главе, метне се прстен и сад дотични играч превије ноге у колjenima, опре се на руке, те испупчи прси и преко главе куша да у зубе узме прстен. Наравно, да се пази, да тијело не смије на није помицати, јер се забиљежи крај нога, пошто би на тај начин дохватање прстена било знатно олакшано. Кад се прстен дохвати, тијело се мора полако спушћати док дође у свој први положај.

г) Дохватање прстена са колјена. Ово је најлакши начин дохватања прстена и извршује се овако: Стане се на колјена тако, да дође колјено уз колјено Између колјена се пружи рука од лакта и на мјесту, где се свршије кажипрест руке од колјена, метне се прстен. Руке се метну на леђа и сад се прстен дохвати у зубе, а да се руке не пуштају иза леђа, или да се колјена са мјеста, отклен је мјерено, куд помичу. И ако ово није баш тако тежак посао, ипак треба имати доста гипкости у леђима, па да се са усјехом изврши, јер иначе дотични при сваком покушају посрне на главу.

д) Дохватање прстена са троножца. Узме се столац, који стоји на три ноге, као што су обично сви сеоски сточићи у Херцеговини, и прстен се метне на онај крај, где је трећа нога. Играч, који ће прстен дохватати, стане са друге стране стола, прихвати рукама између својих нога, ноге стола, опре се тако на руке и сад се полако нагиње напријед према прстену. Тежина свега тијела опрта

је на руке, које при том још држе ноге од сточића, а како при том руке у овом положају нијесу баш сасвијем довољне, да могу комодно држати тијело у равнотежи, то је положај играча још тежи. За то овај при нагињању према прстену мора бити врло обазрив, да одржи тијело у равнотежи, јер иначе или ће панути напријед преко главе, или се превалити натраг, или ће руке клонути под теретом тијела, те се може панути прсима на столац.

Вјешт играч ипак изbjегне све ово и он пошље полаганог савијања тијела напријед, узме прстен у зубе и на псти се начин поврати у први положај. Ово је врло тежак начин дохватања прстена, за који је потребна колико гипкост тијела, толико и јакост ручних мишица.

Мјерење соли.

Играч стане на једно дрво, колико 1 метар дугачко; на сред дрвета, а између нога, свеже се уже једнијем крајем, а други се крај ужета претури преко греде горњег тавана — више главе играчеве. Играч ухвати сад тај други крај и тегли себи тако чврсто, да се оно дрво, на коме дотични стоји и за које је крај ужета привезан, почне дизати у вис. Према томе се дизже у вис и дотични играч, јер он све тегли доље прикупљајући свој крај ужета. Но то дизање у почетку не иде баш тешко, али кад дрво са ногама пређе преко висине половине човјечијег тијела, онда је играч у великој опасности, да му се ноге не смакну са дрвета, и онда са свом снагом теглења падне на тле. За то се дотични мора тако чврсто уквржити, да му ноге до колјена стоје увијек усправно на дрвету и да иде тако и у вис. Кад је већ успио, те су му колјена ударила у греду, онда почиње из руку попушћати у же, те се дрво са његовијем тијелом почне спушћати на тле. Како се дрво спушћа, тако попушћа овај и у же у руци, док се ноге са дрветом дохватае тла.

Кад је дотични играч све то извршио, онда му кажу, да је сô јуначки измјерио, а кад није извршио, него је ударио леђима о тле, онда му се ругају, да је купио вјечити календар, и да ће одееле вазда знати, кад је мијена мјесецад.

Теглење клипа и мачака.

Кад два играча хоће да измјере своју снагу један према другоме, који је јачи, који нејачи, онда се обично тегле клипа и мачака.

Теглење клипа бива овако: И један и други играч сједу један према другоме у том размаку, да им се ноге, пошто их опруже, могу дотаки. Ноге пруже водоравно, те упре један другоме табанима у табане. Пошље тога се узме један клип (дрво), око пола метра дугачак, метне се на састав нога и сад оба играча ухвате за дрво тако, да су им руке око дрвета измијешане, по једна унутра, а по једна на изван. Један од присутних сад броји: „један, два, три“ и на број „три“ сваки играч почиње теглити к себи, јер то је уговорени знак за почетак. Борба не траје дugo, јер у снази слабији играч брзо осјети премоћ снаге свога противника, те мора или да устаје за клипом, кога јачи привлачи к себи или мора клип пустити; али је све једно, једно или друго, јер у оба случаја онај, који навуче, или клип отме, броји се као побједитељ. У овој игри теглити се мора право, и није слободно завртати руке на десно и лијево, како би се лакше клип измакао, јер није главно клип измакнути, него је побједа у натезању.

При теглењу мачака сједе се исто онако, као и при теглењу „клипа“. На то се узме у же, прегне се на двоје у дуљини, која је међу главама играча, и свеже

се на једноме крају, крај са крајем. Уже се намакне играчима око врата и на број „три“ сваки играч тегли право к себи, без врдања на страну. Премоћ јачега и овдје се бразо осјети, те је нејачи играч присиљен устајати на ноге, према томе, како јачи, теглећи себи, лијеже на узнацице.

Ову игру неки зову још и „крчиврата“. У обје ове игре одлучује јачина снаге, а нарочито у овој пошљедњој, али не може се рећи, да и вјештина не помаже, но само у толико, у колико који играч умије боље држати укочено тијело, одупријети се својим ногама о ноге свога противника и на вријеме потегнути к себи. Нарочито је важно ово пошљедње, јер ако је играч и слабији, па прије потегне к себи, то је ипак у равнотежи знатно ослабио снагу противника.

Дизање кобца, мртвина, крге, кабала и бисага.

а) Дизање кобца. Један играч леже на леђа са опруженим ногама, а рукама метнутим под главу. Нога стоји уз ногу врло чврсто и дотични се укочи и напрегне, што боље може. Други играч стане са опкоченим ногама око кољена овога, и кад се је овај укочио и напрегао, онај се сагне и узме лежећега испод кољена, прикупи му ноге к себи и онда диже. При дизању он се опре стражњијем дијелом тијела на ноге лежећега, а при том рукама, склопљеним испод кољена, диже у вис. Како лежећи стоји укочено, то овај, ако јеовољно снажан, дијелом притиском свога тијела, а дијелом дизањем рукама, присили лежећега, те се дигне. Ако ли онај који диже нијеовољно снажан, то лежећега или мало одвоји од тла, или не одвоји ни мало. Ово се још зове и дизање копља, а сигурно за то, што онај, који се диже, стоји укочен као колац или као копље.

б) Дизање мртвила. Један играч леже потрбушке са опруженим рукама и ногама и ослаби у свему тијелу као да је без живота — мртав. Сад га узме други играч рукама око паса и диже га у вис, да га дигне себи на рамена. Овај се прелијева у његовијем рукама као мртав, те дизање постаје теже, али ако је онај, који дижеовољно снажан, ипак без тешкоће дигне дотичнога на рамена.

в) Дизање крге. Играч, који ће се дизати, сједе на тле, прекрсти ноге и ухвати се рукама за ножне палце. Онај играч, који ће дизати, дође овоме са леђа, провуче му руке испод његових рука, те му на тај начин обухвати тијело сприједа са рукама на леђа састављеним и сад га диже. Овај се напреже, да буде што тежи, али, ако је онај који диже снажан, то овога диже на своја рамена тако, да му ноге иду напријед; но при том он не смије пустити палце ножне из руку, него се мора чврсто држати. Тек пошто му је стражњи дио тијела претурен преко рамена, пусте се ножни палци, ноге се опруже и овај, који је дизан, дочека се на ноге на тле, пошто га је онај, који је дизао, претурио преко свога рамена.

г) Дизање кабала. Двојица играча сједу један поред другога у истој позитури као и при дизању крге, то јест, са прекрштеним ногама и рукама, ухваћеним за ножне палце. Трећи играч стане међу ову двојицу, ухвати десног десном руком а лијевог лијевом руком за пасове, са којима се дотични опашу, и сад их диже у вис до свог паса. Кад их је издигао до свог паса, окрене се три пута око себе у кругу и опет дотичне спусти на тле.

д) Дизање бисага. Два играча сједу, један према другоме, а трећи леже међу њих потрбушке, т. ј. са трбухом тлу окренутим. Они што сједе пруже преко овога ноге један другоме, тако да ноге једнога дођу међу ноге другога, те сад чврсто држе ноге један другоме. Онај што лежи, полако се сад почне дизати и

ону двојицу диже на својим леђима. (*Слика 21.*) Пошто се је већ дигао толико, да му није потребно опирати се на руке, рукама придржава ону двојицу на леђима, док се види, да би се могао сасвјем исправити, те се опет полако спусти на тле.

Слика 21. „Дизање бисага“.

При свијем наведенијем врстама дизања, дижу се особе мушке, којих тежина износи од 80—100 килограма, а евентуално и више; разумије се тежина једне особе, а та тежина постаје за дизање још тежа, према врсти дизања и вјештини особе, која се диже.

Скакање.

Скакања има више врста и то: скакање с мјеста, из прискока, из трке, а скоче се у дужину и у висину; онда се с мјеста и из прискока скаче са камењем и без камења. За скакање се треба учустити, т. ј. скинути горњу одјећу, изути обућу, утегнути се појасом, како при скакању не би скакач прснуо.

Најобичније је скакање с мјеста. Онај, који скаче стане на одређену биљегу или пик, са ногом уз ногу; руке стисне и махне с њима два три пута и онда скочи. Мјесто, где су биле пете кад је скакач скочио, забиљежи се и зове се биљега. Сад скчу остали учесници у скакању редом и сваки се скок биљежи са потезима или шарама на земљи. Кад су се скакачи измијенили, онај, који је најдаље скочио, престаје скакати, док му који доскочи, а кад му је доскочено или случајно и прескочено, онда скаче поново и то натјецање траје, док се учесници освједоче, да се не може даље.

Има случајева, где два или више скакача упореде скакање, па не може један другоме да измакне, а ипак сваки мисли, да је побједа његова, и у том случају, метне се нож, са оштријем горе окренутијем, на најдаљу биљегу и онда се скаче. Онај, који пренесе ноге преко ножа, побједитељ је. Но како је ово скопчано са опасношћу, да се нога одсијече, то ово раде само смјелији скакачи.

При скакању из прискока, измакне се скакач за један метар од првога пика, са кога се скок броји, па у мањем скоку скочи на пик, а одавде у снажном скоку одмах скочи даље, колико више може. Онај мањи скок зове се прискок, те се по томе и скакање зове из прискока.

При скакању с мјеста и из прискока, неки скакачи узму у обје руке по један камен до једног килограма тежине, с њима стану на биљегу, замахну рукама

неколико пута и онда скчу, а при скоку или оно камење баце за се натраг, или им остане у рукама. Овај скок, а нарочито из прискока, може бити дужи од скока без камења, али се не цијени толико, као овај пошљедњи.

При скакању или скакач носи ногу уз ногу, усправно од осталог тијела, и онда, где му ноге пану, ту и скакач остане стојећи; или избаци ноге у веома косом правцу напријед, те при скоку или падне натраг са доњијем дијелом тијела, или подметне руке и остане у пола лежећи. Овакав скок зове се подметање и он нема вриједности, јер се не броји, где су пале ноге, него где је скакач сјео или где су му биле руке при паду.

При скакању из трке, скакач се измакне од пика 10—20 корака, те у кратким корацима а са стиснутим рукама, трчи према пику, а кад је близу пика, гледа да умјери кораке, како ће му доћи велики скок са десне ноге, и са пика скочи у снажном скоку напријед. При сваком скакању у дужину пази се нарочито на то, да се не пренесе нога преко пика, са кога се скче, јер ако је то и у најмањој мјери учињено, скакач је, како народ вели — преср'о и скок се не броји.

Скакање у вис бива с мјеста и из трке, а скче се обично преко појаса, који двојица држе затегнут на висини свога тијела, као и. пр. на пасу, рамену или глави, већ која се висина хоће да прескаче. При оваком скакању сваки скакач скче одакле хоће; дакле ник се не обиљежава, јер је главно, да ли ће се прескочити одмјерена висина, а они који држе појас, морају бити обазриви, да пас пусте, ако виде да скакач не може прескочити, него би му запеле ноге за појас. Обична висина, коју момци прескачу, јест висина човјека од 1·85 м, а често пута прескачу и коња, али скокови у овој висини обично су из трке.

При скакању у висину почне се скакати у ниже, и. пр. прескаче се висина паса, па се онда све подиже, док дође на врх главе, јер се у тој постепеној висини, скакачи ослободе и извјежбају у прескакању.

Има још један начин скакања и то је скакање сједећи, које је најтеže и најопасније. Скакач сједе са прекршћеним ногама, ухвати десном руком ножни палац од лијеве ноге, а лијевом руком, палац десне ноге и тако скче напријед, преко капе или са кревета на кревет преко увале, која је међу креветима. Смјелији момци скчу и преко ханџара, чије је оштро горе окренуто, те је овај скок врло опасан, пошто је скакач у опасности, да би се могао посјећи у случају да тијело не пренесе преко ханџара.

Рвање.

Рвање је најобичнија забава на свакоме састанку младежи, јер то је најпопуларнији начин, да се измјери снага појединача.

Рвање бива овако: рвачи дођу један другоме, прси у прси; међу њих се метне какав штапић, до кога мора и један и други рвач стати; издигне се лијева рука, а десна спусти; саставе прси уз прси, савију руке један око другога и рвање отпочиње. Рвачи се окрећу један око другога, омахивају сад десно сад лијево, издигају један другога и навире један на другога, да га сломије у пасу и обори на леђа. Руке су стегли један око другога свом снагом, те слабији брзо клоне под стегом рука свога противника, и сад га овај издигне у вис, превије га десно, лијево или натраг, и обори на тле. Ово се рвање зове рвање у коштац и не може се рећи, да у њему хитрина и окретност понешто не помаже, али свакако снага одлучује, јер нејачи и поред хитрине обично подлегне, јер према правилима у овом рвању не смје бити подметања ноге, нити икакве варке или пријеваре.

Други је начин рвања тако звано: слободно рвање. У овом рвању рвачи ухвате један другога слободно, обично за пасове, а могу и руке савити, те се боре, како који умије и зна, служећи се разним варкама као: подметања ноге, заплетања нога, превијања преко бедре, па и претурања преко себе. У овоме рвању често пута рвачи обарају један другога на једно или на оба колена, али се опет дижу, не пуштајући из руку један другога.

Кад-кад при рвању оба рвача пану на тле, један уз другог и онда се то зове: пијеваца, те поново устају, хватају се и рвање се наставља.

При рвању побједитељ је онај, који обори другог рвача да пане леђима на тле, а овај по њему и остане на њему, јер ако је побјеђени окретан, па у моменту падања претури горњег рвача преко себе, опет није побједа горњег рвача.

У рвању не одлучује побједу једно обарање, него се рвачи рву три пута, па ко два пута обори, он је побједитељ.

Јачи са нејачима рву се још са једног па и са оба колена, т. ј. јачи се рвач спусти на једно или на оба колена и онда се рве са нејачим рвачем, који се рве стојећи. При овом се рвању рачуна, кад се пане на једно колено за половину снаге од стојеће, а на оба колена само једна трећина стојеће снаге.

Уметање.

Готово да нема дневног састанка, на коме се не би мушки бацали камена с рамена, или се уметали, како се то бацање обично зове. Камен, са којим се умеће, зове се уметаљка. Уметаљка има лака и тешка а умеће се на више начина, као с рамена, омаучке, испод себе, окрчке и са главе, а умеће се с мјеста, из присека и иза трке.

Мјесто, отклен се камен баца, зове се пик, а где пане, зове се биљега и обиљежава се или са каменом или се побије у биљегу кратки шилjak.

Уметачи сваку са руке, којом се умећу, рукав од хаљине или гуња, ако им смета, изују обућу, стану на пик, држећи на руци уметаљку прислоњену уз главу. Лијева нога — а код неких и обје ноге, како се већ ко навикне — је на пiku а десна се одмакне за корак натраг и онда се скочи том ногом једном или два пута напријед и натраг, не помичући лијеве с пика; па се онда прикупи десна к лијевој снажно и камен се баци напријед.

Ово је бацање с рамена, које се највише цијени. Бацање је из присека, кад се са обје ноге начини скок до пика и тек тада камен баци.

При бацању иза трке уметач се измакне 15—20 корака од пика, затрчи се према пiku, а кад је стигао на пик, баца камен.

При бацању окрчке уметач, стојећи на piku, држи камен у руци одмакнут од главе, те га испруживши руку баца напријед; а при бацању омаучке, камен се држи покрај себе, омане се с њиме око себе, са једном или са обје руке, како је већ камен тежак, и онда се баца напријед. Окрчке и омаучке може се бацати само с лаком уметаљком, а прави уметачи тијем се уметањем никад не служе.

Кад се баца испод себе, уметач се раскрочи на piku, узме уметаљку у обје руке међу ноге, погевши се за њом, махне с њоме испод себе и баца је.

Са врло тешком уметаљком, обично од 40—60 ока, умеће се с главе, а из трке. Двојица дигну уметачу камен на главу, он га прихвati са обје руке измакне се неколика корака од пика, затрчи се и са пика баци камен са обје руке.

Осим уметања са уметаљком био је прије обичај да се баца са маљем и са ћускијом, а данас је то бацање готово заборављено.

При бацању маља поступало се је овако:

Бацач би узео маљ од 10—20 ока тежине за држак, на који је маљ насађен, стао би на пик, омахнуо маљем око себе неколико пута и онда га бацио из једне или пак из обје руке.

Ћускија се је узимала руком преко сриједе и бацала тако, да се предњијем крајем забоде у земљу, те је то бројано за биљегу.

При свима врстама уметања и бацања побједитељ је био онај, који је даље баcio, а ако је некоме пребацио више од малог корака бројало се је, да му је пребацио укоп, мање пребацаивање звало се је корак, онда стопа или табан; пријечка, т. ј. широта ноге, и прст, а то је опет размак од ширине прста.

Уметање, нарочито тешком уметаљком, доста је сигуран начин мјерења снаге, па зато се и цијене они људи, који пребацују или одбацују уметаљком, као врло јаки и дика је и попос цијеле породице, када у њој има добар уметач, који другима пребацује, па и село се или и цијела опћина на зборовима поноси са такијем људима.

Трчање.

Трчање је двојако: пјеше и на коњима.

За пјешачке трке, које су се приређивале за награду, тркачи се учусте и на један дан прије међу олово око нога и носе га све до онога часа, када ће се трчати, а онда га скину и трче. Овако се је приправљало за јавне трке, дочим је млађарија радо кушала брзину на сваком састанку, па се зато само изује обућа, загрну голе ноге до изнад колјена, свуче горње одијело, и пошто су се тркачи поређали на одређени знак, сви би потрчали одређеном циљу и онај је најбржи, који томе циљу први дође.

Пјешачко трчање било је прије врло често, а данас је врло ријетко; некада се је цијенио онај, који је на тркама био први, као и они, који су прескакали и претурали уметаљком, а данас се брзци не цијене ни у што, а ваљда зато, што је већ и само вријеме донијело толико ствари, да су брзе ноге постале сувише.

Трчање на коњима предузима се данас само зато, да се измјери брзина коња, али до скора, па често и данас, сеоски момци похватају алану (младе коње) и утрукују се, колико да измјере брзину коња, толико да се и они огледају, који се боље држи коња и који је сигуран на коњу, кад прави скокове у разнијем правцима. Добар јахач или бињеција и данас се цијени, те је у народу и та вјештина као нека врста јунаштва.

Јахе.

Играчи се подијеле на двије групе, па тегле сламке или бацају брушке, који ће бити доњи, односни коњи, а који горњи — јахачи.

Које играче запане[•]да буду доњи, скупе се у круг, јахачи им се попну на леђа, те игра отпочиње у пружању и погађању прста.

Прсти имају своја имена и то: палац = јач; кажипут = кач; средњи = буљукач; прстењак = копље; мали прст = бутореља. Три средња прста скупа зову се: штица. Један од јахача пружи један или више прста, како хоће и пита: „или јач, или кач, или буљукач, или штица или мала бутореља?“ Доњи сад погађа, па случајно ако погоди, јахачи сјашу и скупе се у круг, а они, што су били доњи, узјашу и игра почимље, као и прије, а ако не погоди, онда други јахач пружа прсте и пита као и први и тако редом, док који од дњих погоди.

Играчи не понављају вазда оно „или“; они се толико извјежбају, да им језик лети, па само вичу: „јач, кач, буљукач, копље, штица, мала бутореља?“ а уз то

јахачи пазе, да главе у дбњих буду погнуте, како не би видјели, колико се прста пружа. — Игра се продужује по волји играча.

Жаба.

Ову игру играју одрасли, а могу је играти и дјеца. За њу су потребна четири играча, те два падну на руке и кољена један уз другог, окренувши главе један доље, а други горе. Друга двојица сљубе се један уз другог тако, да један стоји на глави, а други као и обично на ногама, те су један другога чврсто ухватили рукама по сриједи тијела око појаса. Кад су се овако ухватили, онај што стоји на ногама, пође натрашке и носи онога што стоји на глави, док дође до оне двојице, па сад полако пане наузничке по њима, претури се преко главе и сад се онај, што је стајао на глави, дочека на ноге, дигне се и сад он стоји на ногама, а други му, који је прије стајао на ногама, сад стоји на глави.

Сад опет он пође натрашке, пане наузнак на опу двојицу, што стоје побаучке, претури се преко главе, те сад онај, што је био главом доље окренут, дочека се на ноге, а ономе, што је био на ногама, глава дође доље окренута. Овако се понавља неколико пута, па онда, они што су се претурали, пану побаучке, а они што су били побаучке, ухвате се као што су они били прије, т. ј. једноме глава доље, а ноге горе, а другоме ноге доље, а глава горе, те се ови преко њих претурају.

Како је ова игра скончана са тежим тјелесним покретима, то се у њој такмаче многи момци, пробајући, који ће се пар од кога хитрије кретати и претурати.

Тењ, тењ!....

Одабре се неколико играча, па један од њих чучне, а мајстор гони другог играча са туром око оног, што је чучнуо и виче: „тењ! тењ! тењ!“ и гледа, да га

Слика 22. „Тењ, тењ!...“

опине туром. Овај бјежи и слуша, када ће мајстор почети ријечи: „биња ми се, биња ми се на по сењ!“ Кад је мајстор почeo говорити те ријечи, играч, који бјежи,

гледа згодну прилику, па на мајстореве ријечи: „на по сењ!“ скочи на онога играча, што чучи, и положи се по њему. Мајстор сад из групе одабраних играча поћера другог играча: „тењ, тењ . . . биња ми се, биња ми се на по сењ!“ Овај бјежи, јер ако га мајстор стигне и удариће га, па на пошљедње мајсторове ријечи, скаче на ону двојицу. Сад долази на ред трећи играч, и тако редом док сви играчи узјашу један на другог у једну гомилу. Али, како онај најдоњи држи свију њих, то игра мора брзо течи, а на ту брзину гони мајстор са туром. (*Слика 22.*)

Када су сви на једној гомили, устаје онај доњи, бјежи око гомиле пред мајстором, и узјахива на гомилу и тако редом почевши од доњега, опет се сви измијене. Када се играчи уморе, игра престаје.

Овнова.

За ову се игру одаберу три играча; један се начетвероножи, т. ј. стоји на ногама и рукама и преко тога ће се главама тући као овнови. Друга два играча пану такође на ноге и руке око овога тако, да су им главе једна према другој. Један метне главу на играча, што је међу њима, а други се измакне натраг и онда се залети, да својом главом удари у главу онога, али тај, чим види да ће им се главе сударити, побјегне са главом под играча, те се не сударе. Сад се он измиче, а чека га онај први, али и он побјегне са главом под начетвероноженог играча. Тако се то понавља више пута, али се ипак ријетко кад ударе главама.

Слика 23. „Овнова“.

Ова се игра игра још и на овај начин: Провуче се дрво кроз рукаве од двије хаљине, и таке хаљине метну играчи на главе и сад се четвероношке измичу и залијећу један на другога, те туку главом у главу. (*Слика 23.*)

Игра престаје, кад један играч буде погођен.

Зуке.

У овој игри учествују три играча, који стану у једном реду; средњи раскорачи ноге, те му један играч стоји код једне њоге, а други код друге. Ти играчи држе лијеве руке на деснијем образима, са дланом на изван окренутијем, а средњи се полегути, скупи руке на уста а шиче у њих као мачак, или зучи, гледајући на играче и варкајући се с њима. На један пут се нагнє према једном играчу и удари

га руком, по оном образу, где му је рука, па се хитро повије на другу страну, јер ударени играч гледа да ударац врати, али тај ударац смије бити само по глави. Тако се то понавља више пута, те који играч није врло обазрив и хитар, да може ударац дати и у петом моменту ударцу избећи, тај буде добро бијен.

Како који играч сустане у игри, измице се, а на његово мјесто долази други.

Претурања.

Одаберу се два играча; један се опрући, пәне на ноге и руке, па се тако начетвероножи. Други му се ухвати рукама за појас, погне се по њему, и клизне се низањ к стражњему трупу и главом замакне испод нога начетвероноженога, па се ногама усправи и стоји уципљен. Кад у тај положај дође, сад се враћа натраг

Слика 24. „Претурања“.

и једном се претурио. Но многи немају толико снаге и вјештине да се могу уципљено одржати, те им ноге и стражњи труп посрне и тада играч пане на леђа. У том случају играч се озлиједи и према томе не може се ни натраг повратити, што на ново не би покушао претурање. (Слика 24.)

Вјештији играчи могу неколико пута изасебице претурити се, остати уципљен и опет се натраг повратити, а који нема довољно виткости и хитрине у тијелу, тај се обично сваки пут нађе са леђима на тlima, што онда међу присутним изазива смијех, шалу и подругивање неспретном играчу.

Јаловице.

Један играч сједе на столицу, а други се начетвероножи пред њим са главом у крило овоме; овај му метне главу у своје крило тако, да очима не ће видјети ништа, шта се око њега збива. Остали се играчи измакну и у трку скачу један по један на леђа начетвероноженога играча и ту остају јашући. Онај што држи играча са главом у крилу пита овога: „ко је на теби?“ „Јован Николић!“ погађа он и ако је погодио, сад тај играч долази на његово мјесто, то јест, скачу на њега. Ако ли није погодио, онда онај сиђе с њега, па скачу поново, а скачу све дотле, док погоди.

Игра траје по вољи, а често у њој учествују како млађи, тако и старији играчи.

Мјестимично се ова игра игра и на тај начин, да онај, чије име спомене, они што се на њ скаче, ако није тај баш на њему, одмах се нагне за првог играча,

те се сад и преко њега скаче док се на првог узјаше. Како је у гомили играча тешко погодити, ко је на њему, то буде читава поворка начетвероножених играча, преко којих сад други играчи прескачу. Вазда, кад један играч погоди, ко је на њему, устају сви, а онај погођени долази, те се на њега скаче и игра се тако наставља.

Бити међеда.

Привеже се уже за греду, да му два краја дохватају до доњег тавана; на крајевима се заметну петље, у које играч увуче ноге. У рукама држи двоје дрвљади, те пане потрбушке опирући се на ону дрвљад мјесто на руке. (Слика 25.) На мјесто,

Слика 25. „Бити међеда“.

гдје су ноге, метне се капа и он се сад измиче натрашке, да дође ближе капи; идући тако, опире се на једно дрво, држећи га у руци, а другом руком и дрветом треба да испод себе погоди капу, или да је фрци — како то играчи реку.

Измичући се тако натрашке, пријеутни га питају:

- Ђе си крен’о
- У лов — одговара он и застане.
- На што?
- На међеда!
- А ће ти је пушка?

— Ево је! — одговара играч и дигне једну руку, те се удари по рамену, као да покаже да му је ту пушка. Ако то изврши а не падне, питају га даље:

- Ђе ти је торба?
- Ево је! — и покаже на леђа
- Ђе су ти фишаци?
- Ево их! — и прихвати се за пас.
- А ће су ти керови?
- Ево их! — и покаже на сијелције.
- Па на међеда си кренуо?
- Бели вала!
- И убићеш га?
- Хоћу, хоћу!
- Е де, да видимо!

Играч сад гледа, да онијем дрветом дохвати капу и фрцне је с мјеста. Но то је врло тежак посао, јер играч виси са ногама о конопу, а опире се само на оно кратко дрво у једној руци, а са другом показује оно, што га играчи питају.

Који играч покаже све и фрцне капу с мјеста, тај је јунак, јер је убио међеда.

Има још један начин, да се бије међед и без конопа, и то овако: играч леже потрбушке и опрући се; где му је глава била, ту се метне капа и играч се сад повлачи натраг, ослањајући се на руке, односно на кратко дрвеће, што га има у рукама и на пожне прсте.

У томе повлачењу му стављају питања, као и у првом начину играња, и он мора да одговара и показује, а најпосље мора капу с мјеста фрцнути, т. ј.: помакнути и тада је убио међеда.

Бити међеда зове се ова игра зато, што је њу врло тешко извести, те се многи врати разбјене главе и стучена — крвава — носа, као да је ишао у лов на међеда.

Дизање мртваца.

Ова је игра стара и прилично раширина у Горњој Херцеговини, а нарочито у Гацку, и то мањом по селима. Сељаци јој приписују неку тајanstвеност и моћ, па тешко казују ријечи, које шапућу над опрућеним човјеком — бива мртвацем, јер ако то кажу, — они веле — ријечи ће изгубити своју моћ и мртвац се не ће моћи одићи. Према томе та је њихова формула као и оне у бајању, заварчивању и салијевању страве, јер се и за њих вјерије, да губе моћ, ако се другоме саопће.

Игра се игрâ овако: Један играч легне на леђа, укочи се као да је умр'о — мртав. Четири играча — који ће га дизати — дођу и стану око њега, по двојица са страна. Сагну се и подвуку по један прст — кахипрест — од сваке руке под укоченога и стану шантати над њим један другоме на ухо. При томе — како они веле — морају дотични играчи бити озбиљни, не смију се смијати, нити о чему другом мислити, но само о томе, шта раде.

Први ће играч — а то је мајstor — на ухо ономе до себе: „Ко је ово?“, а то шапну сви, један другом на ухо, али тако да не чује ни онај, што лежи.

— Мртав човјек! — шапуће мајstor, а и они други све један другоме на ухо.

— Шта ћemo с њиме? — Да га копамо! — Ђе ћemo га укопати? — У вилино гробље! — Ко ће нам помоћи? — Виле ће нам бити на помоћи!

Пошто је сваку ову ријеч шапнуо сваки, један другоме на ухо, тад мајstor звизнен¹⁾ и у један мањ сва четири дигну мрца у вис, тако лахко — на четири прста — као да је перо — како играчи веле. Кад га издигну у вис, онда га дочекају на руке и спусте, јер би се иначе дотични играч убио.

Код другијех је та формула опшириња, јер настављају:

Ко ће вилама? — Ђаволи! — А ће су? — У високим гредама! — Дај да их зовемо! — Нека носе овог мрца! — Ђе ће га? — У ђавоље језеро! — Ђе се ђаволи копају! — Нека га ђаволи носе.

И овдје мајstor звизнен, те дигну мрца у вис, као што је прије наведено.

Неки опет иза „вила“ говоре овако:

— А ко ће вилама? — Мудри Соломун!

Мајstor звизнен и дигну лежећег.

¹⁾ Овај звијук пушта се некако кроз заобљене усне, а отегнуто.

Но поред све тајанствене моћи шапутајућих ријечи, лежећи се често омакне и лупне о тле, па се онда пишље за убоје на леђима! А они, што га дижу, онда криве њега, као да није био потпуно укочен, него се макнуо и морао је пасти!

Дерање јараца.

Јарац се може дерати само на препријеченом дрвету, а неки га деру и на пруженом ужету; али је ово пошљедње много опасније и теже, јер је уже танко, а уз то се треска и увија.

Дрво или уже, на коме ће се дерати јарац, мора бити високо над главом играча, да га не може ни руком дохватити. Играч посコчи у вис, ухвати се рукама за дрво, хити се ногама и доњијем дијелом тијела те се и ногама прихвати за дрво. Сад је прихваћен и ногама и рукама, но, пошто је запео ногом за ногу око дрвета, отпustи руке и спусти главу са цијелијем тијелом, да виси стрмоглав, држећи се објешено о ногама. Кад је играч постојао, тако стрмоглав висећи, неколико тренутака, онеп подигне главу, са рукама се прихвати за дрво, ноге отпustи, и кад је усправно стао, висећи о рукама, пусти и руке, те је игру потпуно извршио — одр' је јараца.

Сад игру наставља други, те се млађарија намеће, ко ће боље и вјештије игру извести.

*

Осим ових игара има их у нашем народу још доста, као: ударање ногом у горњи таван; стајање на глави на кућној ластавици или шљемену; ходање на глави помоћу рука и т. д.; — али радња би се одуљила и одвише, кад би се све ситнице описале.

VI. Ђечије игре.

Дјечијих игара има врло много, како на селу, тако и у вароши, али је већина тих игара описана у нашем „Школском Вјеснику“, као и у појединим посебним књигама, те би сувишно било, да се са тијем играма опширније бавимо. За то смо се ограничили само на ове неколике игре, које су занимљивије, те их и дјеца најрадије и најчешће играју.

Кадије.

Ова се игра особито на селу игра, а најрадије је играју чубани чувајући марву.

Један између играча одреди се за кадију; њега сједу и вежу му по једну каницу за једну и другу ногу. Онда одреде двојицу за керове и свежу им руке онијем каницама, што су везане кадији за ноге. Један играч буде зец, те оде даље од кадије, а остали су хајкачи. Још се одреди пик, докле зец може бjeжати пред керовима. Сад хајкачи стану хакати, а зец повири; у то један завиће кадији. „ај кадија, ено зeca! ај ено зeca! пуштај керове! хај! држ лисо! држ бизо! ха.... а.... а!“ Керови на то стану лајати и штектати, као да гоне зeca, па се отимљу, али како су привезани за ноге кадији, превале кадију и стану га влачити, трчећи за зецом (слика 26.). Зец побјегне према пiku, а керови притуже, да га прије ухвате, те влачећи кадију за ноге, одријеше канице с рука, те јурну за зецом. Ако га ухвате прије, него ли је стигао пiku, онда га дрпљу и влаче, као керови

kad улове зец; ако ли зец прије стигне пику, онда се керови врате, јер је зец утекао.

Игра се не понавља, јер не ће нико да буде кадија, осим ако се кадија бира брушкама, т. ј. кадија мора бити онај, који извуче брушке за то, а брушке влаче

Слика 26. „Кадије“.

сви играчи. На тај начин игра се понавља више пута, и кадија бива онај, који извуче брушке за то.

Алаге.

Играчи се подијеле на двије странке и бацају „сухо, мокро?“ и која странка погоди, она јаше на противној странки. Јахачи пруже по вољи прстете од руку и вичу: „Ала, ала, Алаге! дигоше му чалаге! Ач, бац, буљукач, бутерези — ђумпрц!“

Доњи сад погађају, колико је прста пружено у јахача, а морају сви имати једнако, па ако погоде, јахачи сјахивају, а доњи узјахивају на њих, те се игра продужује на исти начин. Ако ли не погоде, ови и даље јашу на њима, пружајући прстете уз горње ријечи, а доњи погађајући.

Топуз-града.

Дјеца се подијеле на двије странке на тај начин, да двојица дијеле цијелу дружину, међући један другоме наизмјенце по два играча, од којих онај што бира, одабере једнога, а други остане другоме; те сад онај меће, а овај бира.

Кад је дружина подијељена, подијеле се на двоје, те се сад или камењем, или цртајући дрветом, обиљежи круг, и то се зове град. Сад се баца плочица са једне стране плувачком наквашена, те онај, који баца виче: „сухо, мокро?“ а један из друге странке погађа. Ако је погодио, шта је на плочици, кад је паља, било горе: сухо или мокро, онда та странка крије топуз (лопту), ако ли није, онда крије друга странка.

Странка коју је запало, да крије лопту, окупи се мало на страну, ту један узме лопту, сакрије је у њедра држећи је у руци, али и сви други држе руке у њедрима, као да је лопта у сваког. Друга се странка окупила у град и чека, чувајући се и угињући се, да онај, у кога је лопта, не би погодио њоме кога у граду. Они се разреде око града, па замахивају на ове у граду вичући: „држи ми се држи! и најпошље онај, у кога је лопта, тргне лопту и гађа кога у колу,

па онда сви у највишем трку беже од града. Један од оних у граду брже дигне лопту и гађа с њоме за онијем, што беже. Ако лопта погоди некога, или ако онај,

Слика 27. „Топуз-града“.

што је имао сакривену лопту, није погодио никога у граду, онда та странка иде у град, а она из града крије лопту.

При томе имају правила, која су подједнако обvezна за обје странке. Тако онај, који гађа изван града, не смије прекорачити границе града, јер, ако је прекорачи, не броји се, те се рачуна, као да није ни погодио. Тако исто и они, кад гађа из града, не смије из града изаћи. Ударац лопте броји се само у лету, а никако, кад лопта одскочи од земље.

Копилића.

Ископа се у земљи онолико рупица, колико је играча, и те рупице зову куће, а морају бити у водоравном правцу једна до друге. Од кућа један корак далеко начини се пик и то према средини реда, у коме су куће, од пика до кућа поравна се земља добро, да се лако може лопта ваљати. Према средини реда рупа са стране, начини се једна повећа рупа, која се зове копилица. У тој рупи држи се камичци — пильци, који се зову копилићи, а има их толико, колико и играча.

Све то изгледа овако:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П. | : .

П. = пик; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 = рупице или куће; круг К = копилица, а у њој тачке = копилићи.

Кад је све то готово, један од друштва зажмури, а двојица га држе, да не види кућа. Други стоји код кућа и шита га „чија је ово?“ т. ј. чија је кућа, за једну по једну, али не редом, а он казива, да је та кућа тога и тога играча. Пошто су све куће подијељене, скупе се сви играчи и сваки стоји код своје куће. Чија је прва — број 1 — тај узме лопту и ваља је са пика; у чију се кућу

уваља, онај је хитро узме и бије, кога прије може од играча, а наравно, да се ови чувају, да никог не погоди. Кога погоди, узму пиљак из копилице и метну у његову кућу, а ако не погоди никога, метну њему пиљак у његову кућу. У чијој је кући пиљак, тај је добио копилића.

Сад ваља лопту онај, чија је кућа број 2, те се поступа као и прије; то се понавља тако, док се у једној кући нађе уговорени број пиљака — копилића, на пр. 5 или 10 пиљака. У кога буде уговорени број копилића, тога воде на мушкет, т. ј. он стане на једно мјесто, а сви га играчи ударе по једном лоптом — лако или јако — како који хоће; а ко хоће, може му оправити.

Кад су тога метнули на мушкет, игра се понавља истијем редом и начином. Игра се зове: копилића, по копилади, т. ј. незаконитој дјеци, а онога воде на мушкет за то, што он има копилиће, те је интересантно, како и дјеца знају према кривици строгу казну одредити. Игра је дакле дивна, морална лекција и за многога одраслога човјека!

Лопте — јахе.

Играча мора бити паран број те се парови одаберу. Пашто се одаберу ко ће с киме, онда сваки играч у пару иде један према другоме на тај начин, да први метне десну ногу пред лијеву и викне: јардум! Други играч са друге стране исто тако метне ногу пред ногу велећи: бурдум! Тако идући један према другоме све по реду међу ноге и вичу: јардум и бурдум. За чију ногу остане најпослије простор, па да се ноге састану, тај јаше на свога друга.

Кад су сви узјахали, скупе се у коло у неком размаку, узму лопту и баца је један другоме, онако јашући, а онај, коме се баца, хвата је у руке, вичући један другоме: „држи, хватај!“

Бацајући лопту тако играч играчу по реду и хватајући је у руке, обреде се три пута, те сад пројахивају коње, мијењајући се с мјестима, и опет настаје добацивање, узвикивање: „држи, хватај!“ и хватање.

Но падне ли лопта при добацивању, онда горњи брже боље сјашу, растрчу се на све стране бјежећи, а један од доњих, који прије зграби лопту, гађа их, па ако кога од њих погоди, онда се они окуне у коло и погну се, те сад доњи на њима јашу. Не погоде ли ни једнога, то опет јашу они, који су и прије јахали и игра се наставља добацивањем и хватањем лопте, као и прије.

Особита је ријеткост, да се у добацивању лоптом три пута обреде; обично лопта падне прије, јер су јахачи размакнути, те се онда у игри често сјахива, трчи, гађа и опет скупља и узјахива.

У гађању треба лопта да згоди у лету, а не оскочке, јер се не броји.

Собле.

Ова се игра игра на равној и пространој ледини, а игра је обично пет играча.

Прије свега ископа се јама, која се у игри зове „казан“; околу казана ископа се пет рупица за пет играча, и зову се куће. Од казана до $2\frac{1}{2}$ метра далеко обиљежи се пик. Код казана се посади обло дрво, округло као лопта, и то се зове собла или крма. Играчи узму штапе, који се зову шукаре, оду на пик и сад са пика гађају у соблу. Ко погоди у соблу или у казан, или буде најближке тога, тај добија кућу. Чија удари најдаље од казана, тај нема куће, него ваља соблу. Сад овај узме шукару у лијеву руку, а соблу у десну и гледа, не би ли је

убацио у казан, но то му остали бране. Сваки од играча притисне своју күћу ногом, у рукама држи штап-шукару над казаном и чека солу да је одбије (слика 28.). С тога их онај заварава замахивајући руком, као да ће солу бацити,

Слика 28. „Соле“.

па кад види најбољу згоду и баши је. Ако је убаци у казан, онда они, што су чували казан, мијењају күће, па у тој промјени гледа и онај, што је солу бацао, да уграби једну күћу, те онај, који остане без күће, ваља или баца солу.

Не убаци ли солу у казан, по му је одбију, тада он за њом трчи и ваља је шукаром, да је уваља у казан, не би ли играчи почели мијењати күће, да и он уграби једну. Кад му је не даду уваљати, опет је узме у руку и баца је, а при бацању сваки пут виче, као да ваби овце: „Птрј сола! ће ми пала, ту ми и осталा“.

Ако је нико не дохвати шукаром, онда, ма где пала изван казана, веле да је сола мртва и не смије му је нико одбити, јер ко мртву одбије, он је мора ваљати а онај који је бацао, поклони његову күћу. Мртву солу смије сваки шукаром дохватити, али је не смије превалити; ко је превали, тај је ваља. Чувар соле често обиграва око ње, дохватајући је шукаром, не би ли тако намамио играче, да и они дохватају до ње. Завара ли он играче, па окрене шукару и дохвати солу танкијем крајем, а то не учине и остали, онда морају мијењати күће, а тада и онај, који је солу ваљао, гледа да уграби себи күћу. Ако сола падне мртва, т. ј. где падне ту и остане, чувар одмах виче: „није осољена!“ да му је не дирају; је ли сола дохваћена, тада вичу: „осољена је!“ и одбију му је.

Ако он одбијену солу стигне и у ваљању је штапом удари и заустави, онда веле: „Живу је убио!“ Он ту остави солу, а они му је сви редом гађају; најприје од казана скочи сваки колико може и одатле солу гађа штапом. Не погоди ли је ни један, тада солу ваља онај, који му је одбио; погоди ли је, ваља је он опет.

Овако се игра соле „под ноге“, а ако има доста дјеце, онда се игра соле „под штапе“, те тада не притискују күће ногама, но у њима држе врхове штапа. Онај који ваља солу, вреба, који ће од играча дићи штап, да је одбије, да он зграби күћу његову, т. ј. да он свој штап ували у његову күћу, а он онда ваља солу.

Код игре „под штапе“ нема да се бије жива сола, но чувар за њом трчи и опет је ваља, а да је не насади, да му је гађају шукарама. У осталом се игра као и „под ноге“.

Кућа се сваки пут начини онолико, колико је играча, само једна мање, јер играч, који солу ваља, нема куће — нетреба му.

Зеца.

За ову игру треба паран број играча, који се подијеле на двоје, — који ће се крити и који ће тражити. Једно дијете одаберу за кадију.

На кадијино кољено метну сви по прст и кадија дирнувши сваки прст виче: „Пипе пипавице; худе худавице; кошутан кошутице; бјелушан бјелушице; бјежи зец од мора до мора, до суха јавора; имам брата Сулејмана; сућел; бућел; тараташ; мураташ; терезија; тапија; шмарата; вечи; јечи — зврц!“

На чијем прсту дође ријеч „зврц!“ онога ће се друштво крити. Они, што се не ће крити, сагну главе кадији у крило и зажмире очи, а они други оду и сакрију се, где који може. Када су се сакрили, један звизне, а кадија ове пусти, да их траже. Разиђу се на све стране и траже сакривене, па како који кога налази, онако га и гони, а кадија виче: „Бјежи зејо мени! бјежи зејо“, а кад их траже, виче: „Стули се зејо! не бој се зејо!“

Ако угради зец прије кадији, онда је — утек'о, а ако ли гониоц стигне и додирне зеца, прије него ли зец стигне кадији, онда кадија туче зеца туром. Удајајући кадија зеца, пита га: „колико си трна прескочио? колико ријека препливо, тава огребо, кокопи поплашио?“ и т. д. Овако је са свакијем играчом, који не утече прије кадији, него га гониоц стигне.

Ова се игра зове и „Пипе пипавице“, а понавља се по вољи играча.

Клисање.

Играчи се подијеле на двије странке, тако да су од прилике обје стране у игри подједнако вјеште. Ако су у којој страни бољи играчи, то се противној страни надода више играча.

Сад се узме клис, токача и коњ, а то су дрвљад: клис као прст дебео и до 10 цм дуг, а токача и коњ до 50 цм дуги, а исте дебљине. Коњ се побије у земљу, токача се држи у десној, а клис у лијевој руци. Која ће странка бацати клис, одабере се са „сухо, мокро“, те коју запане; један играч узме клис и токачу те одбија од коња клис токачом, у правцу, који се означи. Противна странка узме дрвљад-члеле, иде у правцу одбијања клиса и тамо чека клис, да га учоли, т. ј. дохвати онијем дрветом-члом или га ухвати у руке, онда је онај играч, који је клис одбијао мазул, т. ј. он не игра више, него игра други играч из његове странке. Ако ли се клис не учоли и не ухвати, онда један играч клисом гађа коња, а онај, што је клис одбијао, стоји код коња и гледа да токачом одбије клис од коња. Растројање од коња до мјеста, где се клис устави, мјери се токачом и кад се у игри наброји ддвадесет токача, онда се посади токача косо на коња и земљу, те један од играча гађа и ако протури клис између коња и токаче, онда му је то изгорјело, те се на ново игра. Не протури ли клиса, онда играч клис одбије токачом, те сад од мјеста, где је клис пао, узјаше она странка, што је клис одбијала, на ону другу странку, те јашу до коња и онда се игра поновно наставља.

Ако течајем игре клисом погоде коња или се клис устави код коња у растројању мањем од дужине токаче, онда је дотични играч мазул, и коњи — токаче — које је он набројио, изгору, те други играч из исте странке игру почиње и

тако редом, док се сви играчи измијене. А кад се сви измијене, странке се мијењају: ови иду да клис чоле и хватају, а они, што су га чолили, одбијају га.

При одбијању клиса токачом онај, који одбија клис виче: „мёја!“ а то вичу и они, који клис чоле, те ако онај, који одбија клис, не погоди у клис, а рече прије „моја!“ онда поново клис одбија, али за то противна странка има право на сногац, т. ј. клис бацити најприје с ноге, па онда руком. Ако се три пута омакне клис, да се не погоди токачом, тај је играч мазул.

Клис се одбија у правцу, колико се више може, али ако се одбије на страну, те падне изван обиљежених граница, онда је дотични играч мазул.

Клисати се може у јаху и у чиве. Кад се игра у јаху, онда странка, која добије, јаше на противној странци, као што рекосмо, а ако се игра у чиве, онда мјесто јахе, запара се у ледину парница, која се зове чива, те колико је игара добивено, толико се парница запори.

Која странка којој више руба запори, та је боља, те подражује другу странку са истијем чивама.